

Devecseri Zoltán, G. István László, Murányi Zita, Bartusz-Dobosi László, Stermeczky Zsolt Gábor, Bognár Levente, Farkas Hanna, Hadarics Fanni Borbála, Papffy Mihály, Póda Boglárka, Csiby Édua Boglárka versei; Az In Memoriam Tomaž Šalamun (1941–2014) blokkban Aleš Debeljak, Miklavž Komelj, Tomaž Šalamun, Aleš Šteger írásai; Gömöri György és Fazakas Réka esszéje; Regdon Margit, Orbán Gábor prózája; kritikák Mohai V. Lajos (Kovács Krisztina, Enesey Diána), Iancu Laura (Bokros Judit), Tóth Kinga (Pintér Viktória) köteteiről; Fekete Boglárka festményei

2024

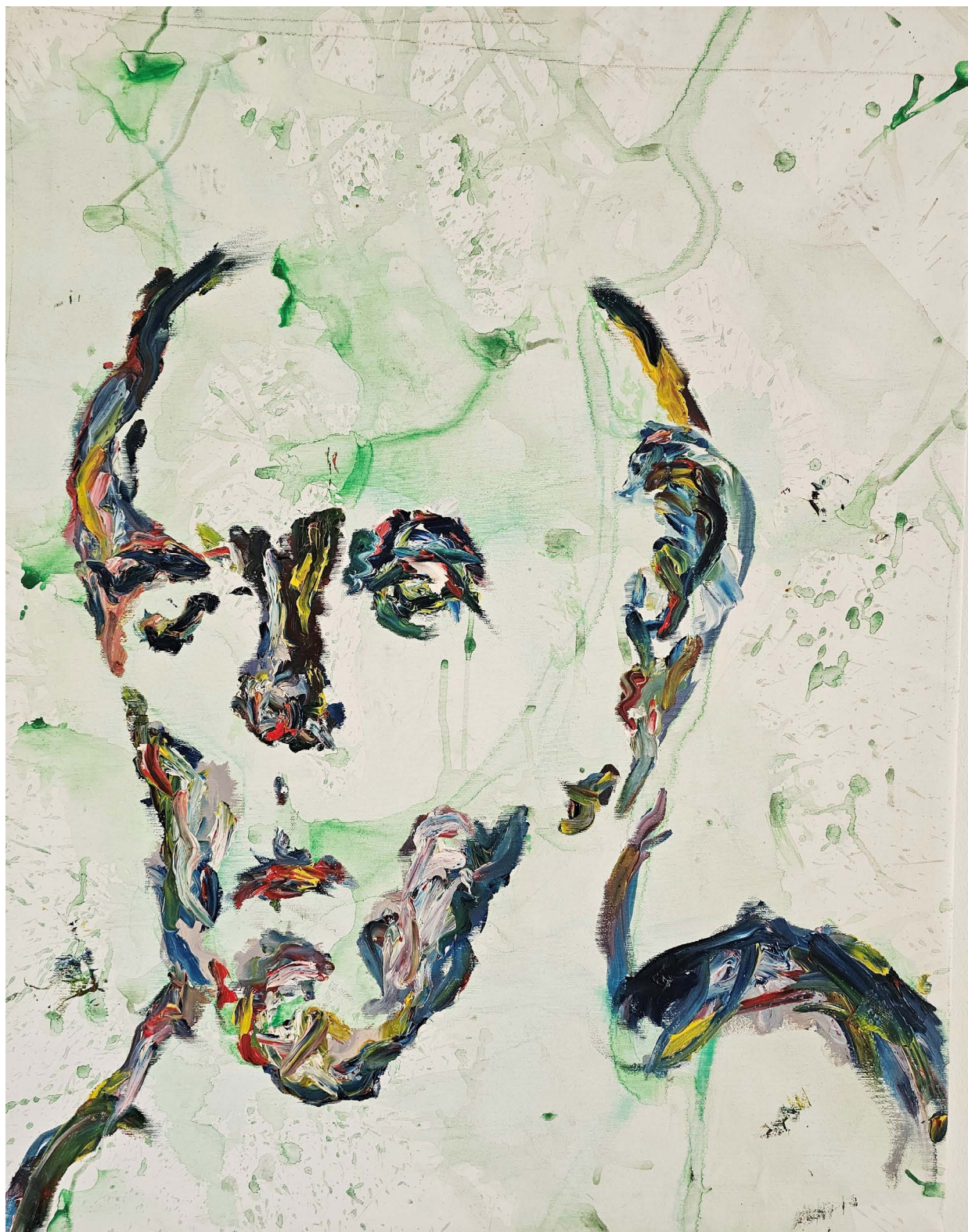
/2

m

műhely

FEKETE BOGLÁRKA: DELÍRIUM I. (2024)

FEKETE BOGLÁRKA: DELÍRIUM II. (2024)

Kulturális folyóirat
Megjelenik kéthavonta
2024. XLVII. évfolyam, 2. szám

Kiadja:
a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit
Korlátolt Felelősségű Társaság

A kiadásért felel:
Horváth Nóra ügyvezető

Szerkesztőség:
9022 Győr, Rákóczi u. 1.
Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45.
Tel.: 96/326-845
E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.
hu
Honlap: www.gyorimuhely.hu
Facebook:
<https://hu-hu.facebook.com/muhely.folyoirat/>

Főszerkesztő:
HORVÁTH NÓRA

Szerkesztők:
TAKÁCS NÁNDOR
(vers és próza)

HORVÁTH-MÁRJÁNOVICS DIÁNA
(kritika)

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

Tördelés:
VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

A Műhely nyomdai partnere:
PALATIA Nyomda és Kiadó Kft., Győr
Felelős nyomdavezető:
Radek József ügyvezető igazgató

ISSN 0138-922X (Print)
ISSN 3057-8914 (Online)

Az új címformát és arculatot a
VISIONEXT Vizuális Stúdió tervezte.

Köszönjük Fekete Boglárkának a
festményeit.

A Műhely 2024/2-es számából 50
számozott példány is készült, 1–1
eredeti, szignózott nyomattal. Az
alkotások elkészítéséért köszönet
Fekete Boglárkának és Pápai Miklós
festőművészeknek.

A 2024-es év nehézségeit magunk előtt tolva jelentkezünk 2024/2-es számunkkal és rohamtempóban közöljük a továbbiakat. Olvasóinkat új arculattal köszöntjük, frissítettük a folyóirat teljes vizuális megjelenését. Sokaknak feltűnhetett a borító megújulása, de sok apró változtatással találkozhatnak a belső oldalakon is. A grafikai kivitelezésért köszönet a *Műhely* sok-sok éve tördelő győri Visionext Stúdiónak.

A *Műhely* tehetséggondozó programjában már évekkel ezelőtt feltűnt az a tehetséges diák, aki immár az Eötvös Loránd Tudományegyetem Képi Ábrázolás BA-szakos hallgatója Szombathelyen, remek kiállításokkal és egy, az *Új Művészet*-ben való megjelenéssel a háta mögött. Fekete Boglárka egyedi szín- és formavilágát Fazakas Réka méltatta egy győri kiállításon – örömmel közöljük most az írást, Boglárka rendkívüli festményeivel együtt. Mivel a *Műhely* online, színes verziója most már a papíralapú megjelenés előtt is látható a weboldalon, mindenkit arra buzdítok, hogy a színes képek látványáért navigáljon az oldalunkra, a képjegyzékben látható QR-kód segítségével!

Fekete Boglárka munkái mellett azt a Lukács Zsolt közvetítésével birtokunkba jutott képanyagot is megtekinthetik, mely a Tomaž Šalamun-blokk csodás kiegészítője. Nagyon köszönjük a Narodna galerija, Ljubljana munkatársainak, hogy lehetővé tették számunkra a műalkotások megjelentetését!

Az irodalmi tehetséggondozó programban Takács Nándor kollégám koordinálásával oly sok írás született, hogy a fiatal, kezdő szerzőknek szentelt rovatunkban öt mentoráltat mutathatunk be.

Különösen izgalmas olvasnivalót ígér a *Max Hayward emlékezete* című írás Gömöri Györgytől, melyben a szerző egy közvetlen, személyes hangú visszaemlékezésben, eddig nem ismert részleteket is elárul Hayward barátságairól, magyarok iránti kiemelt figyelméről, az 50-es évek második felében.

Bízom benne, hogy a Horváth-Márjánovics Diána által összeállított kritika rovatban is találnak olyan könyvet, mely eddig elkerülte figyelmüket!

Köszönjük, hogy olvasnak bennünket és bízunk benne, hogy az idén minden elmaradt lapszámot Olvasóink kezébe adhatunk, a 2025-ös kiadványokkal együtt!

Horváth Nóra
főszerkesztő

FEKETE BOGLÁRKA: NAPPAL A VÁROSBAN (2023)

Tartalom

FAZAKAS RÉKA:	Drámai érzelmek a vásznanon	5
IN MEMORIAM TOMAŽ ŠALAMUN (1941–2014)		
ALEŠ DEBELJAK:	Levél Tomaž Šalamunnak: Élsz, jóllehet nem vagy köztünk!	9
	Az Orgiák ideiglenes lakhelye	12
MIKLAVŽ KOMELJ:	„Sose voltam ember. Mindig is angyal.” Halotti beszéd Tomaž Šalamun temetésén	14
	(Megpróbáltam elkiáltani magam...)	20
TOMAŽ ŠALAMUN:	Tomaž Šalamun húgának írt levelei	22
	Mi, szlovének annyian vagyunk, amennyien (Beszéd a ljubljana-i Őszi Könyvvásár megnyitóján, 2003-ban)	31
	Pribékek és fogdmegek	32
	(az ördögök üvegszerűek...)	32
	(Hallhatatlanság, illatod magasztos...)	33
	Egyenes utca	33
	(Nem a vérontás...)	34
	Szlovén zománc, Miklavžnak	34
ALEŠ ŠTEGER:	Indulásra kész komp. Tomaž Šalamunnal Aleš Šteger beszélget.....	36
	Ingem fehérén fénylik	51
•		
DEVECSERI ZOLTÁN:	Asztalodon maradt	53
GÖMÖRI GYÖRGY:	<i>Max Hayward emlékezete. A Doktor Zsivágó angol fordítója,</i> az oxfordi magyarok barátja.....	56
•		
TEHETSÉGGONDOZÓ MŰHELY		
BOGNÁR LEVENTE:	Kirajzolódás	62
FARKAS HANNA:	A pillanat ereje.....	63
HADARICS FANNI BORBÁLA:	sakktáncosok	64
PAPFFY MIHÁLY:	vívódás a napokkal	65
PÓDA BOGLÁRKA:	Béke.....	66
•		

CSIBY ÉDUA BOGLÁRKA:	pótolható beszéd	67
	puhítás	68
	megőrzés	69
G. ISTVÁN LÁSZLÓ:	Lót felesége	70
	Atroposnak	70
	Blake	71
MURÁNYI ZITA:	festők	72
	Shelley	72
	fa	73
	testamentum	73
	tükör	73
BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ:	csend vagyok	74
	érintés	74
	magány	75
	Szomj	75
STERMECZKY ZSOLT GÁBOR:	vándorok segítsége egy halott birodalom visszahódításában	76
	tetszhalál	77
REGDON MARGIT:	Gödör	78
	Pipacs	80
ORBÁN GÁBOR:	A láthatatlan férj	81
	Sutent	82
	A szerelem különös illata	83
	Hotel Aragón	84
•		
KOVÁCS KRISZTINA:	„... az élet könyvek lapjaira van írva...” (Mohai V. Lajos: <i>A kanizsai Hidegház</i>)	86
ENESEY DIÁNA:	Versbe szedni a kimondhatatlant (Mohai V. Lajos: <i>Szótlán kórus</i>)	89
BOKROS JUDIT:	Szemmel olvasni, szívvel befogadni (Iancu Laura: <i>Olvasmány az éjszaka cselekedeteiről</i>)	91
PINTÉR VIKTÓRIA:	Újrahasznosított imák (Tóth Kinga: <i>Annamária énekel. Annamaria sings. Annamaria singt</i>)	94

Drámai érzelmek a vásznan

FAZAKAS RÉKA

(1979)

Debrecenben született, Budapesten él és dolgozik. A Debreceni Egyetem elvégzése után, 2006 és 2011 között a MODEM egyik alapító munkatársaként szervezett kiállításokat. 2011 óta a Műcsarnok munkatársa, kurátora. Fő érdeklődési területe a kortárs képzőművészet; országszerte, sőt határokon túl is nyit meg kiállításokat, vesz részt alkotótelepeken. Tagja a MAMŰ Elméleti tagozatának. Rendszeresen publikálja művészeti írásait, kritikáit hazai szaklapokban (*Új Művészet, Országút, Kulter.hu, Tiszatáj.hu, ÉS, Artmagazin.hu, Képipírás.com, Spanyolnátha*).

A Győri Széchenyi István Egyetem Cziráki Lajos kiállítóterében, Fekete Boglárka legújabb, *Mixed feelings* című kiállításának színgazdag festményei, fekete-fehér monotípiái, valamint különleges fadúcai fogadják a látogatót. A tárlat a 2023-ban, Szombathelyen megvalósult *Moráldráma* című kiállítás után Boglárka második, önálló bemutatkozása. A győri helyszín azért különleges, mert most szülővárosában is számot adhat eddigi munkásságáról. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Képi Ábrázolás BA-szakos hallgatójaként Fekete idén fog diplomázni, aki büszkén mutatja be legfrissebb munkáit. A festmények és a monotípiák egy fiatal alkotó keze munkái, azok mégis kiforrott stílusról és egyedi hangvételről tanúskodnak.

A kiállítás izgalmas egyvelegét láttatja Fekete munkáinak. A lendületes, ösztönös gesztusokkal, olajjal és akrillal készült, élénk színű vásznak a festészet anyagszerűségét és a képi elemek expresszivitását hangsúlyozzák. A gazdag színvilágú fej- és testábrázolások gyakran keltenek drámai hatásokat; azok erőteljes emóciókról, megélt tapasztalásokról tanúskodnak, ezzel is igazodva a címként választott kifejezéshez. A *Mixed feelings* esszenciája az intenzíven jelentkező érzelmek kettősségében rejlik, ahol a bennük feszülő ellentmondások válnak leglényegesebbekké. Az alkotásokban ezeket gyakran különböző színekkel, a hideg és meleg tónusok együttes szerepeltetésével, vagy komplementerek használatával manifestálja. A neoexpresszivisták művészeti irányzathoz közel álló munkák a portréfestészet hagyományába illeszkedve teremtik meg sajátos világukat. Fekete művészete közel áll Maria Lassnig (1919–2014) osztrák művész munkásságához, aki a testtudatosságot fókuszba állító művészet egyik első női úttörőjeként alkotott. Georg Baselitz (1938–) művészete is egyfajta előképnek tekinthető, akinek munkásságában központi kérdés az alakok deformálása, illetve a tradicionális paradigmák szétfeszítésével együtt járó határok és a keretek elmosása. A hazai kortárs művészek közül, úgy tűnik, Fekete egyik példaképe Gaál József, aki munkásságában a spirituális létélmények esszenciális megragadására törekszik, mely az archaikus művészetekben is felfedezhető humánus gondolkodásban és alkotótevékenység eszmeiségében gyökerezik.

Fekete akrillal és olajjal festett vásznain dominál a lendületesség, amiket egymásból építkező, tiszta színekkel alakít ki. A markáns ecsetvonásokkal, vastag festékrétegekkel készített arcképeinek hús- és testszínei, valamint sötétebb tónusai gyakran a plaszticitás határait súrolják, amelyek markánsan elkülönülnek a lazúrosabban festett hátterektől. Ez a fajta térbelivé váló anyagelvűség megerősíti Fekete eredendő orientációját, hiszen kezdetben a fiatal művész szobrásznak készült. Ezt a gondolkodásmódot erősíti az is, hogy a kiállításon grafikai munkái; monotípiái és linómetszetei mellett a készítés során alkalmazott, és már felhasznált fadúcait is bemutatja, melyek akár szobrászati alkotásokként – reliefsként is értelmezhetően gazdagítják a tárlatot. A különböző műfajú munkák a művész sokoldalúságát, örök kíváncsiságát és kísérletező attitűdjét jelzik; az eltérő technikák, eljárások és újdonságok iránti nyitottságát mutatják.

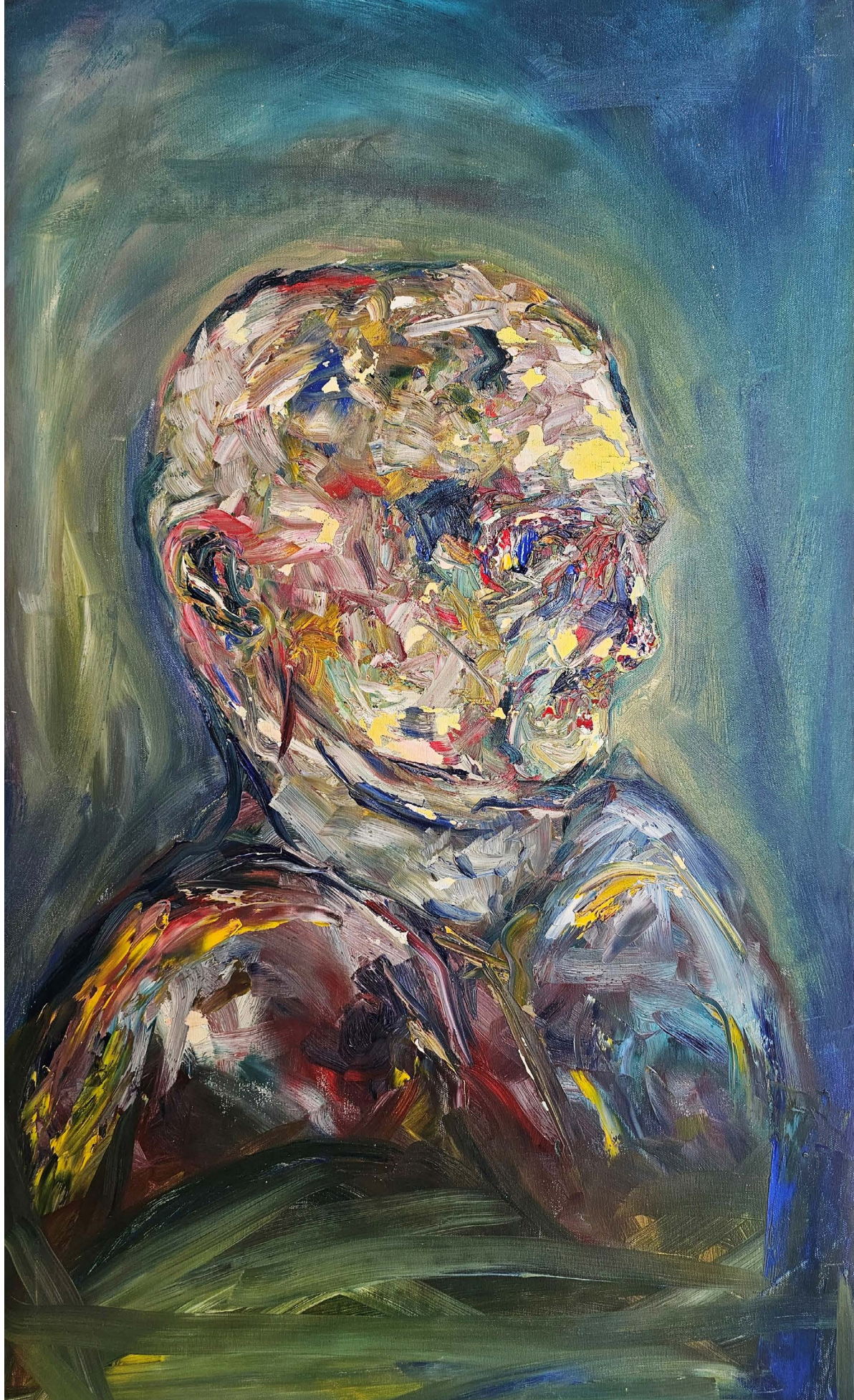
A festményeken szereplő, előről vagy profilból láttatott figurák gyakran egymemű hátterek előtt tűnnek fel, hogy még inkább kiemeljék azok fontosságát. Időnként a gesztusszerű, körkörös mozdulatokkal ábrázolt alakjai szinte beleolvadnak a teljes képmezőbe. Az emberi fej ábrázolása azért válik fontossá, mert azok a pszichológiai és mentális jelenségek birodalmának külső, fizikai megnyilvánulásaivá válnak. A testtudatosságot hangsúlyozó munkák az emocionális, gondolati és fizikai érzetek hármasságának harmóniáját, egységét szimbolizálják, melyek képesek összekapcsolni egymással az anyagi és spirituális világot. Az elnagyoltan láttatott arcok és groteszk jellegű, gyakran megdöbbentő torzók paradox módon éppen a hiányzó elemek fontosságára hívják fel a figyelmet, hogy hangsúlyozzák velük az érzelmek gazdagságát, különbözőségeit és azok együttes jelenlétét. A statikus módon, hátterek és külső történések nélkül láttatott alakok feszült vibrálásának különbözősége erőteljes kettősséget mutat, amely sejteti, hogy figuráinak gazdag belső világa további vizsgálódásra érdemes. A létproblémákkal, egzisztenciális kérdésekkel küzdő figurák metafizikai dilemmákat képviselve tűnnek elő.

Alakjait legtöbbször egyedül ábrázolja, amellyel a magány és a kiszolgáltatottság érzését is kifejezi. Az egyedül hagyott torzókból és fejekből azok szorongó, reménytelen létállapota olvasható ki, így a kiállított munkák között különleges szerepet töltenek be a ritka kettős, illetve hármas portrék. A társakkal együtt szerepeltetett alakok érzelmi stabilitást tükröznek, azokban az összetartó erő és a kapcsolat ereje válik fontossá. A páros alakok akár az ábrázoltak személyiség-kettőzését is megjeleníthetik, amelyekben a jó és a rossz, a pozitív és negatív erők duális harcát is felfedezhetjük.

A monotípiákban, grafikai munkáiban és fadúcaiban színek híján formákkal fejezi ki figuráinak mély érzésekben gazdag belső világát. Az eltorzuló, kétségbeesett fejek hatására felvetett ontológiai kérdések hasonlóan tűnnek festményei szereplőinek létállapotaival, mégis fekete-fehérben ábrázolva az érzelmek megmutatása is másként értelmezhető. A döbbenettől megrendült arcok talán így még erőteljesebben fejezik ki sajátos emócióikat, hogy azok zsigerileg haszanak befogadóira, hogy a munkák minden esetben továbbgondolásra késztesse.

FEKETE BOGLÁRKA: CSALÁD (2024)

FEKETE BOGLÁRKA: PORTRÉ PROFILBÓL (2023)

A folyóirat nyomtatott verziójában fekete-fehérben közölt festmények színesben láthatók a *Műhely* online verziójában, a folyóirat honlapján.

A Tomaž Šalamun húgának írt levelei címmel közölt írás képjegyzéke:

- 24. o.: *Apaga mis enojos ...*, 2011, glitter, pastel, charcoal, acrylic, paper; NG G 9823
- 25. o.: *Untitled*, 1982, acrylic, paper, NG G 9959
- 26. o.: *Untitled*, 1981, graphite, watercolour, paper, NG G 9930
- 27. o.: *Untitled*, 1986, colour pencil, paper, NG G 9953
- 28. o.: *A Room (Door, Table, Chair)*, 1973, acrylic tempera, canvas, NG S 3549
- 30. o.: *And I go back to black*, 2012, glitter, charcoal, pastel, graphite, paper, NG G 9907

A képek megjelentetésének lehetőségét köszönjük dr. Barbara Jaki-nak (Narodna galerija, Ljubljana)

A műveket Metka Krašovec (1941–2018) adományozta a Múzeumnak.

A fényképeket Janko Dermastja készítette.

Fekete Boglárka képeinek adatai:

Borító: *Delírium I.* (2024) olaj, akril, vászon - 90 cm x 70 cm

Hátlap: *Child behavior* (2024) olaj, akril, vászon - 120 cm x 93 cm

Belső borító:

Belső 1: *Delírium II.* (2024) olaj, akril, vászon - 90 cm x 70 cm

Belső 2: *Vihar* (2023) olaj, akril, vászon - 100 cm x 70 cm

2. o.: *Nappal a városban* (2023) olaj, akril, vászon - 120 cm x 62 cm

6. o.: *Család* (2024) olaj, vászon - 108 cm x 108 cm

7. o.: *Portré profilól* (2023) olaj, vászon - 97 cm x 80 cm

15. o.: *Fatam viam invenient* (2023), olaj, akril, vászon - 100 cm x 100 cm

21. o.: *Moráldráma I.* (2023) olaj, akril, vászon - 109 cm x 96 cm

35. o.: *Este a városban* (2023) olaj, akril, vászon - 120 cm x 62 cm

44. o.: *Groteszk I.* (2023) akril, fa - 58 cm x 52 cm

52. o.: *Mixed Feeling* (2024) olaj, vászon - 50 cm x 32 cm

55. o.: *Portré trikóban* (2023) olaj, vászon - 80 cm x 60 cm

61. o.: *Groteszk II.* (2023) akril, fa - 71 cm x 52 cm

64. o.: *Portré lila háttérrel* (2023) olaj, vászon - 70 cm x 50 cm

66. o.: *Moráldráma IV.* (2023) olaj, akril, vászon - 91 cm x 78 cm

71. o.: *Önarckép I.* (2023) olaj, vászon - 40 cm x 30 cm

85. o.: *Önarckép II.* (2023) olaj, vászon - 40 cm x 30 cm

ALEŠ DEBELJAK

Levél Tomaž Šalamunnak: Élsz, jöllehet nem vagy köztünk!

Kedves Tomaž!

Az elmúlt napokban a Balkánon kóboroltam. Megállj, túl sok a közhely ebben a mondatban. Nem céltalanul „kóboroltam”, szándékosan utaztam délkeletre, egyszerre ki-be, mint mindig. Egy belgrádi fesztiválon léptem fel a költészet világnapján, majd egy héttel később Cetinjében a Njegoš-díj zsűritagjai közt foglaltam helyet. Az sem igaz, hogy a „Balkánon” jártam, hiszen az egykori Jugoszláviáról van itt szó. Azért ez a helyesbítés, mert a szlovének többsége tévesen az Alpok és a Vardar folyó közötti terület szinonimájaként értelmezi a Balkánt. Bocsáss meg, kérlek, nekem, a professzornak, de történelmi szempontból helytállóbb lenne azt állítani, hogy a Balkán ott van, ahol az egykori Oszmán Birodalom állandó és sűrűn lakott településeket hozott létre, bár a balkáni viselkedési formák és szellemi szokások nem ismernek semmiféle határokat.

Irodalmár ismerősök és számos olvasód üdvözlét hozom mind a Duna és a Száva torkolatánál fekvő városokból, mind a régi királyi fővárosból. Barátom, Milan Đorđević különös szeretettel üdvözlöl. Mikor évekkel ezelőtt elgázolta egy örült autós, miközben átkelt a Terazije úton, azt hittük, nem éli túl. Fárasztó műtétek sora, bizonytalan hónapok kórházi lábadozása. Hazaküldték kényszerből, összefoltozva. El kell ismernem, látszik, hogy minden erejét beveti, nyilvánvalóan erős akarattal rendelkezik, de vannak olyan napjai is, amikor fájdalma szűnni sem akar.

Jelenleg is ír, könyveket ad ki és díjakat nyer. A fiatal szerb költők különösen nagyra értékelik, úgy hallottam a Knez Mihajlova utca alatti, füsttel telt, alagsori Plato irodalmi klubban, amely nagylelkűen buzdít az alapos sörkortyolásra és a versek hanyag hallgatására. Ám amikor visszatértem szerény szállásomra a Bölcsészettudományi Kar tetőterében, minden rongy, ami rajtam volt, dohánytól bűzlött.

Milán még mindig sűrű, rövid, fekete szakállt visel, őszülő hajfürtjei alól élénk, kissé huncut szeme folyton sugárzik és hol a beszélgetőpartner ajkára, hol tizenöt macskája valamelyikére pillant, akikkel megosztja az asztalát és a padját, talán még az ágyát is. A műveletlen kert mindenütt tele van velük, láttam őket minden fejlődési stádiumukban a kis pelyhes csomóktól a megtermett példányokig.

Még mindig vastag, szögletes keretű szemüveget visel, és még mindig hangoosan nevetgél, különösen akkor, ha a beszélgetés során egy paradoxonra sikerült rámutatnia. De ha a polgári etika eszméivel élsz együtt, amelyek a személyes hitvallás esztétikájának leple alatt a szerb kozmopolitizmusból eredezteti gyökereit egy dedinjei családi házban, amely egy hagyományosan elit negyed része, ahol a Virágház is áll, már ez is egyfajta paradoxon megtestesülését jelenti, nemde?

**ALEŠ
DEBELJAK**

(1961–2016): költő, esszéista, főszerkesztő, kulturális szociológus, életének utolsó éveiben a Ljubljani Egyetem Társadalomtudományi Karán kultúratudományt adott elő egyetemi oktatóként. Fiatalkorában sikeres dzsúdós volt, az 1978-as dzsúdó bajnokság vicebajnoka volt Jugoszlávia színeiben, 17 éves korában azonban megsérült egy nemzetközi versenyen, és költészettel kezdett el foglalkozni. 12 esszé- és 8 verseskötete jelent meg. Kritikai reflexióit Jugoszlávia felbomlásáról a *Bálványok alkonya* című művében írta meg, amelyet több mint 12 nyelvre lefordítottak. A *modernizmus törmelékein: a művészet intézménye és történelmi formái* című monográfiája 1999-ben jelent meg. *The Imagination of Terra Incognita: Slovenian Writing 1945–1995* címen szerkesztett antológiája (1997) Amerikában látott napvilágot, ahol doktori fokozatot szerzett kulturális szociológiából. A kaliforniai Berkeley Egyetem Fulbright ösztöndíjasa volt, később pedig a Collegium Budapest – Institute of Advanced Study ösztöndíjasa. *Az individualizmus és a nemzet irodalmi metaforája* című esszékötete óta (1998) főként tudományos cikkeket és tanulmányokat publikált otthon és külföldön. Utolsó verseskötete („képeskönyv”) 2014-ben jelent meg *Hogyan váljunk emberré* címmel. Posztumusz kötetei: a *Delo* politikai napilap szombati mellékletében megjelent rubrikáinak gyűjteménye *Hátsó*

oldal címmel (2017); esszéiből, elméleti szövegeiből és verseiből az *Itt, neked, ott* (2017) című antológia, valamint postán feladott képeslapjaiból egy válogatás: *Csak úgy továtűnök – Aleš Debeljak képeslapjai* (2018) címmel. Számos hazai és nemzetközi elismerésben részesült, ezek közül legjelentősebb a Prešeren Alapítvány díja (1990) és a Szlovén Köztársaság Tudományos Nagykövetének elismerése (2001).

Nem csoda, hogy abban a két órában, minden elfoglaltságunkból kiszakadva, kellemesen hahotáztunk, és néha fesztelenül felnevettünk, jóllehet olykor el is hallgattunk. Közben hunyorgó pillantást vetettünk a nap pupillájába, amely a kora délutáni szombaton magasan pislogott a város dombjai fölött, melyeket fejlesztési stádiumban lévő villák tömkelege borított, és ahol a méltóságteljes pusztulástól – ám mind gyakrabban – a giccses felújításokig volt minden. Elkerített gyepek, gyümölcsfák virágos ihlete, a ligetektől madarak csicsergése, rövid ujjú ingek. Az ideiglenes tökéletesség káprázata, csak gondoltam, megemlítem!

Ezt az ajándékidőt Milán egyszerűen és meghatóan írta le egy versében, amely pár nappal azután landolt a postaládámban, hogy ismét a brniki (ljubljanai) repülőtér betonjára tehettem a lábam. Első kézből, nyersfordításban idézem:

A derűs égbolt tűző napja melengette keblünk,
midőn egy ősi kerti padon üldögéltünk,
a költő Aleš Debeljak és én, meg Živa,
a macska minket bámult, most már halott, midőn
Šalamun, a költő temetéséről beszélgettünk
és sok apró majd ügyes-bajos dologról.
Az Aleš cigarettájából eredő füstben
ültünk a padon és ágyúként
tüzeltünk, pontosabban számtalan szót váltottunk.
A Medvodéból való vörösfenyőt bámultuk,
most a ház előtt nő, minden pagodától messze.
Igen, az ilyen kötetlen együttlét gyógyír az emberi
magányra, az élet-homályra és a sötétségre,
amihez a nagy mellet, a meztelen csajok is jól jönnek.
Így az emberi barátságban aprócska
parázs izzik, nevezhetnénk akár életnek is,
miközben a távoli eszközök szigonyukkal
a téli faggyal teli havas tájban hadonásznak.

Persze téged is megemlegettünk, miért is ne! Épp te hoztál össze Milánnal, aki családlátogatási és írói útja révén került Ljubljanába, barátságot kötött Milan Kleč, Jaša Zlobec és Zdravko Duša írókkal, és bőségesen fordított szlovén írókat Taras Kermaunertől Drago Jančarig, a költőkről nem is beszélve. Leírtam neki, hogy Miklavž Komeljnek a temetéseden elmondott lényeglátó beszéde elején egy madár szállt fel a Plečnik tervezte Žale² fehér boltozata alól, leszállt a sötét urnára, és mozdulatlanul üldögélt ott, amíg fel nem hangzott a dalmát siratódal első akkordja, a *Sutra će te ponit njih sest među ruke*.³ Aztán felreppent. Teljes képtelenség. A Véletlen műve? Dehogya is! Minden véletlen valami vélhetően rejt magában. Messze nem én vagyok az egyetlen, aki látta lelkedet mindenütt repkedni, arrafelé, ahol az emberek tudják, hogy „a költészet azért van, mert az ember nem Isten”, ahogy ezt te magad dermesztő őszinteséggel kifejezted. A kórus az általa választott dalt énekelte. Megértem, de úgy hiszem, hogy a hamvad feletti madárnak az abszolút valóságtól kellett útmutatást kapnia. Lásd, pontosan annak a névében kapcsolódunk be a „lét nagy láncolatába”, mi és ti, élők, holtak és a meg nem születettek.

Egy héttel Milán látogatása után Podgoricába repültem, és tovább az úton, egészen Cetinje felé. A macskaköves utcák és alacsony házak, hangulatos villák és festői nagykövetségek városát Lovčeno alatt először 1980-ban, turistaként, egy érettségi osztálykirándulás alkalmával látogattam meg, de örökké emlékezni fogok az első költői látogatásomra, ami öt évvel később történt.

LUKÁCS ZSOLT

(Nagykanizsa, 1971): az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnáziumban érettségizett 1989-ben. Ljubljanában, a Bölcsészettudományi Kar szlovén–összehasonlító irodalomtudomány szakán diplomázott 2010-ben. Diplomamunkái: *József Attila: az irodalom és a fikció között* (a *Szabad ötletek* jegyzékének fordítása és elemzése); valamint: *Tomaž Šalamun és a misztikus tapasztalat*. Eddig tizenhét műfordításkötete jelent meg, a legutóbbi 2023-ban a Napkút Kiadónál: *Borut Kraševac Agni* című regénye.

Tényleg harminc év telt volna el? Harminc éve, hogy boldog ifjúként szerettem szép dalokat énekelni, még ha csak a fürdőszobában is, mert nem tartottam nagyra a hallásomat, slágereket duruzsoltam magamban! Rémes! Szövetkezeti otthonok, közkönyvtárak színpadain szavaltam, mindenhova elmentem, ha hívtak. „Ahol kíváncsiság van, ott költészet is van!” – példádval így tanítottál.

1986 nyara és a cetinjei gyalogösvények, a jugoszláv irodalmi fesztivál, ahol egy estét a te munkásságodnak szenteltek, és én is a beszélgetőpartnerek között voltam. Rendkívül figyelemreméltónak tartottam, hogy akkoriban a költői hivatás és a kritikai szakma növendékeként, még zöldfülűként, egyazon színpadon léphettem fel nevezetességekkel, hírességekkel, még ha nem is hiányoztak azok, akik csak annak lettek kikiáltva.

A vita legvillódzóbb szikrái a cetinjei Grand Hotel mára már szerencsétlenül elzárt teraszán repkedtek. Akkoriban a hatalmas, hosszúkás, csúcsánál elvágott piramis a hajnali órákig a legsegítőkészebb pincéreit küldte oda, hogy kiszolgálják a zsibongó asztalokat, amelyeknél a kiürített borosüvegek mennyiségével mérték a vita határfokát. Mi, írók egymással beszélgettünk, egymás mellett és egymáson át, keresztül-kasul, meggyőződéssel és anekdotákat mesélve, amelyek paradox módon a világ legsérülékenyebb árujával, az emberi érzékenységgel kereskedtek.

Pontosan emlékszem a te anekdotáidra. Akkor hallottam őket először a te szádból, azután még többször is. Röviden szólva: Amerikából való hazatérésed után senki sem akar foglalkoztatni téged, ezért könyvtérkesítő leszel, amolyan jehovatanús könyvkereskedő. Házról házra jársz, gombászattal kapcsolatos kézikönyveket kínálgatsz, amolyan „csináld magad” és hasonló szakkönyveket. Kellőképpen rosszul ment, de az abszolút kegyelemdőfést egy diáklány mérte rád. Nem ismert fel, de megvetően, fintorogva utasított vissza: „Vigye innen ezt az ócska kacatot, mert én csak Dane Zajcot és Tomaž Šalamunt olvasok!” Nevetésünktől még a könnyeink is eleredtek, neked pedig, ahogy a magabiztos boldogság a fortélyos huncutsággal keveredett, ragyogott az arcod.

Kétségtelen, hogy Cetinjeben, ebben az irodalmi köztársaságban mindenki ismer téged. Ismételten kijavítom magam: nemcsak Montenegróban, amelynek elnöke 2013 őszén a cetinjei Nemzeti Múzeumban ünnepélyesen átadta neked a Njegoš, vagyis a délszláv irodalmi Nobel-díjat, és nemcsak Belgrádban és Szerbiában, öregem, nemcsak a volt Jugóban, hanem mindenütt a Balkánon ismernek téged. Mi az, hogy ismernek, olyan nagyra értékelnek, mint senki mást a szlovén írók közül, és csak, mint párat a világban!

Élsz, jóllehet nem vagy köztünk.

Én pedig nagyon hiányollak.

Barátod: Aleš

Fordította Lukács Zsolt

- 1 Megjelent a *Delo* című politikai napilapban, 2015. április 3-án. A jegyzetek a fordító megjegyzéseit tartalmazták.
- 2 Sírkert, Jože Plečnik (1872–1957) szlovén építész alkotása.
- 3 Hatan vesznek holnap karjaikba.

Az Orgiák ideiglenes lakhelye¹

Mint tudjuk, Tomaž Šalamun 1941. július 4-én született Zágrábban, gyermek- és ifjúkorát Koperben, diákéveit Ljubljanában töltötte, majd Mexikóban és az USA-ban élt. Már első verseskötetében, a *Pókerben* (1966) felvázolta saját, különleges alkotói útját. Éles nyelvi machetével jelölte ki, egyúttal megteremtette a kulturális értékekhez való hozzáférés lehetőségét, karizmatikus és közvetlen modorával pedig a különféle társadalmi szabályokat vetette próba alá.

Šalamun két lábon járó paradoxon: művész, aki robbanószert helyez a nemzet kultúrájának a keblére, és kigúnyolja a „szlovén nyelv ünnepélyes nagymisét”, de a hétköznapi ember, aki kedvesen fordítja oda a másik arcát, és önzetlenül támogatja a fiatal költők munkáját, meghívja őket ebédre, könyvekkel és ötletekkel támogatja őket.

Šalamun rendíthetetlenül hisz a költői hivatásban. Ez a hivatás olyan költői módszerben nyilvánul meg, amelynek köszönhetően a műalkotás a „már nem” és a „még nem” között lebeg; olyan stílusban, melynek révén az örökkévalóság a jelenvalóság képeiben tárul elénk. *Póker* című kötetében egy ilyen stílus nyomába eredt, nevezetesen: „törzsének látványa kifárasztotta, és kivándorolt”,² majd elkezdte összegyűjteni és feldolgozni a globális jelenvalóság képeit.

Nem csoda, hogy a nacionalisták nem szeretik: szlovénul ír, de Šalamun nyelvének határai nem a világának határai. Szlovén érzékelőszerveivel változatos világokat, nyelveket és hagyományokat, kultúrákat és életstílusokat puhatolt ki, amelyekből szavakat és leírásokat gyűjt össze, hogy olyan költői formát adjon nekik, amelyben a „teljesen más” szépsége ragyoghat fel.

Šalamun terjedelmes opuszában megújította a művészetbe vetett hitet, amely zárójelbe teszi a kronologikus időt, kibillent a világhoz fűződő megszokott viszonyunkból, és egy varázslatos bűvkörbe von. Ebből a szempontból szemléletesen feltárja előttünk, hogy mi a különbség hivatás és mesterség között. A hivatás megszentelt elhivatottság, míg a mesterség a normák és mércék világi betartása. Van valami nemes, felvilágosodás előtti egy ilyen tartásban. A költői hivatás iránti teljes odaadás határozza meg, sőt még inkább: az életnek való teljes alávetettség. Kinek is? Ő, nincs találóbb szavam rá, minthogy a költészet démonának és angyalának. Az első mindig ott van, a második ritkán, de azért rendszeresen iderebben.

Šalamun azt írja valahol, hogy a költők olvasással és beszélgetéssel dolgoznak. Igaza van. A személyes világok érintkezése, kommunikációja és konfliktusai során a költői hang tekintélye által szabályozott lehetőségek sokaságát teremtik meg. Ez a hang egyszerre több irányba szóródik szét, mivel jogot formál arra, hogy kitágítsa a kimondható határait azáltal, hogy újra és újra elmondja azt, ami a kimondásnak ellenáll. Más szóval: amiről nem beszélhetünk, arról újra és újra beszélnünk kell, minden következményét magunkra vállalva:

*Füvet emelgetsz.
Köveket emelgetsz.*

*Felemeled az eget.
Pléhszerű vagyok, nyalka, nincstelen.*

Lemondani a lehetőségről, hogy kisajtoljuk a versből annak tanúságtevő igazságát, hogy nekünk magunknak is részt kell vennünk a világ alakításában és elfogadásában, amiként azt megtapasztaljuk és ismerjük, végső soron az auráról való lemondást jelenti, amint azt Walter Benjamin melankolikusan kijelenti. Az aurában ugyanis az én félelmetes közelségét és a másik vigasztaló távolságát már csak azért is lehetséges összekavarni, a pillanattnyi egyensúlyt keresve folyamatosan felcserélni, mert azok szükségszerű tekintélyét a teljes mérhetetlenség adja meg, ami megnevezhetetlen.

Mivel a költészetnek nincs evolúciója és haladási logikája, éppen a költők nyelvezete az, amely a legékesebben tanúskodik az egyensúly effajta lehetőségéről, amely bolygónk minden emberi életrajzából ismerős lehet, de nem tárulkozik fel. éppen ebben az elégikus igyekezetben, hogy ne ismerjük el a vereséget azon elégtelen megnevezések láttán, amelyeket ráerőltetünk a világra, himnuszként kell tekinteni a költészet macacsságot megkövetelő érveire.

A Šalamun-féle *Orgiák* ilyen dicshimnuszok, mert a sodró zuhatagként összekapcsolódó kétsorosok között felvillan egy lázadó és makacs, kíváncsi és nagylelkű lélek, aki sietve és szenvedélyesen rögzíti a mindennapi világ sokrétű átalakulását, hogy átszűrje azokat személyes tapasztalatainak és látásmódjának szitáján, egyszerre flörtöl a röpke pillanatokkal és a perspektivikus örökkévalósággal. A versek így egy személyes és különleges utazás dokumentumaivá válnak, mely azonban nem magánjellegű, hiszen helyi és nemzetközi szálak sokasága szövődik bele szuggesztív módon ebbe a költői kárpitba. Az *Orgiák* költői kétsorosainak füzére rejtelmesen, csábítóan mutat fel változatos jelentéskincseket, aminek során az elegáns minimalizmus a szorongó és megdöbbentő kétértelműségnek nyújt kezét, de sohasem mossa el azt az abszurd hitet, hogy értelmetlenség lenne megóvni az egyén világtapasztalatának, személyes szabadságának és méltóságának törékeny terét.

Bár az *Orgiák* nem kínálnak pszichológiai megtisztulást, sem egyszerű egérutat a transzcendenciába, ám a rokon lelkeknek a legtöbbet kínálják, ami a művészettől elvárható az elpárolgó személyes kötelékek, az önkényes stilisztikai átalakítások és az ideálok korrupciójának posztmodern korszakában – egy ideiglenes lakhelyet az „én” és a „te” számára, ahogy az világosan megállapítható a következő versrészletből:

Szívverésed homlokomnak csapódik.
Megnyugszol. Alszol és
tested vonaglik.

Fordította Lukács Zsolt

1 Megjelent Tomaž Šalamun *Orgiák (Orgije)* című kötetének utószavaként (Beletrina Kiadó, 2015).

2 Vö. Tomaž Šalamun (*Törzsem látványa elfárasztott...*) című versével, amely a *Póker* című kötetben jelent meg, Nemes Nagy Ágnes fordításában.

MIKLAVŽ KOMELJ

(Kranj, 1973):
művészettörténész,
író, költő, műfordító,
esszéista és
festő. A ljubljana
Bölcsészettudományi
Karon doktorált
művészettörténetből.
A Szlovén Tudományos
Akadémia Arany
Jel-díjában részesült
a 14. századi toszkán
festészet terén végzett
kiváló munkájáért. Első
verseskötete 17 évesen
jelent meg. Magáról
így ír: „Álmomban
vagyok leginkább
éber. Lehet, hogy egy
mennybemenetel
során ragadtattam
el. Lehet, hogy az
égbolt a fejemre
esett. Minden csodán
kívüli rettenetesen
bizarr.” A betűk fiktív
birodalmában találta
meg nyugalmát. ...
Eddig 17 verseskötete
jelent meg, a legutolsó
2024-ben *To noč bom
terjal od tebe tvojo dušo*
(*Ez éjjel igényt tartok
lelkedre*) címmel. Ezeken
kívül egy regénye: *Skrij
me sneg* (*Takarj be hő*),
amely Stanislav Lenič
püspök életéről szól,
három novelláskötete,
a legutóbbi: *Prva
kresnica* (*Az első
szentjánosbogár*, 2022)
és három esszékötet,
valamint kettő
gyermekvers-kötete
jelent meg. Hét
szlovén irodalmi díjban
részesült, ezek közül
a Prešeren-díj (2008)
a legjelentősebb,
a legutolsó díját a
2021-ben Velenje város
által megrendezett 20.
Lirikonfest alkalmával
a 'Čašo nesmrtnosti'-
díjat (A Halhatatlanság
Kelyhe-díj) nyerte
el a *Lángoló könyv*
című kötetéért,
amelynek rövidebb
versei zen koanokhoz
hasonlíthatók,
hosszabb verseit pedig
filozófia, mitológia és
lélektani elméletek
szövik át.

A szerző portréját Matej
Metlikovič készítette.

MIKLAVŽ KOMELJ

„Sose voltam ember. Mindig is angyal.”¹

Halotti beszéd Tomaž Šalamun temetésén
Ljubljana, 2015. január 5.²

Tomaž Šalamun egyik legerőteljesebb verse, a *Ballada Metka Krašovechez*,
így kezdődik:

„Utoljára életemben január 4-én éjjel Mexikóban esett
meg velem, hogy csak úgy elvesztettem az
eszméletem.”

Ez a tegnapi dátum. Tomaž december huszonhetedikén, a halála napján
nem hallgatott el; továbbra is hallatja a hangját. Ugyanakkor beszéde ál-
landó, folyamatos csend, mert a költészet nemcsak beszéd, hanem beszéd
és csend is *egyszerre* – és számára a költészet az *egyetlen* beszéd. Társa-
dalmi rituáléjukat tekintve a temetéseknek általában szomorú funkciójuk
van: éspedig az, hogy az élők valamely közösségét újra megalapozzák, úgy,
hogy ezzel elhatárolódnak a halottaktól. Tomaž Šalamun olyan robbantást
hajtott végre a nyelvben, mely által megmutatta, hogy egy ilyen kisarkítás
mégsem állja meg a helyét. Ha valakire ma itt halottként tekinthetünk, ak-
kor az biztosan nem Tomaž Šalamun, a halhatatlan, az örök, a fényes Tomaž
Šalamun, aki azt írta, hogy az ő élete oda távozik, ahova való, és hogy a halál
csak egy hibás elnevezés azokra, akik elől el lett rejtve a fény.³ És Tomaž
annak tudatában élte le életét, hogy a világ egy pusztuló világ. S ugyanakkor
élőként úgy írt magáról, mintha már halott lenne, amint azt saját haláláról
megemlítette a *Sírfelirat* című versében, amelyben elutasítja az élők és a
holtak közötti biztonságos határvonalak meghúzását, amelyekre az embe-
rek társadalmi életüket alapozzák:

Csak Isten létezik. A szellemlét tünemény.
Gépek vak árnyai ők, Csókot titkolók.
Halálom az én Halálom. Nem osztozom
mások törmelék alatt porló csorba békéjén.

Bárki is térdelsz sírom előtt, földrengés
fenyeget. Tarkód s nemző tagod
édes nedvét kiszaggatom. Nyújtsd az ajkad.
Vigyázz, nehogy tövis szakítsa át

dobhártyád, amikor féregként fetrengsz,
hullák közt eleven. Selyemesen tisztítson
ez az oxigénbomba. Küzdő szíved legyen

robbanásod mértéke. Állj talpra s elmédbe
vésd: mindenkit, ki ismer, szeretek. Örökké.
Talpra hát. Megvolt az önátadás, felébredtél.⁴

FEKETE BOGLÁRKA: FATAM VIAM INVENIENT (2023)

Tomaž Šalamun kijelentette:

„Sose voltam ember.
Mindig is angyal.”

Sohasem metaforikusan értelmeztem ezeket a szavait. És ha ő azt mondta, hogy a költészet azért van, mert az ember nem isten, ami az ember számára a legnehezebben elviselhető, akkor ezt soha nem az emberi korlátok bűnbánó elfogadásaként értettem, hanem felszólításként, hogy túllépjünk rajtuk: a szubjektivitás azon átalakulására, amire Dante és Pasolini a *trasumanar* kifejezést használták.

„Olvasni: szeretni” – így hangzik egy másik versének a címe. Tomaž Šalamun költészetét olvasni, igazán, valójában olvasni, egyben azt is jelenti, hogy szeretni, mert ez a költészet úgy megy végbe, hogy átalakítja az olvasó szubjektivitását. Olyan, mint a vakok látásának visszaadása. Ami fájdalmas is lehet.

Amióta először ragyogó szemébe tekintettem, Tomaž Šalamunt olyan embernek ismertem meg, aki kitörő energiával generálja a szeretetet. Az egész világon, minden kontinensen. „You are loved here” – üzent neki Kevin Holden Amerikából, akit a *Szürkekék Torony* című kötetében idézett Šalamun. „Šalamun, az öröm költője, aki

megmentett / a haláltól és megtanított örülni ebben az életben” – írta Milan Đorđević.

Šalamun, akit Jure Detela halála előtti versében „vad mesternek” nevezett, a nyelv energiaterével tudott a legközvetlenebbül alkotni. A versírással kapcsolatosan így fogalmazott:

„Ahogy
a szerelemben,
itt is minden

kinyilvánul.
Remeg a sok
szó,

ha oda való.
Mint ahogy
a szerelemben

megremeg a test,
a szó meg a papíron
reszket.”⁵

Nincs olyan kérvény, ami itt bármit is elrejtethetne. A költő azt mondja: „Isten ínye ezt már nem / fedi el.” (*Isten ínye; Onnan, 2003*)

Ez a szerelem nem érzelmi kérdés, hanem – teljes zsigeri közvetlenségében – a felismerés kérdése, valami abszolút transzperszonális. Šalamun nem az érzelmekkel ténykedik, hanem az érzelmeket generáló mechanizmusokkal. És amikor itt minden szentimentális illúziót lerombolt, teret enged az abszolút szerelem elviselhetetlen intenzitásával való szembenézésének.

Most azon tűnődöm, hogy amit az előbb az olvasással és a szerelemmel kapcsolatosan elmondtam, az képes-e egyáltalán elviselni ilyen intenzitást. Marina Cvetajeva azt írta Rilkének – nem sokkal annak halála előtt –, hogy nem a legkedveltebb költőjének tartja őt, hanem természeti jelenségnek, *amelyet* nem birtokolhat, és akit nem szeretni, hanem *elviselni* lehet.

Amikor utoljára láttam Tomaž Šalamunt az ő testi mivoltában, nála volt a Cvetajeva, Paszternak és Rilke levelezését tartalmazó könyv fénymásolata, amely ezt a levelet tartalmazta.

Elgondolkoztam azon, hogy Cvetajeva akár neki is írhatott volna.

Šalamun már csak ilyen. Šalamun elérte azt a legmagasabb szintet, hogy költészetével kapcsolatosan nem az volt már az igazi kérdés, hogy ki mit gondol róla, tetszik-e valakinek vagy sem, hanem csak annyi, hogy *elviseljük-e vagy sem*.

De a szerelem, amiről Šalamun beszél, pontosan ez az elviselhetőség.

Mindig hatalmas terekre volt szüksége; nemcsak óceánokon túli és interkontinentális távolságokra, hanem intergalaktikusokra is. És nyelvköziekre. Távolról mindig sokkal tisztábban volt észlelhető, mint közlőrl. Volt valami arisztokratikus a testtartásában, valami olyasmi, ami engem másfajta időkre emlékeztetett. Egyszer azt írta nekem egy ferrarai képeslapra, amelyen Castello Estense vára volt látható: „Itt vannak a mi testvéreink!” És a leghathatósabb verset arról, miként is írt történelmet Tomaž Šalamun, Jacques Roubaud írta meg, akit nemcsak a legnagyobb élő francia költők között tartanak számon, de az okcitán trubadúr szövegek kutatója is. Tomaž Šalamun szlovénul írt, és új, eddig nem hallott regisztereket nyitott meg benne, nem kevésbé volt a szlovéniai események vezéralakja, de másutt is ő lett ezek főszereplője, társteremtője volt az Amerikai Egyesült Államok költészettörténetének a hetvenes évektől kezdve, attól az időtől kezdve, amikor például Bob Perelmannel írt és a közvetlen közelében élt, egészen napjainkig, amikor költészete az ottani fiatal költőkre is hatással bír. Szlovén írásmódja Cvetajeva Rilkéhez írt levelére emlékeztet; Cvetajeva ott azt állítja, hogy egy költő írhat ugyan franciául, de emiatt még nem számít francia költőnek; hogy ő valójában nem is orosz költő, és mindig meglepődik, ha annak gondolják, mert az ember éppen azért költő, hogy *ne legyen csak* francia, orosz és így tovább.

Sokan képtelenek voltak elviselni Tomaž Šalamun intenzitását a számára túl kicsinek számító szlovén környezetben. Voltak időszakok, amikor csak Szlovénián kívül tudott verseket írni. *Póker* című kötetének egyik leghíresebb verse pontosan erről a kivándorlásról szól – jól lehet Šalamun mindvégig nagy szeretettel ügködött azon, hogy ezt a vidéket nagyobbá és élhetőbbé tegye. Ő maga úgy toppant ide be, mint egy szélvihar. És itt, ahol a múmiák még mindig akadémiásan paskolgtatják a szenvedélyt és a fájdalmat, Pascalt, aki bár igyekezett, és Bachot, akinek szerencséje volt, a reakciók néha furcsára sikerednek. Szlovéniában – de *csak* Szlovéniában – többször is hallottam már olyan irigykedő megjegyzéseket, hogy Šalamun logikája tulajdonképpen elmerült a társadalmi erőviszonyok térségében és ehhez hasonlókat. Ezért szeretném egyszer s mindenkorra kihangsúlyozni: éppenséggel Tomaž Šalamun, aki egyébként zseniálisan elsajátította a „*társadalmi mimikrit*”, nem merült el a társadalmi dimenziókban, hanem mint költő azokon túl, közvetlenül szembesült azokkal a fantazmatikus keretekkel, amelyekre a társadalmi valóság fel lett fűzve, és azokkal

a mechanizmusokkal, amelyek ezt a valóságot hajtják. A történelem, ami igazán érdekelte, a *fény történelme* volt, módszere pedig egy *Angyal módszere*. Fénylő volt és gyengéd, de mindig az álmok és az alkony birodalmában mozgott, és tudta, hogy az igazi egzisztenciális szabadság magában foglalja a szörnyűségekkel való szembenézést is. Yeatshez hasonlóan ő is ismerte azokat a törvényeket, amelyek szerint a képzelet alakítja a valóságot. E területek ismerete adta meg számára azt a tudatos vágyat, hogy költészetével bizonyos tereket alakítson ki, azokat befolyásolhassa, azokba beavatkozzon; egy olyan vágyat, hogy „a világenergiát alakítsa”, ahogy ő maga írta. „Amikor tenyerem ajkakat formálja, életre kel. / Felreped. Színeit váltogatja. A fakóból előcsalja a vöröset.” – írta a *Krisztus Hermész kapuja előtt* című versében. Miközben kíméletlenül szembesült a világot mozgó fantazmatikus mechanizmusokkal, a legtraumatikusabb tartalmakra is fény derült; olyanokra, miszerint még ma is vannak, akik például nehezen értik, miért antifasiszta a *Miért lettem fasiszta*⁶ című verse.

Tomaž Šalamunt, aki enyhe szarkazmussal szokta magát illetni, miszerint a költészetén kívül teljesen tapasztalatlan, olykor kritikával is illették, hogy önmagában véve nem elégséges, ha valaki csak verseket ír, hanem multiaktívnek, elkötelezett értelmiséginek kell lennie, nem csak költőnek, aki madár módjára csak énekelget. Mintha az az álláspont, amelyet Tomaž Šalamun megélt, a költészet iránti *teljes* odaadás, ne lenne a legelkötelezettebb álláspont. Nagyon tudatosan kitartott mellette; elmesélte nekem, hogy milyen fontos támaszt jelentettek számára azok az élettel kapcsolatos tanácsok, amelyeket egykor Vasko Popa adott neki. Ezzel a pozícióval ő, aki nem engedett eziránti vágyából, egzisztenciális szabadságot nyitott egy egész térség számára, amelyben lélegzett. Költészetének kirobbanása önmagában is fontosabb politikai tett volt Szlovénia számára, mint bármiféle politizálás. Versei nemcsak másfajta mentális klímát követeltek, de amikor már jelen voltak, új nyelveztükkel meg is teremtették azt – és ezzel minden szinten visszavonhatatlanul megváltoztatták az egész teret. Például: ma Nataša Velikonja éppen az ő felszabadító költészetét „azon alapok közé sorolja, amelyeken a nyolcvanas évek közepén a queer és leszbikus aktivizmus kibontakozott”.

Amint a szürrealisták számára, úgy Tomaž Šalamun számára is a költészet nem irodalom volt, hanem lelkiállapot. Ami nem csak a költészetre korlátozódik. Tomaž Šalamun kivette a részét a vizuális művészetek forradalmasításában is. És ezen a területen globális jelentőségű

szerepet játszott. Az OHO-csoportban megvalósított tetteivel a kortárs művészet előfutárává vált, résztvevője egy olyan mozgalomnak, amely egy új érzékenységet, egy új szubjektum-objektum-konceptualizációt, egy új, defetiszizált világhoz való viszonyt valósított meg.

Amikor Metka Krašovec néhány nappal Tomaž halála előtt elmondta, hogy ő most már tényleg búcsúzik, több órán keresztül sétáltam a városi sötétben, és arra a vonalra gondoltam, amelyet Tomaž krétával húzott Novi Sadban az OHO időszakában. Mintha még ma is tartana ez a vonal; aki egyszer ily módon húzott egy vonalat egy térben, soha nem hagyhatja abba e vonal rajzolását.

Ez a vonal valahol összeért Barnett Newman vonalával; ahol Newman vonala megszűnt, ott írja, folytatja Šalamun, ő mint fekete, sötétkék, fényes virág tűnt fel, aki érinthetetlen és érintetlen⁷ – a Zohar és Abraham Abulafia, a gnosztikusok és újplatonisták derengő fényében, terek megnyitójaként, melyekben szeretetteljesen ölelkezik Krisztus és Hermész, mint Nervalnál.

De alapvetően az a vonal, amit meghúzott – és amit most is húz –, vérző vonal. Egy interjújában azt állította a saját írásmódjáról, hogy az olyan, mint egy vérző nyúl mancsa, amelynek vére a havon elfolyva nyomot hagy.

Tomaž Šalamun egy olyan napon halt meg, amikor az első téli havazás első hópelyhei hullottak Ljubljanában. Egyszer azt mondta magáról, hogy mediterrán költő szeretett volna lenni – de ez nem jelenthetett számára földrajzi korlátoltságot. *Riva* című versében ezt így fejezte ki: „ami a havas erdőkben a Mediterrán térséghez kapcsolódik.”⁸ Az egyik legcsodálatosabb verse pedig a hóról, a halálról, a magányról szól:

Pásztor⁹

Hó fedi a fákat, havasak. A karám alján
tűz-láng lobog, jéghideg kezem hevítem.
Juhaím a fagy miatt elhullnak, hanyatt,
tej-sikollyal bégetnek, hátan.

Már évek óta a hegy az otthonom, a Hét-tavat
őrizem. Hogy köröztek az ölyvek, éhesen
s egyre-másra, a Kereszt alatt, juhokat öldöstek!

Fehéren fénylett kormom sötétkék égbolton
alant. A hó s a jég mindent szétmar. Minden-
kinek

megvolt a maga ideje, rajtam kívül. Kéjemnek,

fütylömnek, völgyemnek. Mindig magamra
maradtam kegyetlen ebemmel, ki tarisznyám
szíját

rágja, hogy éhségét hevítse. Bár megállíthatná,

hogy ne hullna süketen puha hóba a csorda.

Ez az egyik legfenségebb kijelentése a magányról. Ami nem egyszerűen valakinek a többiek közötti magánya, hanem magány a saját tulajdonságaival való viszonylatban; a saját örömeitől, a saját füttyeitől való elszakadás magánya. Egy teljes deperszonalizáció. Tomaž Šalamun, amikor Tomaž Šalamunról beszél, tudja, hogy nem magáról beszél, de éppen itt éri el a deperszonalizáció csúcsát. Akárcsak Majakovszkij.

„Tomaž Šalamun egy borzalmas bestia.

Tomaž Šalamun?! Ő egy levegőégben süvítő golyó.

Röptének íve kétes.

Félhomályban nyugszik, félhomályban úszik. Az emberek, meg én is csodálkozva szemléljük, a legjobbakat reméljük, esetleg üstökösnek szegődött.¹⁰

És Tomaž Šalamun éppen ebben az elszemélytelenítésben személyesíti meg a költészetet. Sőt mi több: megszemélyesíti azt a teret, ahonnan a költészet ered. Ha ma azt mondhatom, hogy Tomaž Šalamun korának egyik legnagyobb költője a világon, akkor ez egyáltalán nem valamiféle értékelési kísérlet, ami nevetségesnek tűnhetne, hanem annak a felismerésnek a kifejezése, hogy írásmódjával a költészet új létmódját teremtetten meg globális szinten. Különösen a legutóbbi időszakának a költészetét olvastam egy olyan írásmód tudatos megalapozásaként, tartózkodva attól a határhelyzettől, amelyben a legeslegutolsó Rimbaud-vers játszódik (ezt egyik levélében írta le), amelyet illetően kétféle olvasási hagyomány létezik: az egyik, a szürrealisták által támogatott, ezt a verset ismerte el Rimbaud legmagasabb szellemi testamentumának, míg mások azt hangoztatták, hogy ez egyáltalán nem is vers, hanem Rimbaud csak tréfálkozott ebben a levelében. Röviden szólva: ez egy olyan totális kockázat, amely megköveteli a felismerhetetlen felismerését egy olyan fluid területen, ahol a költő olyan dolgokkal operál, amelyek egyszerre léteznek is, meg nem is – és épp itt valósul meg a költészet igazi átalakító ereje.

Šalamun utolsó köteteiben a nyelv egyre inkább autonóm logika szerint mozog, ami problematizálja a megszokott referencialitást, ugyanakkor ez a költészet minden ponton jól kivehető és szexuálisan intenzíven, testileg is át-

érezhető. Šalamun mind ez ideig hallatlan módon közelebb hozta a költészet létmódját a zene létmódjához. Gyermekként rendkívül tehetséges zenész volt; nemcsak annak hangzásvilágában, hanem annak alapvető módozataiban is, hogy miként kapcsolódnak egymáshoz a betűk, a szavak, a képek.

Ő maga is elcsodálkozott az írásmódján; egyszer még azt is írta nekem, hogy néha békatojának tűnik a számára. De ha ezt a példázatot szó szerint veszem, valami csodálatos dolog rajzolódik ki: minden pontból egy új autonóm élőlény születhet az olvasás folyamata során, ha adottak számára az életfeltételek. Ha adottak – mert ezáltal az írásmódja veszélynek és kockázatnak van kitéve, és ez pedig felelősséget követel meg minden olvasótól.

Amikor egyszer a költészetről beszélgettünk, éppen a veszélyt és a kockázatot emelte ki kulcskritériumként. „Aki nem lép az ürességbe, az a nép ellensége”¹¹ – írta.

Első találkozásunk a Halállal¹² kapcsolatosan zajlott le. Senki sem értette meg úgy az én első verseskötetemet, mint ő, amelyben felismerte a Halállal való szerelmeskedést. Elmesélte, hogy később ő maga is csak egyszer élte át ugyanezt – álmában. Később elmondta nekem azt is, hogy egy egész évig nem mert a szemembe nézni, mert szerinte olyan veszélyes állapotban lehettem. De első találkozásunk alkalmával nekem az volt az érzésem, hogy soha senki nem nézett még így, közvetlenül a szemembe.

Azelőtt még sohasem volt ilyen élményben részem, hogy valaki így beszélgetett volna velem a költészetről. Azonnal életem egyik legfontosabb személyévé vált. Nagyon sok olyan dolog van, amiért végtelenül hálás vagyok. Amikor majdnem két évtizeddel később elküldtem neki *A két ruha* (2012) című kötetemet, őszintén megírtam neki, hogy lehet, hogy ő az egyetlen, aki talán majd igazán képes lesz megérteni. Nehéz elveszíteni egy ilyen embert. És tudom, hogy nem én vagyok az egyedüli, aki ezt átélte.

Azt mondta, nem rendelkezik az öregedéshez való tehetséggel. *A nap igéi* (Összegyűjtött versek, 1993) című kötetébe pedig azt írta nekem a fotója mellé: hiszi, hogy tudom, hogy nem olyan halott, mint ahogy az a fotóról látszik. Hogy nem csak hiszi, de tudja is. Voltak évek, amikor Szlovéniában a költészetét hűséges barátain kívül szinte mindenki figyelmen kívül hagyta. Aztán a fiatalok újra felfedezték. Míg a múltbéli fiatalok minden generációja megöregedett, Šalamun fiatal maradt. A Metelkován¹³ nagy lelkesedéssel fedezte fel az új költőket. Amikor tavasszal megemlékeztem neki, hogy a

neki dedikált versemet az IDIÓTA című folyóiratban fogom megjelentetni, el volt ragadtatva: „Ez pont a neki való hely.”

Tomaž Šalamun december huszonhetedikén halt meg. Rilke december huszonkilencedikén. Közvetlenül halála után Cvetajeva megírta neki a *Novoletno* című versét – ebben olyan közvetlenül beszél vele, mint még soha azelőtt – a többnyelvűség terében. Šalamun elmesélte, hogyan beszélt Rumival, és miként érezte Petrarca fizikai jelenlétét. Tudom, hogy ő is olyan intenzíven tud majd beszélni mindazokkal, akik ezt képesek lesznek elviselni, a halálán keresztül.

Egyszer ezt írta: „Némán szeretnék meghalni, barátom.”¹⁴ Ám halála után nem maradt néma. Pontosan ötven évig publikált verseket, és ötven kötetet adott ki. Ám amikor utoljára láttam, azt mondta, hogy van még hat kiadatlan kötete, és egy már időközben meg is jelent. A legutóbb megjelent könyvek címei egyre inkább a törekenységet fejezték ki: *Lélegzet* (2013), *Szemölcs* (2013), *Csecsemők* (2014). A kiadatlanok közé tartozik az *Andok* című kötet, nem sokkal halála előtt intenzíven dolgozott az amerikai fordításon Jeffrey Younggal. Amikor ezt a kötetet olvasom, a címét úgy ér-

telmezem, hogy érzem benne a havasi levegőt. Tomaž Šalamun költészetének elviselhetősége a magasság elviselhetősége. „Amikor mindent kimondasz, párologva elillansz” – írta. Ezt úgy olvasom, mint egy kijelentést a felemelkedésről, ami éppoly természetesnek tűnik Dante *trasumanar*-állapotában, mint amilyen természetes egy patak számára, hogy lefele folyjék. „Tollak sarjadnak a számban” – írta az *Onnan* című kötetében, a *Tiepolo* című versben, amelyben elmeséli, hogyan álmodott Hlebnyikovról, akinek nedves, szürke, állati pófája volt, amely a sötétséghez tartozott. Abban az utolsó levélben, amelyet Metka Krašovecnek diktált le, a madarokról és a repülésről beszélt nekem.

Elismétlem a verssorát még egyszer:

„Sose voltam ember.
Mindig is angyal.”

Mindig.
Siempre, Tomaž, ¡amor imortal!
¡A donde se han saltado Tus ojos!

Fordította Lukács Zsolt

- 1 A sorsomból (Egy angyal metódusa, 1978). E versrészletet és a szövegben szereplő további verseket Lukács Zsolt fordította.
- 2 Megjelent a *Literatura* folyóiratban (XXVII. évfolyam, 285. szám, 2015. március).
- 3 Utalás Tomaž Šalamun: *Az Ige* című versére, amely a *Sólyom* című kötetében jelent meg 1974-ben. („A halál fogalmával illetni a homályban botorkálókat, csupán téves elnevezés”).
- 4 *Sírfelirat* (Ballada Metka Krašovechez, 1981).
- 5 Vö. *Poézis* (*Sólyom*, 1974).
- 6 Vö. *EX Symposium* 103. szám, 2019.
https://exsymposium.hu/index.php?tbid=article_page_surfer&csa=load_article&rw_code=miert-lettem-fasiszta_820 (a letöltés ideje: 2024.09.18.)
- 7 Vö. a *Tudom* című verssel (*A vadak nyomában*, 1979).
- 8 Vö. *Ambra*, 1995.
- 9 Vö. *Az idő mértéke*, 1987.
- 10 Vö. *History* (*Aréna*, 1973).
- 11 Vö. *Egyedül a pillantás nem vész kárba...* (*A fény analógiája*, 1982).
- 12 Ezt a közös élményüket Šalamun a *Szlovén zománc*, *Miklavžnak* című versében fogalmazta meg: „Fiatalkorodban, / a szemedbe sem / mertem tekinteni, hiszen megöltelek volna. / A halál volt a szeretőd.” Erre írta válaszul neki Miklavž: „Első találkozásunk alkalmával azt mondtad / nekem és ezt meg is írtad, hogy nem mertél / a szemembe tekinteni, mert hogy az öngyilkosság / határán álltam. Ám nekem is elevenen él / emlékezetemben ugyanez az este, / hogy még soha senki se nézett a szemembe / oly direkt módon, egész idő alatt, folyton.” (Miklavž Komelj: *Tomaž*).
- 13 A Metelkova egy autonóm kulturális központ Ljubljanában, az egykori osztrák–magyar kori laktanyakomplexum északi részén, a Metelkova utcához közel. Az alternatív kultúra egyik legfontosabb központjaként tartják számon Szlovéniában. Különböző klubokból, bárókból és galériákból áll, valamint a Hostel Celicából, amely egy volt katonai börtön épületében található. 1993-ban jött létre.
- 14 Vö. *Szent tudomány*, 1968. (Megjelent: *Erdő és kelyhek*, 2000).

MIKLAVŽ KOMELJ

(Megpróbáltam elkiáltani magam...)

Megpróbáltam elkiáltani magam:

»Tomaž!

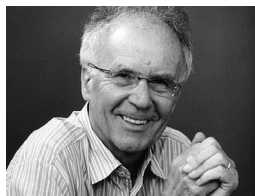
Az élet nem változtatott meg téged.

A halál sem változtatott rajtad.«

Fordította Lukács Zsolt

FEKETE BOGLÁRKA: MORÁLDRÁMA I. (2023)

TOMAŽ ŠALAMUN

(1941–2014)

ifjúkori éveit a tenger-melléki Koperben töltötte. 1965-ben Ljubljanában diplomázott művészettörténetből. Kezdetben kapcsolatban volt egy multimedialis neoavantgárd csoportosulással, az OHO-val, amely a konceptuális és a konkrét költészet kifejlesztésével foglalkozott, az USA-ban pedig megismerkedett a beatköltészettel, valamint a lingvisztikus iskolával, és rajtuk keresztül fogadta be a dadaizmust, a szürrealizmust és a pop-artot. Költészete a fantázia játékán alapul, amely képzetársításokra hagyatkozva rendszeretelenül ugrál ide-oda a hétköznapi élettapasztalatok apróságai és az önéletrajzi tények, valamint a különféle költői nyelvezetek, képzőművészeti alkotások, mitológiai és vallási ikonográfiák között. Mindezeket pedig mint egy utazó világpolgár fogadja magába, hogy a személyesen feldolgozott élmények enciklopédikusan szavakká váló átalakításával modernizálja a szlovén nyelvet.

A *Póker* (1966) és a *Pelerin szándéka* (1968) című kötetekben ironikus és parodisztikusan játékos, igyekszik megszabadulni a hagyományosan ideálisnak tartott esztétikai korlátoktól, a felszabadult és bátor magatartás mellett foglal állást, ellenáll a lelkesüléstől mentes kisstilúságnak és kitágítja a költői és nyelvi elemek határait. A hetvenes években megjelent kötetekben pedig szokatlanul titokzatos és az értelem számára nehezen hozzáférhető dolgok előtt nyílt meg. Ezen a nyitottságon és a világ végtelen változatossága felé kitaruló érzéken keresztül szemlélte a szlovén életformát,

Tomaž Šalamun húgának írt levelei

(Közzéteszi Katarina Šalamun-Biedrzycka¹)

Catania, 1968. XII. 18.

Kedves Katarinca,

Velem a következő dolgok történtek: Szicíliában vagyok, az Etnán síelek, Ferlinghettivel iszogatok és saját sofőröm van.

Történt pedig, hogy egy bizonyos G. C. Vigorelli, kiadóvezető és afféle kulturális maffiavezér, eljött Ljubljanába, kiszimatolta, hol vagyok és meghívott Taorminába, ahol egyedül képviselem a jugoszláv költészetet a Taormina-díjért² folyó küzdelemben, amellyel kapcsolatban bizonygatnak, hogy annál már csak a Nobel-díj lehet rangosabb. Idén Selaya³ (egy spanyol) nyerte el ezt a díjat, tavaly Holan,⁴ előtte Ahmatova.⁵ Épp most adtam interjút a svájci tévének. Ha ezekhez hozzáteszem még azt a hírt is, hogy Taorminában egy reneszánsz kori, átalakított kolostorban éltem, ahol napi 32 000 líra a panzió díja, akkor szenzációval tetőztem a hírt, és rátérek a lényegre, ami nem más, mint hogy a költőknél és a zsűrinél nincsenek unalmasabb emberek (valamennyien egyetemi rektorok). Úgy tűnik, az olasz arisztokrácia olyan nosztalgikus nemzetközi látványosságot szervezett, amely egyszerre megható, szenilis és fenséges.

Az egyetlen valós személy, akit a mindannyiunk által alakított szerepek mögül fel lehetett ismerni, az Ferlinghetti volt. Külön kis maffiát hoztunk létre: két luganói TV-hangtechnikus, Ferlinghetti és én. Felállítottuk a saját szabályainkat, fenemód megszegtük a próza társadalmi normáit, de már nem ásítotunk az unalomtól és a whiskyktől, mint az első napokban. Sajnálom, hogy nem mehetek Japánba, ahová Ferlinghetti elrepül Rómából, mert sürgősen meg kell néznie Kiotóban, hogy ott van-e még az a bizonyos Shiu-Chiu-Chiu asszonyság, vagy már elfelejtette őt, és meghívott, hogy tartsak vele oda, valamint San Franciscóba.

Rómába megyek, ahol majdnem újévig maradok, majd Luccába utazom, ahová eljön Maruška,⁶ jelenlegi barátnőm is, aki valamiféle egyetemi szemináriumot tart ott.

Újévkor vagy februárban kezdek dolgozni Kržišnikkel a Moderna gallerijában. Ha nem lenne Maruška, akkor valószínűleg Amerikába repülnék körülbelül két évre.

Ma este mindannyian két-két verset olvasunk fel. Úgy hírlik, hogy ezt a csendes költői mulatságot, amit elsősorban a délvidéki latifundisták szerveztek, az egyetemisták kis csapata fogja majd megzavarni, akik a halhatatlankat záptojással szándékoznak megdobálni. Ha ez tényleg megtörténik, akkor Ferlinghettivel nincs min tovább gondolkodnunk, eldöntöttük, hogy átlépjük a határt, és mi is záptojással dobáljuk meg a szervezőinket, jöllehet akkor fuccsot mondhatunk majd a szlovén irodalmi antológiának, amit Vigorelli nyomtatna ki, ami végül is hülyeség lenne.

Hogy van Miloš? Mit csináltok Wojtekkal? Írjatok valamit. Köszönöm szépen a fordításokat. Itthon minden rendben, Andrónak⁷ nagy kiadásai vannak a kiállításával kapcsolatban, ami januárban lesz a Modern Galériában, majd februárban Zágrábban, áprilisra pedig meghívott minket, elsősorban festőket a Hannover melletti kastélyába egy gróf, aki egyetemi tanár, lelkes egy figura, matematikus és költő. Andro el fog menni, én még nem tudom, sikerül-e, mert új munkahelyem lesz, és valószínűleg Nürnbergben leszek, ahol művészeti intézetet alapítottak, és valószínűleg én leszek a kapcsolattartó a munkahelyi kötelességem révén.

A *Katalog* és a *Tribuna* hetekig tartó vitákat váltottak ki a jugoszláviai napilapok címlapjain, nyilatkozatokat tettek közzé, amellet teljesen új politikai csoportok alakultak. Összességében társadalmi szempontból hasznos volt, és jól átszellőztette a teret, bár ezzel a *Katalog* olyasmivé lett, amire annyiszor hivatkoztak, és ami már történelminek számít, hogy egy kissé alábbhagyott az örömről, és úgy tűnik, pénz sem lesz a lapra.

Milenko Rómában van [...] és galériát kellene neki találni [...]

Itt is lehet fürdeni, de mégsem teszem, mert túl hideg van, akár narancsot is szedhetnék az ablakomból, és közben gyönyörködhetek a havas Etnában.

Üdvözlök minden Biedrzyckit, különösen azt a kis bestiát, és boldog karácsonyt és nagyszerű 69-es évet kívánok mindenkinek.

bátyád Tomaž

(Megjegyzés: kézzel írt levél.)

*

Pisa, '71. I. 23.

Kedves Katka, Wojtech és Miloš,

olyan régen nem írtam, hogy az már tényleg felháborító, de egyre inkább megrögzött írástudatlanná válok. Elolvastam a leveleket, amiket Koperbe írtatok, úgyhogy el tudom képzelni a helyzeteteket. Az első két hónapban Pisában úgy fordítottam, mint egy állat (Simone de Beauvoir), közben verseket írtam, Maruška decemberben itt volt egy hetet, én pedig karácsonytól január 10-ig Ljubljanában. Jelka ezekben a napokban érkezik Pisába.

Hogy vagytok, mit csinál a legeslegfiatalabb és Miloš? Ana rettentően cuki, egyre elevenebb és virgoncabb, de ha nem vagyok ott – azt írja Maruška – egyre szomorúbb. Rögtön, miután visszatértem (febr. 15.), márciusban elköltözzünk, függetlenül a megállapodásoktól, mert a szülők túl nagy nyomást gyakorolnak Maruškára, amint elmegyek, feszültté válnak a kapcsolatok. A Scuola Normale iskola tökéletesen működik, csak egyetlen professzornőt hallgatok, mert Raghianti, Olaszország nagy, neves egyénisége rossz, és nincs mit nyernem rajta, ezen kívül persze kissé távolságtartó is vagyok, az elején elmagyaráztam, hogy művész vagyok... senki nem akar semmit, és jól érzem magam.

A minap jöttem vissza Marseille-ből és Genovából, azt hittem, sikerül az áttörés, megvolt a lehetőség, mert Pisából jöttek át amerikai diákok, de nem kaptam vízumot, ezen kívül kiraboltak a kártyások, más tolvajok pedig drágán árulták a hamisított hasist, így öt nap után vissza kellett menekülnöm. Az egész utazás hihetetlenül szép volt, és nyáron talán elmegyünk Spanyolországba Maruškával. A *Zarándoklat Maruškaért* [...] című kötetem valószínűleg

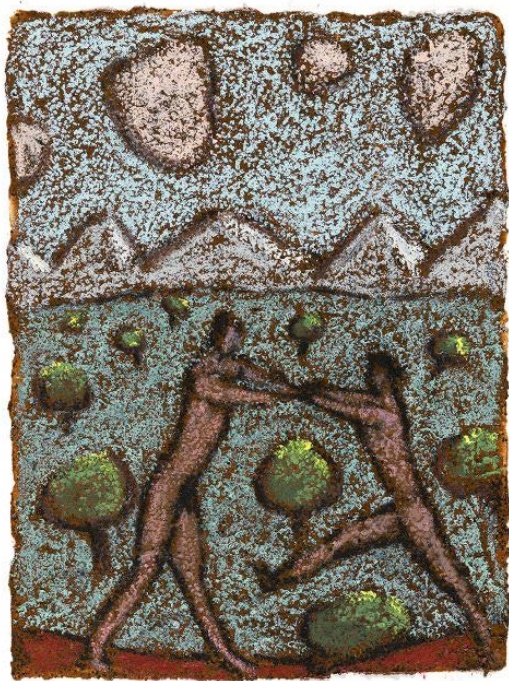
történelmet és jövőt. Ezekben a kötetekben újrafogalmazta a költő szerepét és helyzetét, aki mint alkotóművész az én és a felfoghatatlan között tölt be közvetítő szerepet. Az 1980-as évek után, amikor a dél-amerikai indiánok ősi civilizációjával megismerkedett, lobbánékony költészete mélyebb reflexióban és spiritualizmusban nyugodott meg. Verseit átjárja az elveszettség és az áldozat fájdalma, a küzdelmes hűség, saját képésszával folytat párbeszédet, illetve fiatalabb költőket szólít meg bennük. Formai szempontból költeményei a hagyományos verssorok és versszakok feloldásával váltottak át a szabad versformákba – amelyek vagy hosszabb, felsorolásszerű láncolatból állnak vagy rövidebb költői gondolatokból –, majd pedig időközönként a klasszikus tercintát, a négy sorosat és a szonetteket utánozta. Napjaink világköltészetének 10 legbefolyásosabb költője között tartják számon. Legújabb versesköteteinek nyelvezetét a legtisztább absztrakcióig radikalizálta, ahová leginkább csak a beavatottak képesek követni, a hagyományos költészet kedvelőit pedig a már asszociációk útján is alig összeillő szavak összekapcsolásával képesíti el. Frissessége és 57 megjelent verseskötetének a költészethez való kompromisszummentes ragaszkodása nagy hatással volt a fiatal költőkre Szlovéniában és szerte a világban, számos nyelve lefordított versei napjainkig nagy visszhangot keltettek. Magyarul *Póker* címmel jelent meg versválogatása a Jelenkor Kiadónál, 1993-ban, valamint Lukács Zolt fordításában a következő kötetek: *Megrozdáll a szerelem, ha követelik. Szerelmes versek – Válogatás Tomaž Šalamun kötetéből* (Bábel Kiadó, 2006); *Arkhiokhosszal a Kikládokon. Válogatott versek, 2001–2007* (Napkút Kiadó, 2007); *Almafa. Válogatott versek, 1966–2006*; (Ráció Kiadó, 2008); *Ballada*

Metka Krašovechez
(Lukács Zsolt magán-
kiadása, Nagykanizsa,
2015).

A szerző portréját
Tihomir Pinter készí-
tette.

márciusban vagy legkésőbb áprilisban jelenik meg Vipotnik gondozásában, a Cankarjeva Kiadónak valószínűleg Poundot fogom lefordítani, csak nem most, mert semmi kedvem sincs fordítani, és azt hiszem, az íráshoz most kedvezőbbek a körülmények. Az Akadémiával nem foglalkozom túl sokat, a negyedéveseknek tartok majd szemináriumot, éspedig képzőművészetet 1945-től, erre készülök egy kicsit. Elküldöm a Pisában írt verseimet, mind a 12-öt, amiket nem küldök el, azok a *Problemiben* jelennek majd meg, azt hiszem, februárban. Azt hiszem, megint újabb változás történt, újra berobbantak az igék, egyre egyszerűbbekké válnak, szelídek, jámborak, időnként bűnbánók és világosabbak, azt hiszem, egészen elégedett vagyok, bár a legtöbb vers, amit küldök, meghatározhatatlan. Teljesen kimerítettem a 20. századi európai avantgárd terét, beleértve a konceptuális művészetet is, amit unalmasnak és egy zárt csoport utolsó küzdelmének találtam. Hessét olvasom (olvasd el, ha sikerül beszerezned, főleg a *Sziddhártát* és a *Narziş és Goldmundot*), Tolkien: *A Gyűrűk Urát* (lengyelre le lett fordítva), Thimoty Learyt, a *Thibetan Book of Death*-et és a keleti misztikusokat. Mindenekelőtt elég sokat járok moziba, ha nagyobb városokban tartózkodom, akkor akár naponta kétszer is, és lemezeket hallgatok, nem olvasom többé a *Tel Quel* köré gyűlt franciákat, csak a képek éltetnek, az elméletek nem. Szlovéniában és Jugoszláviában, úgy gondolom, jelenleg nincs a költészetben az enyémen túlmutató, érdemleges világ, Iztoknak⁸ finoman össze kell majd törnie, a precizitás pillanatnyilag megzavarta. A jelenleg alkotó szláv költők közül, akiket ismerek, számomra úgy tűnik, hogy én vagyok a csúcson, írd, ha te is így érzed, és ha nem tévedek, ez az érzés sokat segítene abban, hogy folytathassam a munkám. Egyértelmű számomra, hogyan fogok élni Ljubljanában, szigorúan magánemberként, Szlovéniában minden szocializáció halálosan veszélyes, beleértve a *Problemiket* is. Braco⁹ január 1-jén kezdi meg munkáját a felsőbb politikai iskolában asszisztensként (már az is), Andro tanulmányokat folytat, az OHO kicsit válságba került a munkáit illetően, de nem a megélhetésük a gond, Andro jól néz ki, de Jelka, bár ő jól dolgozik és közepesen érzi magát, nem találta meg a középutat. Azt állítja, hogy Ljubljanában min-

den érdekes fiatal már réges-rég kábítószerfüggő, a Šubič gimnázium elitjei hétköznapi, unalmas tanulók, és nincs hova beilleszkedniük. Felvettem a kapcsolatot a fiatalabbik Ravnikarral, és talán az ő irodájának bevételeiből csinállok egy kis kiadót a 'Slovenija les' cégének égisze alatt, ahol is ő az igazgatók egyike. Ő és az édesapja évente 30 milliárdnyi befektetést fedeznek, és évi 500 millió folyékony tőkével rendelkeznek. Egyrészt ez nagyon csábító, mert igen kifizető dolgokat lehetne kiadni, másrészt viszont ez egy üzlet, ami veszélyes. Ő maga, az ifjabbik Edo, kiváló, egy negyedévet mindig Angliában tartózkodik, és így nagyon jól tartja magát, minden technikai és adminisztrációs munkáját az irodája végzi el helyette, ezenkívül milliomos, és nagyon elegáns háza van Londonban. Ezeket a tervekkel teljesen megtartom magamnak, csak Maruška tud róluk, a humán társadalomból senki, még a barátaim sem. Nagyon jól megfizetnének, illetve részvényes lehetnék (hihetetlen dolgok történnek most Szlovéniában). Szükség is lenne rá, mert annak ellenére, hogy a 70-es években igen sokat dolgoztam és 4 millió felett kerestem, rendkívül szűkös költségvetésből élünk. Ezek a hosszú versek februárban jelennek meg a *Tribunában*, közülük szerintem jónak számítanak a Mrtvi fantje¹⁰ (Hlebnikov hatása érződik rajta)¹¹ és a Sveta veda.¹² Itt befejezem. Február 12-ig Pisában vagyok, aztán Ljubljanában. Van egy olyan érzésem, hogy nálatok most jobb a helyzet, illetve, hogy az lesz. Írd meg, hogy vagytok.

Apaga mis enojas
pues así ninguno basta a deshacerlos
y reanillo mas que
pues así sumas dellos
y solo para ti quiero tenillos.

Csókoltatok mindenkit!
Tomaž

Írjál, ha valahol jó költőt fedeztél fel, nem csak egy modernt, aki jó hatással tudna lenni ránk és kitágítaná látókörünket. Az autó megy? Mi lett Wojtko PhD-jével? Mit csinálsz? [...]

(Megjegyzés: kézzel írt levél)

A levél tulajdonosának megjegyzése: Emlékszem, azt írtam neki válaszul, hogy ne feledkezzen meg Czesław Miłosznak, „unokaöccse névrokonának” a költészetéről.

A nevek magyarázata: Andro természetesen testvére, Andraž Šalamun (festő), Jelka pedig Jelka Šalamun Vrabec, a legkisebbik húga, aki annak idején Ljubljánában kezdett tanulni.

*

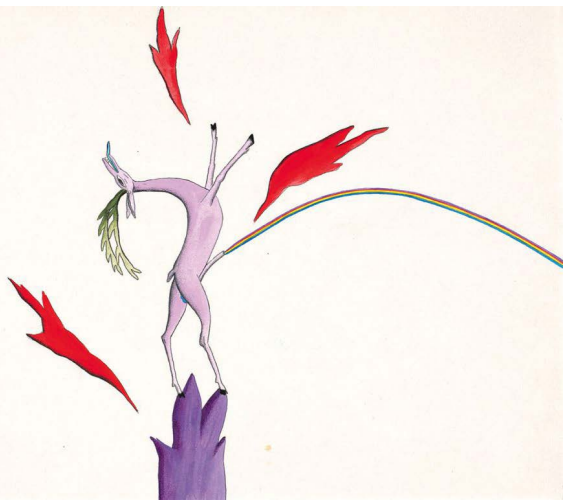
(az én kézírásos betoldásom) 1972 eleje

Kedves Katka, Wojtek, Miloš, Mariusz

Bocsássátok meg nekünk, hogy mi vagyunk a világ leglustább levélírói. Amerika pedig így fest: először is vadul belevettem magam, kiéleztem magam, őrjöngtem és írtam és úgynevezett társadalmi kapcsolatokat építettem ki, hogy kikerüljek ebből a nemzetközi költészeti gettóból, ami egy igazi gittegylet. Idén tizenöten vagyunk, köztünk van Marin Sorescu, a román író, akit valószínűleg ismersz, Marek Skwarnicki Krakóból, aki épp most érkezett, ismeri Szymańskét és jó barátja Prokopnak, írj róla valamit, kövérnek és kedvesnek látszik. Itt a közelben, a Drake Egyetemen van Międzyrzecki, egy rossz költő, de nagyon művelt és kedves értelmiségi, meg a felesége, Julia Hartwig, az Apollinaire-ről szóló francia monográfia szerzője. Kedves az indiai srác, huszonnégy éves, jó költő, angolul ír, egyébként meg nem igazán szeretem a másokkal való kapcsolatot stb., mert elveszettek, nemigen viselik el az amerikai költőkkel való összehasonlítást és mindannyian félnek, hogy itt esetleg nem bánnak velük olyan fenségesen, mint azt otthon megszokták. A May Floweren lakunk, egy fényűző és odiózus háztömbben, épp most költöztünk be újra, ugyanis jó két hetet töltöttünk Elliott Anderson, az itteni Associate igazgatóhelyettesének, Primožnak és egy barátomnak a házában. Engem főleg Anselm Hollo fordít, vagyis először én és Elliott együtt elkészítjük a fordítást. Voltam New Yorkban, ahol tavalyi ismerőseimnél jártam, Kynaston McShine támogatását fejezte ki a Guggenheim alapítvány

felkutatásában, Bostonban, sajnos már lekéstem a következő évit, amiről valószínűleg már tudsz, verseket olvastam szerte az országban. Először is az volt az ötletem, hogy elindítok egy saját verses folyóiratot, mert felfedeztem itt két kiváló fiatal költőt, akik még nem kerültek be a forgalomba, eddig még nem jelenhettek meg nyomtatásban majd megőrültem, hogy pénzt gyűjtsek, de rájöttem, hogy ez nekem túl sok időmbe kerülne, és hogy bár ez nagyon jól jönne a kapcsolattartásra, de túl sok a meló vele, és elvettem az ötletet. Aztán alkalmazkodtunk, rendbe szedtük magunkat egy kicsit, és elkezdtünk komolyan utánanézni, mit lehetne tenni a meghosszabbítás érdekében. Az egész helyzet azért ilyen rossz, mert 20 év elteltével ismét szűkítik az egyetemek mozgásterét, egyre kevesebb a pénz, és jövőre itt, Iowában néhány ember, köztük professzorok is, el fogják veszíteni a pozíciójukat, köztük Hollo is, ami kár, mert ő itt a legjobb professzor, a Fordítóműhely vezetője. Holnap találkozom lesz a művészettörténet vezetőjével, próbálok szerezni valamiféle, professzor és hallgató közötti köztes státuszt. Tavaszra ismét meghívást kaptam New Yorkba, hogy előadást tartsak egy magas szintű hivatalos szervezetnél, ahol Jugoszláviából korábban Bogdan Crnobrnja, Leo Mates és Vladimir Dedijer tartottak előadásokat, valószínűleg kérdezősködöm vagy tapogatódzom majd a nagykövetségnél is, mielőtt lemegyek egy ilyen terepre. Még fordításban is meglehetősen felkapottak a verseim, és azt is mondják, hogy én leszek a legjobb költő, aki ebben a műsorban valaha szerepelt. Paul Engle főnök óriási befolyással bír, folyamatosan ajándékokat vásárol Anának; de pillanatnyilag kicsit meg is van sértődve, hogy az ő szféráján kívül is vannak kapcsolataim, feleségiül vette a leading chinese¹³ novellistát, Hua Linget, a kínai tanszék vezetőjét, az egyik legrátermettebb női kígyót, akit valaha láttam. Writer's Workshop, erről ismert Iowa, úgy-ahogy a legjobb költők megfordultak benne, vagy

átmentek rajta, nagyon intelligens iskola, de kicsit túl van már a zenitjén, de egyébként még mindig azt az érzetet kelti, hogy jobb itt, mint Berkeleyben, a Harvardon és Stanfordban. Ana gyönyörű, napi három órát van óvodában, ő az egyedüli gyerek a programban, sorra kapja a bókákat, és jól fejlődik az amerikai gyerekekkel, akik mind idősebbek nála. Maruška fordít, kezdetben nem ment neki, mert túl sok volt a munka Anával, a beilleszkedéssel, Ana középfülgyulladásával és a társadalmi kötelezettségekkel. Elképesztő, hogy Popát Amerikában, legalábbis hivatalos egyetemi szinten, majdnem jobban megbecsülik, mint Miloszt és Herbertet, a hallgatók érdeklődése oly mértékben kibontakozott, ami érthető, hogy gyakorlatilag egyetlen szláv költő sem érdekli őket, még én sem. Beszéltem Voznyeszenszkijvel Maine-ben, és hallgattam a rikácsoló felolvasását, ami nem a legjobb benyomást keltette a válogatós emberekben, de ő nagy sztár, 1500 dollárt fizetnek egy felolvasásáért, és az egész orosz gépezet támogatja, mivel emigráns és szovjet. A művészettörténész hallgatók mind konceptuális művészetet produkálnak, versenyszerűen, közben néhány nagyon jó dolgot is, de a New Yorkból ismert alkotások többnyire elhaltak. Hallom, hogy elégedettek vagytok Ljubljanában, hogy jó munkát végeztek, a *Probleminél* le fogod váltani Rastkót, így a helyes, le vele, hogy az a Zoja hogy megmételjezte őt. Milan Jesih¹⁴ nagyon jó verseket küldött nekem, kérlek írd egy kicsit az általános légkörről, mennyire van hatással Szlovéniára, milyen mélyre süllyedt a kultúra, mekkorára zsugorodott, mert ha a *Monde*-t vagy a *Corriere della Serrát* olvasom, zord kétségbeesés vesz erőt rajtam.

Sürgősen kérem: ha az ablak melletti fehér íróasztalban vagy az előszoba világos szekrényének fiókjaiban megtalálnád a diplomámat és az aszisztensi felvételi határozatomat, valószínűleg sárga borítékban (okmányok), vidd el mindkettőt

a bírósági tolmácshoz, hogy fordítsák le angolra, majd küldd el nekem az eredetit és a fordítást is. Nagyon sürgősen szükségem van rájuk, úgy, mint a kenyérre. Továbbá: ha megtalálnád a versek között a francia Mao Ce-tungot, akkor küldd el, mert Paul Engle a kígyójával lefordíttatja angolra, és ez a könyv itt nem elérhető. Kérlek, ne pusmogj senkinek a hosszabbítási tervekről, amelyek valószínűleg úgysem fognak megvalósulni. Czesław Miłosz ostobán hagyta magát felhasználni a kommunista propaganda ellen, hogy ilyen szép helye lehessen Berkeley-ben, és ezzel kompromittálja magát a fiatal generáció körében. A papírok megtalálása a rendetlenség miatt nehézkes lehet, de tudd, hogy ott kell lenniük. Ha lenne kedved, és ha van kéznél, el tudnád küldeni néhány lengyel fordításodat, mert valószínűleg itt is ugyanúgy meg lehetne szerkeszteni egy lengyel könyvet, mint Krakóban. Egy kedves japán kollégám éppen most fordított tőlem valamit japánra, Sorescu pedig románra. A nyáron valószínűleg egy McGregor-Hastie nevű úriemberrel készítek szlovén verses antológiát az UNESCO számára, ő gyengébb, mint Hollo, de jobb, mint Michael Scammell, de néhány hivatalos oldalról engedélyt kell kérnem, mert az UNESCO csak hivatalos kapcsolatokra megy, valószínűleg Boris Paternút fogom megkérdezni, mint a szlavisztika vezetőjét. Szóval még nem sürgős. Ha sikerül hosszabbítanom, Maruška a nyáron hazamegy a diplomájáért, így arra számítunk, hogy Anát egy időre Koperben hagyhatjuk. Egészségesek vagytok, jól vagytok, röplabdáztok, doktorálsz? Van fűtésetek? Úgy hallom, Wojtech megcsináltatta a verandát. Havazik? A tenger? Wojtek boldogul a hegymászással? A karácsony szép volt, túl rövid, mert meg kellett még látogatnunk Paul Engle-t is, újévre Maruškának nemzeti ételt kellett főznie – tököst negyven főre és karfiolt, negyvenféle étel volt, minden csodálatos volt, egyetlen dolog van, ami kellemetlenül érint, és pedig az, hogy bár úgy döntöttem, hogy szívesen maradnék, de nem világos, maradhatok-e. Van egy régi nagy amerikai autónk. Egy Rambler, amiből csodáljuk a téli tájat, Maruška tökéletesen főz, a házban szauna, vidámság és kedves, fiatal barátok, akiknek rettenetesen hosszú a hajuk és olyanok, akár a malacok, de mindannyian tudnak görögül vagy kínaiul, többjüknek M.A.-juk van, ami egyszerűen félelmetes, vagy Ph.D.-jük, de állástalanok, utoljára egy fiatal Ph.D.-s az amerikai irodalmi életből tért vissza Chicagóból. 50! dr. jelentkezett az egyetemi helyre (szerény kezdőfizetéssel), mindannyian egy kupacban, és végül azt a kettőt választották, akik gyorsabbak voltak az interjún. A hallgatók és az értelmiségi felsőbb réteg átlagon felüli szintje fantasztikus, nagy lehetőségek mutatkoznak, de

aztán be is szűkülnek. Szóval üdvözetem, segélykiáltásom a dokumentumokért, és remélhetőleg kapok híreket

(kézírásos jegyzet) Tomaž

ANA Maruška

Megjegyzés: a „Hallom, hogy... a *Probleminél* le fogod váltani”: Ez a pletyka akkoriban nem is jutott el hozzám. Tomaž gyakran nagyon is a maga módján képzelte el a pletykákat. Minél idősebb lett, annál inkább túlzásokba esett. Az utolsó beszélgetésben, amelyet Šteger (jogtalanul!) a *Reggel*¹⁵ című könyvben közölt, olyan abszurd történetet szőtt a nevem köré, akárha valamely versében írná, amelyben valós (vagy részben valós) rokonai élettöredékeire támaszkodva jut az örület határára.

*

(utólagos kézírásos betoldásom) 1972

Kedves Katarinca!

leveledet köszönöm. Igazad van a versekkel kapcsolatban. Az első hét az tényleg nem jó, arra kérnélek, ha átadod azt a cetlit, amit majd a PČ-nek írok, hogy azokat mégse nyomtassák ki. Amúgy is túl sok van belőlük. Versírásum nagyon megnyugodott, mert az élet is normalizálódott, és meg kell birkózni ezeknek a komparativistáknak az igényeivel, akik éjjel-nappal a könyvek felett gubbasztanak, zabálnak, mint a gépek, nagyon világos és jó rezümétet alkotnak, de semmi többet. Ennek a szerencsétlen fajtának folyamatos az éhsége, mert ők maguk sem tudják, hol állnak, vagy inkább képtelenek meghatározni az álláspontjukat. Hogy a helyzetet még tetézzék és magukat egyre szerencsétlenebbé tegye, mind naiv baloldaliak, és marxizmusuk, amelynek nincs társadalmi háttere, olyan nevetséges, hogy hanyatt vágódok tőle. De úgy dolgoznak, mint a vadállatok. A gyerekekkel kapcsolatban semmiképpen se várj húsz évet, hanem most segíts magadon az óvodával meg a hasonló dolgokkal, nehogy felfaljanak. Persze, hogy vadállatok, de mégsem átmeneti jelenségek, könnyen pofára eshetsz, ha így gondolkozol, ezen kívül érdemes követni az amerikaiak példáját, akik nem csimpaszkodnak rajtuk és nem félnek annyira, és nem is annyira felelősek, mint az európai szülők. Mi kétségbeesetten próbálunk óvodát találni, de nem lelünk, emiatt Maruška nagyon elfoglalt. A pénzzel is küszködünk, pedig most hoztuk rendbe a lakásunkat, nagyon szép. Ljubljanában nehezek az emberi kapcsolatok, de a kapcsolatok alapja mindig is maga az ember. Pró-

bálj a fiatal költők és a Művészakadémia növendékei között forgolódni, hemzseg a sok tehetséges és érzékeny ifjú, akik sokat tudnak a zenéről, a világ pillanatnyi dolgairól, jó könyveket olvasnak stb. Csak a fiatalokkal sohasem szabad hibát elkövetni és bármit a szemükre vetni, vagy rájuk erőltetni a saját álláspontunkat. Egyrészt azért, mert nem érdekli őket, másrészt meg azért, mert nem is bölcs dolog, mert az új érzékenység téged személyesen úgysem érint. Az igazi tanár az, aki képes tanulni a tanulóktól. Szemelj ki magadnak egy fiatal irodalmár nőt és egy férfit, tanítsd őket, bontakoztasd ki őket, kölcsönözz nekik könyveket stb. Találjatok egy szalont, ha nem, akkor az áráktól bolondultok meg, a *Delotól* és a sok hülyeségtől. Valószínűleg még tényleg csak az elején tart a dolog, és ki kellene jelölni egy nívót ebben a hosszan elnyúló mocsaras időszakban, vagyis biztosítani a kultúra folytonosságát, de nem a modernizmusét, amit Szlovéniában valahonnét mindig kikezd egy finom impulzus, aztán minden megint csehóba megy át. Találj ki valami hosszú távú okos fordítóprogramot és azt propagáld, mert a szlovének biztos buták kell legyenek, ha senki nem fordít nekik jó könyveket. Itt más jellegűek a megpróbáltatások, főleg ezeknek az embereknek a tempójából és munkaképességéből adódóan, bár gyakran az egész csak egy elvesztegetett lehrlauf¹⁶. Mit csinálnak a *Problemi* emberei, szeretném tudni, hogy áll a *Znamenje*, ki hogyan viselkedik, és azt is, hogy szerintetek helyénvaló-e átvennem a Prešeren-díjat, ha elnyerem (valószínűleg nem fogom), nehogy felelőtlenül figyelmen kívül hagyjam ezt a helyzetet. Nem tudom, hogyan működik a PČ-ben történő közzététel, ha a *Problemi* megszűnne. Azért döntöttem úgy, hogy ott publikálnék, mert az volt az érzésem, hogy hét száraz esztendő köszönhet ránk, és ebben a helyzetben hülyeség lenne, ha a kultúra töredezetté és szektássá válna. Felveszik Brejctet az Akadémiára? Švabić új írásai jók, jókat publikál? Amint lehetőség nyílik rá, szeretnélek megkérni, hogy tépd ki a *Sodobnostból*

Strniša¹⁷ tavaly megjelent új versét, vagy bármilyen jó írást, ami a fiatalok tollából jelenne majd meg. A *Problemi* erotikus száma meglepően jó, remek, hogy felizgatja a köcsögöket.

Kozáknak itt kellene megjelenennie, de úgy tűnik, nem kulturális megbízásból érkezett Amerikába. Itt arra várnak, mikor lesz már valami új hír, hogy küldjenek neki egy levelet Washingtonba, de semmi. A legkevésbé sem értek egyet azzal, hogy Klepec-esszéje¹⁸ rossz lenne, jóllehet nehéz és rossz a karmája. Főleg nagyon leterhelt. De illúzió azt gondolni, hogy nyitottsággal könnyen megszabadulhatsz a terheltségtől, amikor a nyitottságod rendszeresen lefagy. Kérlek, küldd el nekem Podbevšeket, amikor kint lesz, és a könyveimet, ha napvilágot látnak. Gondolod, hogy kaphatnék ösztöndíjat Indiába, ha jelentkeznék rá; állítólag tönkremennek, mert senki sem megy oda. 200 dollár Indiában egy fiatal adjunktus fizetésének a háromszorosa, és két év csodálatos békében lenne részünk. Megnéznéd a *Delot*, és ha majd várhatóan november elején pályázatot írnának ki, értesítenél róla?

Harminc versemet itt nyomtatják ki a Widhover¹⁹ Press egyik kötetében. Ez egy kisebb, de köztisztelőben álló kiadó, végre valami megbízható, tavasszal lesz kint. Nagyobb kötetre még semmi konkrétum sincs, kivéve a hosszú sorban állást a Penguinnál.

Hogy mennek a számítógépes dolgok, a privát számítógépes vállalkozás terveivel kapcsolatosan stb.? Megint azt hallottuk, hogy autótok szerencsére a kanyarban nem borult fel. Abba hagynátok a hülyéskedést azzal az értékes holmival? Gombrowicz továbblép? Látod, milyen okos, kulturált lény? Ki lesz Vipotnik utódja? Írtam Mikelnónak, hogy tudassa velem, mi lett a kézirat sorsával, kérlek, hogy körülbelül két hét múlva telefonálj nekik, van-e valami új hír. A *Dialogi* publikált engem? Miheličevnek felajánlottam jó műveim kiváló fordításait a *Le Livre Slovène* számára Anselm bevezetőjével.

Az örület szépen elcsitult, pedig a kismadárka nagyon megvadult és voltak komoly ügyeink, de aztán minden jóra fordult, mindez le van írva abban a kötetben, ami azzal a tizenhárom verssel kezdődik. Ana gyönyörű, nagyon aktív, sokat táncol, Maruška balettozik, jobban mondva balettet tanul, hetente három-négy alkalommal van nálunk eszem-iszom, és nagyon sok az ember, egy filmben fogok játszani, meztelenül, jó lemezeket kölcsönöztünk. A ljubljana-i amerikai könyvtárban kiváló, fiatalos zene található, kölcsönözhetsz lemezeket. A koncertek természetesen csodálatosak, de állandósultak. Egyszóval minden rendben, megörvendeztetne, ha új híreket hallhatnék felőletek.

(kézírásos jegyzet) Üdvözlettel mindenkinek
Tomaž

Megjegyzés: A PČ a *Prostor in čas* lap neve, és a „Kérlek, küld el nekem Podbevšeket, ha kint lesz” kifejezés Anton Podbevšek és kora című könyvemre vonatkozik, amely éppen megjelenés előtt állt.

*

Yaddo, 74. március 26.

Kedves Katarinca és családja!

örömben és dicsőségben van itt részem. Dühödt öröm és lüktető fény ragyogott át elmémen, lelkemben és testemben körülbelül 35 napon át, és megírtuk az *Űnnepe*²⁰ című kötetemet. Aztán támaszpontomat az energia és a boldogság univerzális központjává alakítottam át, ami már annak is számít, egy kisebb levelező- vagy telefonos egyetemet vezetek amerikai költőkkel, vagy olyan központokkal, mint a kaliforniai Mkov Lorian Association, ahol a férjnek saját college-a van és a megújult emberiség fantasztikus energiáját terjeszti. Most Balzacot fordítok, vérmesen. Maruška hihetetlenül támogatott engem, én meg őt, ide még visszajövök, vagy inkább keresnem kell annyi

pénzt, hogy jövőre mindannyian, Maruška és a család, eljöhessünk Cambridge-be. Az univerzumban rend van, Gombrowicz nagy és érdekes ügy, de füttyül belőle a dekadencia és a homály, ami nemigen illik az időkhöz, hiszen azok ünnepiek. Megnyílik egy új nyelv, világos, egyszerű, közvetlen, a kultúrát már nem kell felmutatni, pepecskedni vele, és nem is kell már trágárságokkal, íróniával és szellemességgel harcolni, ami valójában már csak a történelmi sebek felkutatásáról és kiegyensúlyozásáról szól. Életünk alapja a csoda, mint egy állandó, fehér, ragyogó fény. Jelenleg itt, az Egyesült Államokban a nemzedékem egyik legtöbbet fordított európai költője vagyok, bár annyira el voltam foglalva a munkámmal, hogy még nem sikerült összeállítanom kéziratot egyetlen jelentős New York-i kiadónak sem, és egyelőre ez csak részben látszódik megvalósulni. A második kötetem is megjelent. Esetleg fontold meg, hogy Šalamun-specialistává válj Lengyelországban, ha csak nem tervezed, hogy egy nagyobb terjedelmű könyvet írsz Gombrowiczról, hogy azt megjelentessed. Ha így döntnél, mindenképpen mélyebbre kellene ásnod Amerikában, el kellene sajátítanod az itteni költészet aktuális amerikai nyelvét, ugyanis a lelkemnek több mint fele már ide tartozik. Valóban többet vagyok a bolygónknak ezen a részén, mint Európában, vagyis inkább azon a részén, amit ez földrész már megenged és megmutat, míg Európa nem. Egy jelentős switch-et²¹ kellene végrehajtani, általános szempontból az ügy (Amerika tanulmányozása) valószínűleg a család hasznára is válhatna, főleg, ha azt tervezitek, hogy utazni szeretnétek és a világ valamely más részén élni, ez új lendületet adhatna a lengyel technikának. Nagyon bölcs dolog lenne tényleg elhagyni Ljubljanát, gondolkoztam ezen, de majd úgyis leülepszik, a közeljövőben. Azt hiszem, mivel már negyedszerre vagyok itt, szeretném ezt állandósult életmodellemmé alakítani, és ha korábban nem, akkor jövő év februárjában ismét Yaddóban leszek. Szlovénia választásként és különleges ételként nem érdektelen, de mindenekelőtt az én felelősségem az, hogy ezeket a mélabús közép-európai országokat legalább valamicskét felkaroljam, hogy kevesebben fulladjanak meg bennük. A fiatal Ljubljana alapenergiája hihetetlenül nagy, erről ismét meggyőződtem, amikor fiatal költőket fordítottam, de olyan borzasztóan magába zárkózó, hogy nincs hova fejlődni.

Hogy vagytok? Itt még javában tombol a tél, de ragyogó, tiszta a fény. Üdvözlétem küldöm Wojteknek, Milošnak és Mariusznak – (kézírással) és természetesen neked.

hug & kiss

(kézírással) Tomaž

*

jan. 10. '98.

Kedves Katka!

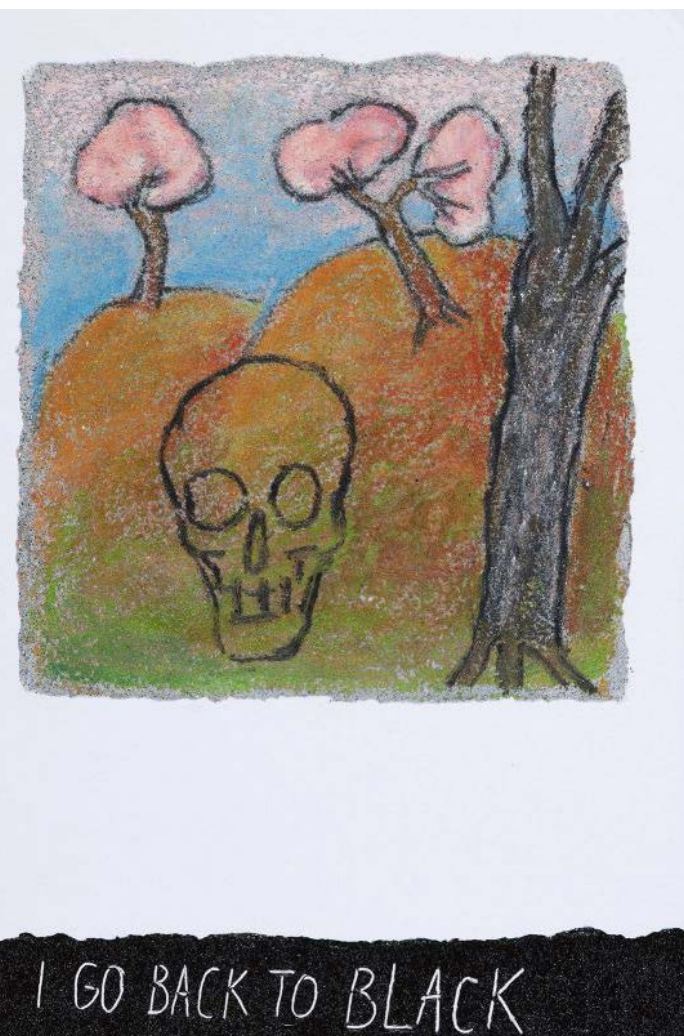
Köszönöm a jókívánságokat és a recenziót. Minden érdekel. Volt-e más recenzió vagy hivatkozás a könyvre? Gratulálok a *Delo-beli* cikkedhez, kiváló. [...]²²

Mexikóban kicsit magamhoz tértem, mert különben elviselhetetlen lenne. A *Nova Revijánál* van a *MORJE*²³ (Franciaország, 1995. március) kézírata, amely valószínűleg az *ÁMBRA* kötetemet követő legfontosabb könyvnek fog számítani. Az *Ámbrával* nagy előnyre tettem szert az amerikai kollégáimhoz képest (persze csak akkor, ha költők előtt olvashatók fel), az amerikai recenziókban ez kulcsfontosságú húzó tényezőnek számít. [...]

KATARINA ŠALAMUN- BIEDRZYCKA

(Ljubljana, 1942):
irodalomtörténész,
publicista, műfordító.
Ljubljanában,
Zágrábban és
Krakkóban tanult
szlavisztikát, 1966-ban
diplomázott, majd
1976-ban doktorált.
Krakkóban él, 1966-tól
1971-ig az egyetem
szlovén nyelvi lektora,
1988-ig a Lengyel
Tudományos Akadémia
Szlavisztikai Intézetének
adjunktusa, jelenleg
önálló kulturális
tevékenységet folytat.
Tomaž Šalamun
második húga.
Lengyelről szlovénra
fordít, a szlovén
irodalmat népszerűsíti
Lengyelországban.
Számos cikket
és értekezést írt
lengyel és szlovén
irodalmi alkotókról,
válogatásokat
és antológiákat
szerkesztett, beszámolt
az aktuális irodalmi
eseményekről. A 20.
század első felének
avantgárd problémáját
kutatja a szlovén
irodalomban. Főként
az Anton Podbevšekkel
(az első szlovén
avantgárd költő,
1898–1991) kapcsolatos
irodalomelméleti
kérdések
foglalkoztatják.

Itt tényleg olvasnak engem (Szlovéniában ma-napság nem) és utánoznak, nyolc egyetemen ta-nítják a költészetemet. A válogatásod nagyon so-kat segít most, amikor visszamenőleg lefordítom (legalábbis szeretném) magam, ami még nem lett lefordítva [...]

Szomorú látni, hogy Szlovénia mennyire ön-pusztító [...] A *Slovene Studies*-nál (Seattle) állítólag valóságos háborúk dúlnak körülöttem, a szlové-nek egy része azt követeli, hogy „igazi” szlovén költőket (Udovič-ig²⁴) fordítsanak, sikereimet pe-dig valamiféle bestseller manipulációnak tartják.

Alig várom, hogy augusztus vége után szabad-dá váljak, hogy újra összeszedjem magam és ma-gamhoz térjek, újra elkezdhessek írni, vagy leg-alább közreműködhessek a verseim fordításában. A francia kötetem második kiadása csak meglesz, talán már néhány héten belül.

Írj többet, mit csinálsz, írsz?

(utólagos kézírás) Minden jól

Tomaž

(Megjegyzés a „könyvre való hivatkozáshoz”: ez volt a második Tomaž verseskötetei közül, ame-lyet lengyelre fordítottam.)

- 1 Katarina Šalamun-Biedrzycka (1942–), irodalomtörténész, publicista, műfordító, Lengyelországban él. Tomaž Šalamun húga. A tulajdonát képező levelek a *Locutio* című internetes lapban jelentek meg (*Locutio*, XXI. évfolyam, 104. szám, 2018. május 1.). A jegyzetek, hacsak másként nem jelöljük, a fordító megjegyzéseit tartalmazzák.
- 2 A díj teljes olasz neve: *Il Premio Internazionale di poesia edita „Etna-Taormina”* („Etna-Taormina” Nemzetközi Költészeti Díj). A nemzetközi díjat 1953-ban alapították kétmillió líra pénzjutalommal járt. Európa, Észak-Amerika, Argentína és Brazília költői vehettek részt a versenyen, akik 1950 és 1953 között publikáltak műveket. A díjat elsőként Dylan Thomas és a későbbi Nobel-díjas Salvatore Quasimodo nyerték el.
- 3 Helyesen: Celaya, Gabriel Celaya (1911–1991) spanyol költő. Vele együtt még Lino Curci (1912–1975) olasz költő és maga Lawrence Ferlinghetti (1919–2021) amerikai költő, festő, társadalmi aktivista is részesültek a díjban.
- 4 Vladimír Holan (1905–1980) cseh költő.
- 5 Anna Andrejevna Ahmatova (1889–1966) orosz költő.
- 6 Maruša Krese (1947–2013): szlovén író, költő és újságíró. Tomaž Šalamun első felesége.
- 7 Andraž Šalamun (1947–2024): szlovén festő és filozófus. Tomaž Šalamun öccse.
- 8 Iztok Geister, álnéve: Plamen (Laško, 1945): szlovén neoavantgárd költő, író, esszéista, jogász és ormitológus.
- 9 Drago (Braco) Rotar (Szarajevó, 1942): szlovén művészettörténész, régész, szociológus, költő és esszéista, a *Perspektive* munkatársa és megszű-néséig tagja.
- 10 A vers *Mrtvi fantje! Mrtvi fantje!* = *Holt ifjak! Holt ifjak!* címmel jelent meg a *Fehér Ithaka* című kötetében, 1972-ben.
- 11 Tomaž Šalamun megjegyzése.
- 12 *Sveta veda* = *Szent tudomány*. Ez a verse problematikus tartalma miatt csak sokkal később jelent meg a szerző *Erdő és kelyhek* című kötetében, 2000-ben.
- 13 *leading chinese* = vezető kínai (novellista).
- 14 Milan Jesih (Ljubljana, 1950): szlovén költő, drámaíró, fordító.
- 15 A *Reggel (Jutro)* című kötet Tomaž Šalamun posztumusz megjelent 6 verseskötetét tartalmazza, amely 2018-ban jelent meg, és ennek a végén szerepel az említett interjú, amelyet Aleš Steger készített.
- 16 A levélíró a 'leerlauf' szóra gondolhatott, ami németül üresjáratot jelent.
- 17 Gregor Strniša (1930–1987): szlovén költő, drámaíró és szövegíró.
- 18 Primož Kozak: *Peter Klepec v Ameriki* (Peter Klepec Amerikában, 1971).
- 19 Helyesen: Windhover.
- 20 Az *Ünnep (Praznik)* című kötet 1976-ban jelent meg.
- 21 switch = átkapcsolás (ti. Európáról Amerikára).
- 22 A közlétevé itt elhagyott egy részt a levélből. A jelölés a továbbiakban is erre a tényre utal.
- 23 Morje (*Tenger*): végül 1999-ben jelent meg a Nova revija Kiadónál.
- 24 Jože Udovič (1912–1986): szlovén író és költő.

Mi, szlovének annyian vagyunk, amennyien

(Beszéd a ljubljana-i őszi Könyvvásár megnyitóján, 2003-ban¹)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, mi, szlovének annyian vagyunk, amennyien, vagyis kevesen, és ezzel most mihez kezdünk? És most mihez kezdünk ezzel, ez olyan kérdés, mely Damoklész kardjaként lebeg felettünk, beleverhetjük a fejünket reggel és este, nappal és az álmainkban, és ez a helyzet itt van és nem fog eltűnni, ahogy a számítógépek sem tűnnek el. Egyáltalán lesz-e megjelenési lehetőségünk? Van-e egyáltalán esélyünk arra, hogy tovább haladhassunk, el a végletekig, egészen a mélységekig, azoknak minden terjedelmébe? Egy napon nem kopogtat-e majd valaki újra az ajtónkon, és jelenti ki: drágáim, időtök lejárt, teljesen új módszerekkel rendeztük át a világot, éghajlatunk egyre romlik, a marslakók már a spájzban vannak, képtelenek vagyunk elviselni a különféle mosolyt érdemlő, elszigetelt sajátosságaitokat, az általatok csodáknak nevezett zseniális dolgaitokat, egy ilyen ábránd túl költséges. Biztosan! És szép számmal összeesünk majd útközben, csak úgy önként feladjuk, és nem lesz kedvünk továbbmenni, mert túl megerőltető. Biztosan így lesz. Jó néhányan azt mondják majd: érdekel is engem, most épp táncolok, épp Hamlet szerepét próbálom, épp könyvet írok, épp most határoztam el, hogy kiadót alapítok. És legfeljebb ketten, hárman vagy még többen leszünk, mert valakinek lennie kell, és itt állunk és nézzük ezt a négyezer könyvet, ami évente meg tud jelenni kis hazánkban, kissé fáradtan, kissé kétségbeesetten és kissé rongyosan. De mindenesetre ez a bizonyítéka annak, hogy képesek lehetünk a kör négyesítésére, ha akarjuk.

Tisztelt Könyvkiadók! Önök olyan emberek, akiknek jó rálátásuk van arra, hogy kik vagyunk, mik vagyunk, folyamatosan dönteniük kell, hogy kit igen, mit nem, választaniuk, szervezniük, szolgálniuk kell, ajtókat nyitogatni olyan kulcsfontosságú dolgok előtt, amelyek a túlélésünket jelentik.

A kultúrával kínlódnak. Elégge egyedül vannak. El tudom képzelni, hogy felbéreltek olyan költőket, akik itt majd egy kis dicséretben részesítik Önöket; rendben, hadd legyen, de egyben emeljük is fel a hangjukat és intón szóljanak. Nehéz, szürke felhők gyülekeznek Önök felett. Az állam, a mi bőrünk és hámszövetünk, elfelejtette, hogy ki is az alapítója. Mi, a kultúra adtunk neki formát, hogy a mi hámszövetünk és bőrünk válhasson. Ébredést és a vér felpettedését, megfontoltságot követelünk. Ma a politikusok úgy viselkednek, mintha egyedül ők képeznék az elitet, és nemcsak nálunk, máshol is hasonló a helyzet. Egy végzetes különbséggel. A nagyobb nemzetek életben maradnak, ha politikusaik hasonlóan viselkednek, régi, gazdag kulturális intézményeik fennmaradhatnak. Csak a Harvard Egyetem *endoiment*-je húszmilliárd dollár, körülbelül annyi, amennyi a mi szlovén éves bruttó termékünk. A lengyelek sokkal rosszabb politikai rendszerrel rendelkeztek, mint mi, de a nagy múltú kultúrájukban rejlő fedezetnek hála, ezt az időszakot kevesebb sérüléssel vésztették át. Szlovénia pedig most, hogy már szuverén állam, az Európában könyvekre kiszabott negyedik legmagasabb mértékű adót róttta ki magára, és ezzel az autoterror akcióval teljesen nevetségessé vált, főleg saját maga előtt.

Bolondfalva balgáira² szavazunk? Szégyelljük ezt a négyezer könyvet? Tizenkét év jólét után hirtelen halálos bulimia támadt erre a fiatal parasztmenyasszonyra? Azonnali adókorrekciót követelünk! Szlovéniában a könyv mindig is élet-halál, megélhetés kérdése volt. Ne bágyadjunk el! Örültség és felelőtlenség lenne elfelejteni alapjainkat, és szem elől téveszteni a jövőbe mutató iránytűt.

Fordította Lukács Zsolt

¹ Megjelent a *Sodobnost* folyóiratban (67. évfolyam, 1. szám, 2003. január).

² Utalás Fran Milčinski *Bolondfalva balgái* (*Butalci*, 1949) című humoreszkjére, amelyben Bolondfalva olyan szimbolikus hely, ahol mindig balga és buta döntéseket hoznak.

TOMAŽ ŠALAMUN

Pribékek és fogdmegek

krampusz, orrszarvúak ostyája
sárga gabona maszkja, dervisek akla
mezők magva, lloyd triestinói párkák
halkan a lépcsők alatt oroszlán járkál

a kenyér vörös, šalamun vörös
a sztyeppeken, a papírfecniken
hlebnikov fényed rettenetes, ha téged
érintlek, ha nyomodban járok hlebnyikov

ha leég a gyertya, ha vénusz a töprengés tengelyébe hull
ha fiú adatik, munkások, értékes agarak,
csigák, fehér hólécek
a színt a tavasz, a homályt a gyermek szabja meg

(Zarándoklat Maruškáért, 1971)

(az ördögök üvegszerűek...)

az ördögök üvegszerűek.
remélem hogy az isten megöli őket.
tenyeremben tartom az ász.
az ász egy rejtett kártya.
bárcsak izmos lehetnék.
hogy tenyeremen átfújna a szél.
bárcsak egyenes és délceg, sárga és vörös is lehetnék.
bárcsak túl lehetnék a műtéten.
bárcsak havazna.

(Zarándoklat Maruškáért, 1971)

(Hallhatatlanság, illatod magasztos...)

Hallhatatlanság, illatod magasztos, házoszlopok
a kikötőnél domb, álombéli gyapjúpokrócok
bőrszalagokkal ragasztott csörgő
fehér csatornákkal döngölt papír

nafta, testvérek fásult tavasza
agyarak, virágok arany taktikája
térdelő ökrök, felboncolt vállak
kalap- és tűzpára, üzérkedők hája

gaucho, üreges pókok
polimorf-fehér, jéghideg sima vér
ajándék, méternyi borravalók
kabbalák kabbalája, facit képződmény

a műteremben homok, szörnyek napja
a galériában háncsok, szürke pecsét
grund, elszórt galvánelemek
fehér gőzös, fekete bárka

(Zarándoklat Maruškáért, 1971)

Egyenes utca

Vért vedeltem.
Kamiont vezettem.
Csillagpor havazott rám.
A víz majd valaha eloltja,
ugrándozhat, ami megmarad.
Egy ív felső része,
egy gyűrű fele,
száraz feledtető levegő.
Minden világossá és precízzé válik,
mint Szapphónál.
Szív lüktet
giccses, színes fényképen.

(Ünnep, 1976)

(Nem a vérontás...)

Nem a vérontás,
a csend juttat ismét
a gaztett helyszínére.

(Az idő mértéke, 1987)

Szlovén zománc, Miklavžnak

Fiatalkorodban,
a szemedbe sem
mertem tekinteni,
hiszen megöltelek volna.
A halál volt a szeretőd.
Akár el is vágódhattál volna.
Akkor ezt csak sejtettem,
ösztönösen éreztem,
de meg nem tapasztaltam.
Később jött a tapasztalás,
úgy három évre rá,
amikor megjelent köteted a Delfin fénye.
Egyetlen egyszer,
elég volt egy éjszaka hozzá.
Attól fogva nem féltettem
az életed.
Jure képtelen már téged megidézni.
Te idézed meg Jurét.
Edzett vagy és világos és biztos és zseni.
Vicces, hogy Slavojt is felmented,
akit Jani és Lacan
hébe-hóba, de darabokra szednek.
Téged senki se képes szétszedni.

(Hideg mesék, 2009)

Fordította Lukács Zsolt

FEKETE BOGLÁRKA: ESTE A VÁROSBAN (2023)

ALEŠ ŠTEGER

(Ptuj, 1973):
költő, író, műfordító, kritikus, szerkesztő. Német nyelv és irodalomból, valamint összehasonlító irodalomtudományból diplomázott 2003-ban a ljubljana Bolcsészettudományi Karon. Eddig nyolc verseskötete jelent meg: *Šahovnice ur* (Sakktabla órák, 1995); *Kašmir*, 1997; *Protuberance*, 2002; *Knjiga reči* (A dolgok könyve, 2005); *Knjiga teles* (Testek könyve, 2010); *Arhiv* (Archívum, válogatott versek, 2013); *Nad nebom pod zemljo* (Az ég felett, a föld alatt, 2015); *Pričevanje* (Tanúságtétel, 2020). Verseit korábban a *Fosszília*, a *Jelenkor* és a *Korunk* folyóiratokban olvashattuk magyarul. 2006-ban a veszprémi BabelPress Bt. kiadásában jelent meg *Protuberancia* című kötete Orcsik Roland fordításában. Hat prózakötete jelent meg. Útíregénye perui élményeiről számol be: *Včasih je januar sredi poletja* (Van úgy, hogy a nyár közepén van január, 1999). Legutóbbi novelláskötete 2022-ben jelent meg (*Bogovi se nam smejiyo – Rajtunk nevetnek az istenek*). Šteger verseinek nemcsak saját hazájában, de külföldön is nagy olvasói és kritikai visszhangjuk van. Kötetei 18 nyelven jelentek meg. A Medanai Nemzetközi Költőfesztivál egyik alapítója, 1996–2004 között szervezője, a fesztivál résztvevőinek műveit tartalmazó antológia szerkesztője. Jelenleg a fesztivál *Dnevi poezije in vina* néven ismert, és székhelye Ptujba került át. Verseinek nyelvi összetettsége a különféle művészeti ágak kölcsönhatását metaforizálja. Dušan Fišer festőművésszel közös kiállítást szerveztek a vizuális művészetek témakörében, *V tvari – Az anyagban* címmel.

ALEŠ ŠTEGER

Indulásra kész komp

Tomaž Šalamunnal Aleš Šteger beszélget¹
(részletek az interjúból)

Tomaž Šalamun számára a költészet nemcsak abszolút tevékenység volt, hanem a világ összessége és alapja is. Számára nem létezett más, csak a költészet. A forrás, az ihlet, a nyelvi matéria, a nyelvi logika, a képzelet szintjén minden költészetté válhatott. Ahogy a *Mihael je naš!*² című kötetének egyik versében mondja: „az abszolút prekonceptuális”. Ezért magát az írás aktusát minden szándéktól, minden céltól, minden koncepciótól, minden „valami” megfogalmazására tett kísérlettől mentesíti. Ez a világ és a bolygók születése, létrejötte, egy világteremtő esemény. Ebből a perspektívából érthető Šalamun misztikus-vallási szókincse, amelyből gyakran merít a „kegyelem” állapotainak leírásához, az eleven nyelv „sodrásában” való részvételhez, hogy egyszerűen csak hangsúlyozza a nyelvhez való viszonyát és az önmaga mint költő és az írás közötti különleges kapcsolatot. Ennek a folyamatnak része volt minden másfajta művészi artikuláció tartós elutasítása. A „sérülések”, amelyekről a jelen beszélgetésben is sokszor szó esik, azok a nyelven belüli sérülések, amelyek a nyelv bármilyen szépirodalmi (nem is említve a nem szépirodalmi) használatának képtelenségét (vagy hevenyészett stílusát) eredményezték.

Šalamun egészen ritka prózai szövegeinek története az 1970-es évekig nyúlik vissza, ugyanakkor határozottan elutasított mindenfajta reflektív írást, még az esszéírást, az emlékiratokat és más hasonlókat is. Egyúttal a maga felismerhető módján, amelytől nem lehet megtagadni az önmitologizálás gesztusát, állandóan megsiratta a műfaji „tisztaságot” és kiemelte az olyan szerzők esszéisztikus és reflektív szövegeinek a fontosságát, mint Brodskij és Miłosz. Šalamun úgy érezte – sokszor jogosan –, hogy a szélesebb olvasókörzés nem érti meg őt, vagy egyre kevesebbet olvassák. Ez különösen a kései alkotói periódusában keletkezett költészetének a mércéje is lehetne, ha jellemezhetném ilyen elhamarkodottan azt a hatalmas alkotói művet, amely 1989 és 1993 között, közel ötéves alkotói csendje után jött létre, amikor brókerként dolgozott egy trieszti tőzsdén. Így született meg bennem a gondolat, hogy készítek egy beszélgetőkönyvet, egyfajta Šalamun-féle ABC-t, ami támasztékkul szolgálhat költői személyiségének megközelítéséhez, a Šalamun-féle világélmény és költészet sajátos értelmezéséhez.

Tomažnak nagyon tetszett az ötlet, úgy gondolta, hogy egy ilyen könyv nagyon helyénvalóan „támogathatná” számos más kötetét is, amelyek akkoriban gyors egymásutánban jelentek meg szerte a világon, referenciatert teremtvé ezáltal és egyengetve az utat a „csoda” elfogadásához, amely kedvelt kifejezése volt az írásra. Így 2009 májusában és júniusában hatszor találkoztunk, és minden alkalommal két-három órányi anyagot vettünk fel. A jelen beszélgetés két ilyen, 2009. június 24-én és 25-én történt találkozás átirata alapján készült, amelyeket akkoriban a lakásomon rögzítettem, és a végén kiegészült a nem egészen egy hónappal korábban lezajlott beszélgetés töredékével. Hogy a projekt nem érte el a teljes megvalósulását, az leginkább az én hibám. Tomaž zseniális beszélgetőtárs volt, rendkívül érthető, szabatos és eleven. A megva-

lósulást az is akadályozhatta, hogy korábban is volt alkalmam találkozni vele, és mivel sok más, kivételesen jó interjút ismertem, akkoriban az volt az érzésem, hogy beszélgetéseink során többször is elismételt olyan mondatokat vagy gondolatokat, amelyeket már alaposan ismertem.

Ezért a hatodik alkalom után nem tudtam szabadulni attól az érzéstől, hogy amint bekapcsolom a diktafont, egy bizonyos fokú kiszámíthatóság érzete vesz erőt rajta, a nyilvános és a magánélet közötti határ óvatos védelme, ami egyrészt természetesen normális és érthető, másrészt akkoriban elfogadhatatlannak tűnt költészetének természetére nézve, amely nem ismert ilyen korlátokat, védekezéseket, óvintézkedéseket. Ezért úgy döntöttem, hogy az lesz a legjobb, ha a tervezett projekttel várunk még egy kicsit. És persze most, hogy tíz év után újrahallgatom a beszélgetéseket, rendkívül sajnálom, hogy az akkori aggályaim ellenére sem vittem végig a projektet. Az átíráskor természetesen kitöröltem a beszélgetések kevésbé lekerékített, rosszul tagolt vagy bármilyen módon túl hosszú sikeredett részeit. Tomaž soha nem látta és nem szentesítette ezeket az átíratokat, de a beszélgetések publikálási szándékkal jöttek létre. Körülbelül egy időben készültek a jelen kiadásban (*Jutro*) szereplő hat verseskötet közül a legrégebbivel, és csak remélni tudom, hogy Tomaž versei felkeltik az érdeklődést költészetére és személyisége iránt.

A bevezető végén szeretnék megemlékezni Metka Krašovec-ról, akivel Tomaž halála után együtt tevékenykedtem a ljubljana Cankarjeva utcában a Tomaž Šalamun Központ létrehozásában, amely a költészetnek szentelt tér és Tomaž könyvtárának ad otthont rendszeres felolvasásokkal és beszélgetésekkel, erőteljes rendezvény- és identifikációs helyszínként a szlovén költészet számára itthon és külföldön. Metka elszánt munkája nélkül valószínűleg (még) nem valószínű volt volna meg a jelenlegi kötet kiadása. Tomaž halála után, saját betegsége ellenére nagy áldozatkészséggel és szeretettel törekedett arra, hogy Tomaž anyagi és szellemi hagyatéka ne merüljön feledésbe (ami sajnos Szlovéniában bárkivel megtörténhet, még a legfontosabb alkotókkal is), hanem részese maradjon az eleven alkotói körforgásnak. Amikor az egyik legutóbbi telefonbeszélgetésünk alkalmával felfedtem előtte szándékomat, hogy a jelen kötetnek a *Jutro*³ címet adjuk Tomaž egyik azonos című verse nyomán, rövid szünet után a rá jellemző száraz kifejezéssel válaszolt: „Jutro? Miért ne.” A *Jutro* című vers a végső dolgokról szól, a halhatatlanságról és arról, amiről csak hallgatni szoktunk. Tomaž megpróbált összetéveszthetetlen, egyedi módon beszélni arról, amiről csak hallgatni tudunk, újra és újra, ami csak az elkészült mű szövegéből tárulhatott elének annak teljes szokatlanságában és radikalitásában. Meggyőződésem, hogy a hagyatéka szerencsére még sok meglepetést tartogathat számunkra, ami pedig, akár csak a jelen kötet és a beszélgetés, egybeesik a *Jutro* című vers záró kulcsszavával. Ami így hangzik: „Maradj”.

Aleš: Egy nagyon egyszerű kérdéssel kezdeném: mi jut eszedbe elsőként a gyermekkorodból?

Tomaž: Az öröm és a csodálkozás emléke, ez az első emlékem, amit beazonosíthatok. Olaszország kapitulációja, 1943 szeptembere. A Bežigrad 10. címen laktunk, szemben a raktárral, ahol kamionok haladtak a sorompók mögött, emlékszem egy katonára, aki felugrott a pirosra, zöldre, fehérre festett sorompóra, ráugrott és eltörte, így örültek a katonák Olaszország kapitulációjának. Gyerekkoromból van egy másik emlékem is: a csillagok látványa a babakocsiból, de nem tudom időben pontosan meghatározni. Az éjszakai csillagos égbolt.

A.: Mit jelentett számodra az olasz nyelv? Gyermekkor felfogásodban ez már Dante nyelve volt, vagy inkább az idegenek, a megszállók nyelve?

Uroš Rojko és Peter S. Gruber zeneszerzőkkel hozott létre közös projekteket, *Cum grano salis* és *Kamen* [Kő] címmel. 2012 óta évente egyszer a *Helyszinen* író-díj (*Na kraju zapisano*, 2023) című esszéjellel a világon különböző pontjain valósítja meg. Az első Ljubljanában, a második Japánban, Fukushima-ban, a harmadikat Mexikóvárosban rendezték meg, ezt követte Belgrád (Szerbia), Kochi (India), Solovki (Oroszország), Sanghaj (Kína), Bautzen/Budyšin (Németország), Costa da morte/Santiago de Compostela (Spanyolország) és a Magellán-szoros (Chile). A projekt keretében készült szövegekből részletek is olvashatók a szerző weboldalán: <http://alessteger.com/project/experimental-writing/>. Díjai és elismerései: A Szlovén Könyvfesztivál elsőkötetesek díja (1996), Veronika-díj (1998), Rožanc-díj (2007), Költői jogar-díj (Macedónia, 2006), Best translated book award (USA, 2011), AATSEL-díj, (USA, 2011), Horst Bienek Prize for Poetry (2016), Ptuj városának nagy olajlámpása (2017), Pretnar-díj (2021), Alfred Kolleritsch-díj (Graz, Ausztria, 2021).

A szerző portréját Mankica Kranjec készítette.

T.: 9 éves koromban jöttünk Koperbe. Emlékszem egy fekete lyukra a főtéren, ahol a Loža is van, amely körül minden meseszerű volt. Szlovén gyerekként valójában nem éreztem magam teljesen legális helyzetűnek Koperben. Mindennek, ami a tengerhez kapcsolódott, hivatalos olasz neve volt. Koper akkoriban olasz város volt, kivéve azokat az embereket, akik kommunistaként jöttek az új területekre, hogy rendet teremtsenek. Apám nem volt kommunista. Anyai ágról nagymamám háromnyelvű volt, ezért úgy éreztem, hogy valamiféle erőszakot teszünk ezen az idilli velencei városkán. Később, tizenhárom éves koromban, amikor megszületett a londoni memorandum, emlékszem, hogy az olaszok sírtak, kocsikra dobálták a holmijukat és elmentek. Az erőszakot is megtapasztaltam, amikor a házaikat kátránnyal jelölték meg, falaikra írva, hogy „aki nem tagja a SZDL-nek,⁴ az itt nemkívánatos” stb. Azért is voltam erre érzékeny, mert édesanyám nagyon részletesen elmesélte a trieszti Nemzeti Ház felgyújtását, ami miatt az ottani szlovéneknek el kellett hagyniuk Triesztet.

A.: *Milyen módon hatott későbbi írásaidra a száműzött nyelv, vagy inkább a nyelv feletti erőszak élménye?*

T.: Nem hiszem, hogy egy idegen nyelvet valaha is erőszakként éltem volna meg, kivéve a németet. Egészen ösztönösen idegenkedtem a némettől, és ez soha nem csillapodott. Nem igazán tudom, miért. Egyébként meg nem, az olasz főleg a nagymamám történeteivel kötődött, az első világháború előtti emlékekhez, utazásokhoz, a párizsi és római tanulmányokhoz, Papandopulo feleségének (Jana Puleva) abbáziai látogatásaihoz, és ez elbűvölt. Talán később, amikor már költő voltam, és olvastam a sok idegennyelvű idézetet is tartalmazó Pound-verseket, lenyűgözött, és lehetővé tette, hogy magam is beépítsem költészetembe az idegen nyelvet.

A.: *Hogyan emlékszel vissza a felnőtté válásodra?*

T.: Már tizenegy évesen vezető szerepet töltöttem be a táborozáskor, tizennégy évesen táborvezető lettem, később pedig vitorláztam. Viszonylag jól szocializált voltam, a gimnázium mind a négy évében én kaptam a legtöbb szavazatot. Tudtam, hogyan kell kiállni a kollégáimért. Emlékszem, tizenegy éves koromban, amikor a professzorok a karácsony környékén feleltettek, felálltam és tiltakoztam, hogy nincsen bennük elég emberi együttérzés, ilyet nem illik, hiszen ez egy ünnep. Ugyanakkor abszolút védettsé-

get élveztem. Anyámat hidegen fogadták, míg gyermekorvos apámat rendkívül széles körben elfogadták. Emlékszem, hogyan táncoltak körülöttem és apám körül tizenkét éves koromban a maszkos figurák, és „viva dottore”-t kiáltottak, ami nagyon meghatott. Eközben anyám minden szálát a kezében tartott. Apámnak nem volt jó érzése a pénzhez, négyen voltunk gyerekek, és csak egy fizetés volt. Anyám 16 éves koromban ment el dolgozni. Szép, csendes, meleg otthonom volt. A szüleim védelmeztek. Az apa: orvos, gyermekorvos, művelt, egyszerű. Ezek a családomtól kapott értékek, amelyeket a társadalom egyáltalán nem ad meg, ezek később megvédtek, hogy viszonylag sok kockázatot vállalhassak. Szüleim mindketten rendkívül felelősségteljesek voltak. Miután anyám befejezte művészettörténeti tanulmányait, ápolónői iskolába akart járni és apámmal dolgozni. A családban minden a szigorú munkamorálnak volt alárendelve. Apám este tízkor feködt le. Reggel hattól a legfigyelmesebb és legkifogástalanabb szeretett volna lenni az általa kezelt gyerekekhez. Koper mediterrán hangulatában mi, gyerekek reggel fél hatkor már a teraszon tornáztunk, miközben a gyárba járó munkásnők nevettek rajtunk. Rendkívül hálás vagyok a szüleimnek mindazért, amit lehetővé tettek számomra, és az oltalomért, amit kaptam.

A.: *Amikor a maszkokat említéd. Az írás mindig egyfajta szerepvállalás illetve szerepalkotás.*

T.: A maszkokra nem álarcként emlékszem, hanem másként. Ez az emlék arról a fajta büszkeségről szól, hogy az emberek szeretik az apámat, a maszkok csak kiváltották azt, hogy ez a szeretet megtörténhetett. Mindez főleg az apáról szólt, mint egy központi, szoláris figuráról – ez nagyon erős védelmet jelentett számomra. A maszkok csak évekkel később, Mexikóban jelentek meg a képzeletemben. Mielőtt Metka Mexikóba érkezett volna, az én Mexikóm teljesen örült volt, furcsa, éjszakai, féktelen, biszexuális, teljesen kockázatos, ekkor alakult ki az a mitológiám, hogy Mexikóba az ember meghalni megy, a melegbárok és a szaunák, ezek nem maszkok voltak, hanem egy furcsa prekolumbiánus és egy egészen drámai világ kombinációja.

A.: *Én a maszkokat a törvényszegés társadalmilag elfogadott megjelenéseként értelmezem.*

T.: Rám felforgatóan hatott a zene, a zongora, a szépművészet, melyek, ha megadod nekik magadat, azonnal a borzalomba, a totális félelembe repítenek. Számomra az írás is kiteljesedő fejlőd-

dés. A maszkokat ebben az értelemben túl esztétikusnak tartom. Például a velencei maszkok – szeretem Goldonit, a 18. századot, a színházat –, de maguk a maszkok esztétikai, nem egzisztenciális szinthez kötődnek. De hogy visszatérjek apámhoz. Apám diákként fordult Kocbekhez. Apám nem dolgozott együtt a *Dejanje*⁵ folyóirattal, csak rövid cikkeket írt a *Sodobnostba*.⁶ Emlékszem Kocbekre, amikor tizenhárom éves voltam, eljött hozzánk, nagyon el volt keseredve, főleg a goriško-i gazdák helyzetéről beszélt. Valamilyen módon jelentős szereplőként hatott rám, ugyanakkor nehéz, sötét alakként, olyan súlyos teher nehezedett rá, amit tizenhárom éves gyerekként nem tudtam megérteni. Ami az egyházat illeti, a nagynénémnek volt egy féltestvére, Karlutka, aki pap volt Kortóban. A családban mindig úgy kezelték, mint aki teljesen ártatlan és jelentéktelen. Csak jóval később jöttem rá, hogy a nemzet-tudat szempontjából nagyon fontos személyiség volt. Persze Karlo bácsi bátorított engem is, aki valahogy eljutottam az elsőáldozásig, de aztán mindez elhalt. Apám karácsonykor példázatokot olvasott a Bibliából, anyám pedig ateista volt, fiatal művészettörténészként pedig marxista. Apám tisztelettel viszonyult a jámbor emberekhez, de ő maga inkább nem mártotta ujját a szenteltvíztartóba, mert ott baktériumok lehetnek. Még ma is teljesen megrendülök bármelyik katedrálisban, átélve az istenfélelmet; vagy akár Perzsiában, Sirázban, ahol egy vallási delíriumot rendkívül fontos élményként éltem meg. Nézni, ahogy a férfiak kezükkel megérintik a falakat, majd megsimogatják az arcukat, mintha manna-t kennének rá. Ezt az érzést néha az írásaimból is jól ismerem, amikor úgy érzem, hogy hatalmába kerített a manna, és éppen ugyanaz a gesztus ismétlődik meg velem is: megtörlöm az arcom, megpihenek az élvezet intenzitásában és valami olyasmiben, amit, bár nem értek, mélységes, regeneráló és egyben rémületet kelt bennem.

A.: Elmondható, hogy országunknak, Szlovéniának létrejötte hatással lehetett a költészet átalakulására?

T.: A kulturális tényező igenis hatott az országra, és a költészet ereje, amely a kultúrát táplálta, és a nemzet rejtett gerince, legerősebb élménye, tárháza volt, hozta létre az országunkat. Pillanatnyilag teljesen lehangolódtam attól, ami Szlovéniában a külpolitika színterén történik. Aztán létezik egy másik, mélyebb olvasat is, ami sokkal derűsebb. Szlovéniában még soha nem csodálkozhattunk rá ekkora szellemi potenciálra, mint amilyen jelenleg a fiatal generációban van.

A.: Szlovénia ma alvó településként működik egyre több csúcsművész és értelmiségi számára, ahová regenerálódni, hivatalos dolgaikat elintézni és családjukat köszönteni jönnek, hogy hamarosan újra külföldre menjenek, ahol alkothatnak, pénzt kereshetnek, és ahova egyre inkább elmozdul a referenciátér súlypontja.

T.: Ez sajnos az én esetemben is így van. Azért jövök Szlovéniába, hogy a hivatalos ügyeimet elintézzem, pihenjek és újságokat olvassak. Akkor tudok alkotni, ha kimozdulok, amint külföldre megyek, kinyílnak a dolgok, a kinti közösségi hálóm erősebb, mint a szlovén. Ez elszomorít. Kicsinyke lélekszámunk miatt arra vagyunk kárhoztatva, hogy a test akár torzóvá is válhat. Egyrészt Ljubljanában több kulturális esemény van, mint Sydneyben, micsoda lehetőség ez! Másrészt nagyon kevés olyan ember akad, akik hozzám hasonlóan a világot járják, különösen, ha költőkről és írókról van szó, zenészekről és színházi művészekről. Egyrészt abból a traumából, hogy kevesen vagyunk, lényegesen könnyebben ki lehet hozni valamit, és rendkívül sok fiatal tehetségünk van, másrészt a szellemi piramis lényegesen gyorsabban omlik össze, mint Amerikában, ahol a tehetségek száma jóval alacsonyabb, de nem mutat ilyen lemorzsolódást. Tehát, hogy Kocbek kifejezésével éljek, állandó megpróbáltatásnak vagyunk kitéve, és csak hihetetlen nagy erőfeszítésekkel tudjuk hajónkat működésbe hozni, amely a nagy nemzetekével egyenértékű.

A.: Váltunk még pár szót Kocbekről, mert szerintem mindkettőnk számára nagyon fontos személyiség.

T.: Számomra Kocbek abszolút kulcsfontosságú, a szabadság szempontjából lényegesen döntő tényező. Kulcsfontosságú abból a szempontból is, hogy mekkora terhet vállalt magára, és azt miként viselte. A *Perspektive*⁷ története engem autistává tett. Csodállak téged, Boris A. Novakot, Niko Grafenauert, Aleš Debeljakot, akik a művészetek területén kívül más, nem művészi funkciókat is el tudtok látni. Teljesen introvertált vagyok, megszöktem, szinte kizárólag a saját műtermemben élek, szociálisan néma vagyok, valószínűleg a kezdeti megrázkódtatások miatt.

A.: Részleteznéd, kérlek, ezt a megrázkódtatásodat?

T.: Ez a megrázkódtatás arról szólt, hogy egyszer csak, mintegy magától, egészen átjárt a költészet, Braco Rotar ugyanezt élte át, és mindket-

ten tudtuk, melyik a legmegfelelőbb hely a szá- munkra, így hát mentem és bemutattam Bracót a *Perspektive* szerkesztőségének, és azonnal megjelentették, majd rögtön utána engem is. A *Perspektive* akkoriban a túlélésért küzdött, különösen Jože Pučnik mezőgazdaságról szóló cikke után. A tíz évvel idősebb generáció abban reménykedett, hogy meg tudja menteni a folyóiratot, ha két aláíratlan lapot delegál a szerkesztőnek,⁸ vagyis Močnikot és engem. Akkoriban teljesen sérthetetlennek éreztem magam, örömmel és ámulattal vállaltam a feladatot. Amikor kijöttek a rendőrök, és házkutatást tartottak, az volt az érzésem, hogy védelmet élvezek, és valami rendkívül fontos történelmi dologba csöppen- tem. A börtönben töltött öt nap éppen elég volt ahhoz, hogy belekóstoljak a sztálinizmusba. Volt egy kihallgatóm, aki azzal állt elő, hogy a *Duma*⁹ című versem nem is én írtam, hanem ezt Veljko Rus találta csak ki és fogta rám, hogy már a grafológusok is megállapították, hogy ez nem az én kézírásom, csak kihasználtak, és én egy kedves fickó vagyok. Hogy tizenkét év börtön vár rám. Volt ott egy nagyon apró, fehér cipős, az arcán sebhelyes, nyakláncos ember, röviden: a pokol rémképe, és az az elvtárs, aki engem kihallgatott, azt is tudatta velem, hogy ő csak jót akar nekem, de más dolgok is számításba jöhetnek itt. A titkárnő, aki gépelt, azt mondta nekem: „Šalamun elvtárs, de hiszen mi jót akarunk magának”. Amikor a tizenkét évről beszéltek, azt gondol- tam magamban, hogy ez nem lehet, a világ nem ilyen, hét év lehet, de nem tizenkettő, különben is változnak az idők, és kiderül majd, hogy a hét év az túl sok lenne, és a végén négy év lesz ebből. Négy évig Gandhi is kibírta és Tito is, vagyis nem rettentem meg, amikor nőtt a nyomás, olyan let- tem, mint egy növény szára, azt mondtam, hogy „nem tudom, nem tudom”, nagyon ügyeltem arra, hogy ne legyek szarkasztikus vagy ironikus, hogy minél kifinomultabb, ’éles peremek nélkü- li’¹⁰ maradjak. Viszont rendelhettem könyveket, olvashattam Ovidiust és Proustot, jött a börtön igazgatója is, és megkérdezte, hogy elégedett va- gyok-e az étellel. Egy másfajta alakulat tekinté- lyes tábornokának éreztem magam. Aztán eljött az ötödik nap, amikor kiszabadultam, és nagyon jól emlékszem, a börtönből a Povšetova utcán át a Dráma színház mellett a kollégiumi szállá- somra sétáltam, és útközben megtudtam, hogy a jegyesem, Tatjana Uršič az építészhallgatók- kal Rómába ment, ami nem okozott csalódást, de mehökkentett. Ez a megrázkódtatás nagyon tisztességtelen volt, mert a semmiből lettem hí- res politikai személyiség. Ez a korrupció sokba kerülhetett volna nekem. Itt kellő energiát kellett

összegyűjtenem magamban, hogy ne ragadjak le a saját önző fontosságomnál, hogy ösztönösen ráérezek arra, hogy amikor olasz bélyeggel és bélyegzővel ellátott levél érkezik majd a címem- re, azonnal rájöjjen, hogy ez csak az Udba¹¹ műve lehet. Kilenc órakor kaptam ezt a levelet, tíz perccel kilenc után visszaküldtem, és azt írtam rá, hogy „kérem, az ügy lezárva, ne ismétlődje- nek meg ehhez hasonló történetek”. Onnantól kezdve teljesen békén hagytak, így azok, vagyis akik az Udba-hoz tartoztak, soha többé nem fog- lalkoztak már velem.

A.: Az introvertáltságról beszéltél. *Edvard Kocbek verseiből megérthető, hogy a Poročilo*¹² kö- tetétől való elszigeteltsége óta hogyan emeli tovább költészetét a megnövekedett összetettség és gyors- ság tekintetében. Utolsó versei a *Kamen skala*¹³ kö- tetéből olyan versek, amelyek jelzik mindazt, ami a te költészetedben is tetten érhető, az élek rendkívüli szelídségét, a hajlékonyságot, a kozmopolitizmust.

T.: Érdekes, hogy legfontosabb verseskötete számomra a *Zemlja*¹⁴ volt, a többi kötete kevésbé hatott rám. Csak a *Kamen skala* kései verseiben ütött újra szíven költőként, amikor azt mondja, hogy „dadogjatok gyerekek, dadogjatok”. Amikor Kocbek, Kovič, Zajc, Strniša, Taufer és én együtt voltunk Belgrádban, annyira el voltam telve ön- magammal, teljesen felfuvalkodott voltam, gra- tuláltam Kovičnak, hogy ott van velünk, mert ő az egyetlen igazi költő a *Pesmi štirih* költőnégye- se közül. Ugyanakkor – írja naplójában Kocbek – odafigyeltünk a szerbek Šalamunra adott reak- ciójára, ami valójában hidegzuhanyként hatott ránk. Mindez a csillagok különleges állásának volt köszönhető. Oskar Davičo azonnal felfede- zett, és egy love lettert (szerelmeslevelet – L.ZS.) írt a *Komunist* lap hátoldalára közvetlenül a *Póker* megjelenése után, ami teljes zűrzavart okozott politikai körökben. A politikusok számára nem volt világos, hogyan lehetséges az, hogy akit a politika kispolgári és burzsoá dadogó gyerekként határoz meg, pozitív kritikát kap a Központi Bi- zottság egyik emberétől a párt hírlevelében.

A.: *Kocbek a Kamen skala*¹⁵ kötetének az egyik versében ezt írja: „Tomaž Šalamun fát pakol halom- ra, hogy tűzében fönixmadárrá változzon.” Ennek a verssornak az első fele egy olyan konfliktushelyzet kialakulását jósolja meg, amely igen hatásos.

T.: Kocbek végtelenül összetett, tekintélye- sebb regiszterekkel és sokkal nagyobb társadal- mi súllyal rendelkezik, mint én, de a nyelv pro- zódiájában túlszárnyaltam rajta. Úgy tűnik, volt

bennem egyfajta örült ösztönösség. Annak ellenére, hogy mint egy műalkotás, Dane Zajc fejéből pattantam elő, azonnal el is hagytam őt, azonnal eltávolodtam tőle. Nehezebben jutottam el Eliottól Poundig, majd Poundtól Williamsig és Williamstől Stevensonig, és hamarosan a legfontosabb referenciáim a külföldi költők lettek, nem a szlovénok.

A.: *Az áttörések sebeket feltételeznek. Nagyon különböző stratégiák léteznek azzal kapcsolatban, hogyan pozícionálsz magad költőként saját sebeiddel szemben. Az én szememben van valami perverz abban, ha az olvasónak közvetlen hozzáférést engedélyezel a saját sebeidhez, azzal a kijelentéssel, hogy „ez az én sebem”, mert minden deklaratív gesztus óhatatlanul tartalmaz valamiféle manipulatív mozzanatot is.*

T.: De nekem az az érzésem, hogy ez a brutális, közvetlen megközelítés etikailag őszintébb, mert magát az éhséget, a szenvedélyt semmi elől sem rejted el. Ez persze az örület, a gyűlöletbeszéd határához is vezet, aminek borzasztó etikai következményei lehetnek.

A.: *Én ezt sohasem nevezném elrejtésnek. Inkább azt mondanám, hogy ez egy tudatos kísérlet a borzalom stabilizálására, egyfajta kísérlet arra, hogy elkerülje a szóbeszéd önmagába hatolását és saját manipulálhatóságát. Nem a traumatikus eset elől való menekülésről van itt szó, mert a traumatikuság az egy abszolút tény. Arról van szó, hogy magában a versben átláthatóvá tegyék a horror által a létünkre, az életünkre, a légzésünkre, az írásunkra gyakorolt hatások sokaságát.*

T.: Ez az én esetemben úgy megy végbe, hogy megpróbálom meggyógyítani a világot. Bármerre is vezet a nyelv útja, mindig megvan bennem a tudat, hogy a nyelv gyógyítója vagyok. Ezért nincs bennem igazán félelem. A manipulálás bizonyos értelemben másodlagos. Számomra a saját traumám gyógyítása ott kezdődik, ahol a legközvetlenebb a seb, ahol a legjobban éget. A ragyogásban, a legmélyebb sötétségben van a legtöbb fény. Azt hiszem, nagyon jól értelek, de nekem nem adatott meg, hogy ezt a traumát korábban elcsíphessem és kezelhessem, és ezzel összetetten dolgozhassak. Nálam a talaj lefelé vagy felfelé szakad be, valamiféle platóni értelemben vett mániába.

A.: *Kíváncsi lennék arra, hol volt gyerekkorod szellemi, fantáziadús otthona, vajon ez Szlovénia, Olaszország, Jugoszlávia vagy valami harmadik?*

T.: A következő koordináták között terült el természetes életterem: a közép-európai mitikus, irodalmi Trieszt, északon egészen a Baltikumig, mert gyerekkoromban családunk lengyel barátait látogattuk, majd délen, ahol nagyapám katonaként szolgált az első világháborúban, Metkovićban, ahová Triesztből magával hozta polgári társaságát, és mert egy évet Mostarban is töltöttünk, én pedig Zágrábban születtem. Számomra gyakorlatilag ez egyetlen térnek számít. Művészettörténész hallgatóként Stelet professzorral bejártam a macedón kolostorokat. Ennek ellenére másként reagáltam, mint az 1960-as években született generáció, amely már nemzeti térként érezte magához közel a jugoszláv teret. Mindenhol szlovén voltam, aki egyben hiteles lakója is ennek az országnak. Különösen pedig Belgrád, amely elsőként fogadott, kivételes nagylelkűséggel, és amelyet a világ egyik irodalmi központjaként éltem meg. Ambiciózus fiatal legényként még arra is gondoltam, ha egyszer majd nagy költő leszek, a Szerb Művészeti Akadémiának is tagja szeretnék lenni. Bár a szétesés jelei már a nyolcvanas években megmutatkoztak. Emlékszem a Strugába tartó gépen a szerb költőkollégákra, akik „szerb déli területként” beszéltek Macedóniáról, és rendkívül arrogánsan viselkedtek vendéglátóikkal. De abban a pillanatban, amikor Milošević kinyitotta a száját, tudtam, hogy ez fasiszmus, mert korábban már tanulmányoztam Mussolini szövegeit. Bizonyos értelemben szörnyűségként éltem meg azt a csalódást, hogy szerb nemzedéktársaim nem értették, mibe keverednek. Csak Milan Đorđevićtel tartottam a kapcsolatot, ő volt az egyetlen a barátaim közül, akit nem tudtak megteveszteni. Az 1987 utáni szerbiai helyzet traumatikus volt számomra, és ezt követően már nem tértem vissza Szerbiába. Amikor találkoztam valamelyik barátommal, aki meghívott Szerbiába, azt mondtam neki: „Ha Mladić Hágában lesz, akkor jövök, de addig nem.”

A.: *1987 után már nem jártál Szerbiában?*

T.: Nem, vagy talán 1989-ben voltam még a vajdasági Újvidéken, ahol Despotov mutatott be. Akkor Belgrádon utaztam át, amit már teljesen paranoiásan éltem át. Csak Milan Đorđevićet kerestem fel. Nem emlékszem pontosan, 1987 lehetett, amikor Kolarecen volt egy felolvasásom. Abban az időben a szerbek nagyon nagyra tartottak. Szóval emiatt is teljes csalódást okoztak számomra.

A.: *Beszéljünk egy kicsit részletesebben az avantgárd szerepéről a jugoszláv területen! A múltban*

egy olyan címkével láttak el téged, mint aki rendelkezel a szürrealizmus tapasztalatával, majd ebben a jugoszláv térségben aztán ez az élményed valamilyen módon tovább folytatódott. A szürrealizmus, mint tudjuk, politikailag is nagyon polarizáló erő volt, amely akkoriban különösen a Francia Kommunista Párttal állt szoros szövetségben. Sok esetben nemcsak provokatívan, hanem megosztó, agresszív gesztusokkal lépett fel.

T.: Amikor a *Pókert* írtam, semmit sem tudtam a szürrealizmusról. Rimbaud és Lautreamont, mint a szürrealizmus atyjai, mindig jelen voltak a művészetemben. Életemben először Bécsben, Velázquez egyik festménye előtt ébredtem rá, hogy mi is valójában a festészet. Eleinte olyan művészettörténész voltam, akinek nem igazán volt érzéke ahhoz, hogy mi számít igazi művészi értéknek. Braco Rotar a kezdetektől fogva tudta, hogy melyik kép jobb, és melyik rosszabb. Én ezt csak akkor fedeztem fel, amikor rátaláltam Velázqueze. Ugyanez történt Metkával is, amikor ugyanazon Velázquez-festmény előtt álltak Gabriel Stupicával. Amikor a kép előtt állt, egy pillanat alatt lehullt szemei előtt a fátyol, és ezt Metka is átélte. Mindketten 1941-es születésűek vagyunk, és ugyanazt a fejlődési tapasztalatot éltük át.

A.: És melyik festmény volt az?

T.: A Margarita Terézia infánsnő kék ruhában.

A.: Miért éppen Velázquez?

T.: Fogalmam sincs, de ott ez valahogy mégiscsak megtörtént. Aztán pedig Cézanne, a *Kártyázók*. Nem is annyira André Breton, sokkal inkább Robert Desnos. A szürrealizmus az általam olvasott szerb költőkön keresztül is eljutott hozzám, és mindenesetre Hlebnjikovon keresztül, szerb fordításban, művészi formálódásom során bizonyos értelemben ez a kötet létfontosságú könyv lett a számomra.

A.: Miért?

T.: A kozmikus intelligencia miatt, amely mindent összeköt Perzsiától egészen a matematikáig. Sajátos jelenléte, éles elméje, amely Duchampéhoz hasonló. De Hlebnjikov, aki tatár származású volt, még perzselőbb, még mélyebb ázsiai módon. Duchamp ezt jobban tudta kamatoztatni, mert ő nyugati volt. Érdekes módon nekem Srečko Kosovel költészete igen tetszett, de az *Integrálok*at nem is ismertem. Kosovelt nem a

szlovén olvasmányaimon keresztül tapasztaltam meg, mint konstitutív költőt, hanem a Seghers könyvkiadó Poètes d'aujourd'hui sorozatának egy francia kötetén keresztül, amelyben három-négy költemény is szerepelt az *Integrálokból*. Maga a bevezető nagyon mitológiai jellegű, vagyis Triesztet Közép-Európa, Koszovót pedig Rilke testvérének mutatja be. Itt magamra ismerhettem. Maga Kosovel, amit az iskolában kihangsúlyoznak belőle, vagy amit ott olvastam, az sokkal kevésbé. A szlovén irodalomnak ez a polgári világgal szembeni alultápláltsága valóban hosszú ideig tartott. Ha Kosovel ősei nem szolgáltak volna egy gazdag trieszti családnál, akkor ez a kapcsolat nem jött volna létre. Aztán még szerencse, hogy Karmela (Kosovel nővére) Münchenben volt, hogy voltak a családon belül európaiak. Ám Kosovel körül nem minden családtag volt ilyen, egyfajta szörnyű sötétség leledzett Ljubljanában. Az az érzésem, hogy a húszas-harmincas években még a stájer burzsoázia is valahogy nyíltabban, lazábban élt.

A.: Korábban említetted a Velázquez festménye előtti beavatási élményedet. Az embernek akadhat pár ilyen pillanata az életben. Maga a költészet is hasonló módon szokott megnyilatkozni, hogy egy titokzatos térbe keveredsz, amelyen rendkívüli könnyedséggel lehet végigmenni és azt feltárni. Gondolod, hogy ezek a pillanatok, miután rekonstruáltad őket, felfednek valami belső logikát?

T.: Azt kell mondanom, soha nem gondolkodtam el ezen ilyen mélységben. Számomra a Velázquez-kép előtti beavatás olyan volt, mintha az életem abban a pillanatban letisztult volna. És hogy akkor valójában én semmit se tettem... és ez egyszerűen egy fényes mezőként maradt meg, amelyben ott állsz megfiatalodva és felfrissülve. És minden világossá válik számodra. Hasonló élményem volt Aleš Debeljak négy verssorával kapcsolatban 1981-ben. Az, hogy nem értesz semmit, de azonnal megújulsz. Az élmény veled marad, onnantól kezdve megváltozol. Még akkor is, amikor elkezdtem írni a *Zarándoklat Maruškáért* kötetemet, majd amikor másként kezdtem látni azt a szekrényt a könyvtárban, ámbár az eufória később elhalványult, majd ezt egy másik élményem követte, amikor az autóbusz ablakából egy szénakupacra lettem figyelmes, amitől aztán az OHO¹⁶ tagjává váltam, és közben szocializáltam is az OHO-t. Ezek a pillanatok természetesen meghatározzák az embert. Valami hasonló történik ma, az Art Baselen. Egy negyvenöt éves japán férfi műalkotása még mindig nagyon olcsó. De akkora ereje van, egyszerűen tudom, hogy há-

rom év múlva többet fog érni, mint most; sajnos nem tudom a nevét. Ahogy az velem is megtörtént Julian Schnabllal. Ez bennem egy olyan éhség, amely felfedezésekre ösztökél, tényleg olyan vagyok, mint a nyomkövető kutya, aki szimatot kap, vagy mintha vadász lennék. Egy új művészi jelenlét felfedezése. Tegnap például Sabina Cvilakot fedeztem fel. Én voltam az egyetlen a tömegben, aki örülten üvöltözni kezdett: „Bravó!” Hát, fogalmam sem volt róla, ugyanis nem voltam itt, hogy elnyerte a Prešeren-díjat. Soha nem hallottam róla. Most nyilvánosan kijelentem, hogy két év múlva a Metropolitanban fog énekelni. Sabina Cvilak olyan erőteljes, mint Ivo Pogorelič. Aztán felmentem az internetre, és máris láttam, hogy világhírű lett. Sabina Cvilak a világ egyik legismertebb nemrég felfedezett szopránja. Tegnap az állami ünnepségen a *Zrejšlo je žito*¹⁷ című muravidéki szlovén népdalt énekelte. Ezek azok a pillanatok, amelyek erőt adnak, a művészt a munka folytatására készítetik, a világot pedig megújulásra ösztönzik. A világ állandó csoda. Tőled függ, mennyire vagy tiszta és figyelmes. Gertrude Stein megfogalmazása szerint a zseni az maga a figyelem.

A.: *Ez alapozza meg a pillanat iránti elkötelezettség etikáját?*

T.: Nem. Ez érthetetlen számomra. Felfoghatatlan. Ha ez ajándék, akkor nem lehet olyan etikai dilemmám, hogy mit kezdjek vele. Olyan ez, mintha fényárban úsznék. A részemmé válik, és hálás vagyok érte. Nem marad meg bennem, ahogy Dane Zajc mondta: „Minden megírt vers bennem marad”. Maradhat valamiféle etikai elkötelezettség. De akkor sem értem. Felfoghatatlan.

A.: *A tér értelmében, amely megnyílik előtted, és te benne vagy. De tudod, hogyha nem tartasz ki benne, és ha nem összpontosítva haladsz tovább, akkor el fog tűnni. Ez a nyílás eltűnik, és már soha többé nem nyílik meg. Egy költőnél persze a verssé alakítás etikája is szóba kerül. Nem kollektív etika abban az értelemben: ezt ajándékba kaptam, tehát köteles vagyok cselekedni a közösségért. Hanem egyéni szinten: úgy kell dolgoznom, hogy a csoda újra és újra megismétlődhessen.*

T.: Nem vagyok köteles. Remélem, sikerül megőriznem a fókuszáltságot, hogy olyan szintre jussak, ahol egy kicsit sikerül majd hozzátenni magamat ehhez a csodához. De elköteleződni, ez már túl sok lenne. Számomra ez *hübrisz*, de akár tehernek is nevezhetném. Az, hogy muszáj vala-

mi miatt cselekedned – ez egyfajta önteltség és megterhelő is egyben.

A.: *Én ezt terrorként élem meg.*

T.: Miért? Szabadulj meg tőle, ez hülyeség.

A.: *A vers keletkezési mechanizmusa számomra nagyon is fizikai folyamat. Cipekedés. Cipeled ezt a csodás teret. Addig cipeled, amíg be nem teljesedik. Tudod, ez az. Mi a teendő akkor, ha hirtelen ördögien kezd el viselkedni, abban az értelemben, hogy a tér nagyon különböző jogosultságokkal áraszt el. Nagyobb terekkel, amelyek nagyobb fizikai erőnléttel, kitartást igényelnek. Hirtelen potenciális szövegek sokasága vesz körül, amelyek arra várnak, hogy kiírd őket magadból. Fizikailag képtelen vagy rá. Félelemérzeted van tőle és közben persze sántítasz, rogyadozol a súly alatt. Ám nem mindig ilyen értelemben megy végbe, néha változik. Az elmúlt években őrzítő fogékonyság tört rám különféle lehetőségek iránt, amelyek ugyanakkor megnyíltak előttem, és amelyeket rendkívül eredményesnek találtam. Bizonyos mértékig annyira egyértelműek, hogy azt hiszem, teljes bűn lenne, ha meg kellene tagadnom őket. Persze olyan helyzetbe kényszerítenek, hogy magam alá temetnek.*

T.: Kiváló megfogalmazás. Azonnal vissza kell vonnom, amit korábban mondtam. Ez egy másik pozíció, egy másik egyensúlyozási lehetőség. Minden művész melankolikus. Hogyan működik ez, ki-k honnan merít üzemanyagot – itt nincsenek szabályok. Csodállak, mert ez azt jelenti, hogy hatalmas a potenciális tered. Ezt valószínűleg azzal a békével tudod majd szabályozni, amit magadban hordozol. Pontosan azért, mert megvan benned ennek a békének és ennek a társadalmi kegyelemnek az ajándéka. Valószínűleg attól kapod ezeket a hatalmas terheket, amit a világ majd veled akar megíratni.

A.: *Mindig is irigyeltem a lehetőséget, hogy a szót readymade-ként közelíted meg, legalábbis számomra ez így tűnik. Mintha egy nagy kéz lennél, amely belenyúl a térbe, és képes megemelni, forgatni.*

T.: Nehezen tudom ezt elképzelni, nehezen értelmezem. Számomra inkább olyan, mintha megnyílna egy rés vagy valami hang, és mintha egy fénysugár ragyogna be, vagy érkezne valahonnan egy mondat. Olyan ez, mintha a kiscsikók összeütköznének, majd tovább suhannának. Gyorsan leírom az élményemet, vagyis olykor nem is sikerül és eltűnik, de aztán megmarad

FEKETE BOGLÁRKA: GROTESZK I. (2023)

valahol. Olyannak érzékelem, amilyen, és semmi további dolgom nincs vele. Ez nagyszerű.

A.: Pontosan erről beszélek. A folyónak a medertől való szabadságáról, amelyben aztán mégis folyik. Ez a folyó szabadsága.

T.: Fogalmam sincs, vajon szabad vagyok-e vagy sem. Egy bizonyos ponton én vagyok a szabadság befogadója. Néha szótlanná válok. Ma például a te három oldalnyi versed volt az inspi-

rációm. Hatkor felmentem az internetre, a te oldaladra, elolvastam ezeket a verseket, fél hétkor pedig el is készült valami, amit aztán hétszer kettes verssorokba szerkesztettem, így lett belőlük tizennégy sor. Olykor félkésznek tűntek, de már teljességükben szólnak. Valami, ami a te energiádból jött létre. Irigységből is, amiatt, hogy te mennyire tudatos vagy, és hogy mennyire valóságos dolgok ezek. Ebbe az irányba terelt mindez, majd megmutattam a feleségemnek. Először megmutattam neki a te három oldalnyi versedet,

és azt mondta, hogy nagyon érdekesek, mert úgy látszik, mintha egyetlen horoggal emelted volna ki a dolgokat. Aztán odaadtam neki azt, amit én ezekből létrehoztam, és azt mondta, hogy ez már olyan šalamunos. Ekkor árultam el neki, hogy ez tényleg Šalamun. Ez a te *input*odból jött létre. Csakúgy, mint nemrég, három napja, öt mondatom született a Velencei Biennálén. Ez pedig egy ausztrál művész videójának az *input*jából keletkezett, amely ebben a versben is megjelenik, amit ma reggel írtam, és ami valójában hozzád kapcsolódik. Fél hatkor beültem a kocsimba, nyolckor pedig már egy vaporetto fedélzetén voltam, és úgy láttam Velencét, ahogy először. Nagyon boldog voltam. És egy ilyesféle mondat lepett meg.

A.: *Valójában a legtöbb, amit egy költő tehet, az az, hogy táplálékként működik. Hogy megemésztik, megrágják, felfalják, kidobják, de az energiának egy része, ami be van zárva, tovább áramlik.*

T.: Remélem, de ha ez az energia csak engem gazdagítana, és csak rám lenne hatással, akkor az egy nagyon önző, személyes történetté válna. Nyomasztóan hat rám az érzés, elfog a félelem, nehogy folyton önmagamot ismétljem. De a közönségnek valójában nincs szüksége ilyen plusz dolgokra, úgyhogy nagyon peches vagyok, hogy festő helyett költő lettem. Mert ha festő lennék, és egyszer kerámia kerülne a kezem ügyébe, majd pedig valami más, papírra való anyag, akkor ez az egész alkotás felértékelődne. Megtartaná közülnék párat, amelyek maradandó értékkel bírnának a későbbiekben. Azt azonban tudom, hogy feledésbe fognak merülni, mint a reneszánsz költők a reneszánsz festőkhöz képest. Mert mi, költők egyszerűen nem anyagi értékként őrződünk meg. Mert nem vagyunk fizikai műtárgyak. Valójában sokkal kisebb esélyünk van a túlélésre. Fiatalabb koromban akadtak problémáim ezzel kapcsolatban. Azért létezik a költészet, mert az ember nem isten. Ez a halhatatlanság vágya. Nagyon hamar oda jutottam, hogy nem tartottam meg semmit, még a leveleket sem, ebben teljesen barbár voltam. Nincs rendezett archívumom. Értékes leveleket vesztettem el számomra nagyon kedves emberektől. Fontos művészekről. Ma már egyáltalán nem jelent számomra problémát, hogy vajon elolvas-e valaki vagy sem. Vagy hogy majd az idő vasfoga fogja ezt teljesen elvégezni, ha már nem leszek, mert valami másra lesz szüksége. Most nem a vágy vagy a szenvedély hajt előre. De fiatal költőként az hajtott, mert úgy éreztem, hogy ez lehet az utolsó vers, ami megadatott nekem. Hogy ez a pillanat sohasem fog már visszatérni hozzám. Az egész valahogy patetikus volt,

nagy teher alatt görnyedeztem. De éppen emiatt a versem sokkal relevánsabb anyagot hordozott a másik számára. Ahogy Primož Kozak mondta: „Tomažek, csak ne úgy végezd, mint Župančič, akit majd bearanyoznak.” És tényleg úgy van, ahogy neked mondtam, hogy megkönnyebbültem valamiféle mennyországban, de lehet, hogy ez már nem tartozik a világra.

A.: *Szerinted ez a drasztikus apokaliptikus érzet, a tudat, hogy minden vers az utolsó – ez a fajta pátozsz produktív?*

T.: Szerintem akkor számomra olyan volt. Igen, igen. Valószínűleg egy évtizedbe telik, amíg valahogy belsővé válik, kapcsolatba lép a testeddel. De akár húsz-harminc évig is eltarthat. Így könnyebben jönnek napvilágra a dolgok, de sokkal hígabbak is lesznek. Világos, hiszen nincsenek meg már azok a testi-lelki erők, mint egy fiatalban.

A.: *Kelet-Európa 20. századi tapasztalatait tulajdonképpen a költő kettős pozíciója jellemezte. Költőt mint szerzőt, és költőt mint politikai aktivistát, gyakran diplomatát. Gondoljunk Miłoszra, Nerudára, Ivo Andrićra. Néhány évig te is diplomáciai szolgálatban dolgoztál. Gondolod, hogy ez valamilyen módon befolyással volt a nyelvezetedre, amely akkoriban már egyre inkább befelé fordult, az olvasók számára nehezebben vált elérhetővé, mint korábban?*

T.: Nem, én úgy gondolom, hogy ösztönösen nem álltam a rendszer egyik oldalán sem, hanem mindig benne voltam a nyelvben, önmagamban. Apám Tomaž Masaryktól kölcsönözte a nevemet, mert nem értett egyet a barátaival, Ivan Potrčcel. A fiatal ptuji középiskolások csatlakoztak a kommunizmushoz, ő meg az orvostudományt választotta, hogy ne legyen a rendszer egyik oldalán sem, hogy az emberséget válassza. Az biztos, hogy a nyugat a Fulbright-csereprogramjával Amerikába hívott nyitott embereket, költőket, arra gondolva, hogy mi itt amolyan méhecskék vagyunk, akik átrepülnek az óceánon, és haladó szemléletünkkel ezt a falat, ezt a vasfüggönyt majd megpuhítjuk. Azt hiszem, az 1970-es években igazából az volt a lényeg, hogy szabad legyél a nyelvben. De még a nyolcvanas években is, amikor te is egyfajta szabad miliőben születél. De ez a tér, ami Tito 1973-as beszédével nyílt meg és egészen 1979-ig eltartott, sértve érezte magát. Akkoriban amolyan tölcserérezetünk volt, ami teljesen megfojtott minket. Kevesen voltak, akik ellen konkrétan erőszakkal léptek fel, de a légkör akkoriban rettenetesen nyo-

masztó volt. Szerencsére aztán berobbant a punk. Az 1970-es évek közepe volt Európa legsötétebb időszaka. Látod, ahogy Jure Detela gyertyát gyújt a német terroristák előtt, miközben egyedül vagy valaminek a peremén, amikor nem tudod, hogyan kellene kitartani, és mit kellene tenned, hogy ne válj burzsoává. Ez akkoriban volt, amikor a Vörös Brigádok, a német terroristák kerültek a legközelebb a kultúra szívéhez, és mi nem igazán tudtuk, hogy kinek van igaza. Egyértelmű, hogy mi nem voltunk terroristák, de nézni Jure Detelát, aki teljesen egyetértett a terrorizmussal... Én azonban elmagyaráztam neki, hogy ez nem vezet sehova. Nagyon forró és feszült volt a helyzet, de még így is valamiféle erjedési folyamat vette kezdetét. Itt, ebben az erjedésben nagyon fontos szerepe volt a költészetnek.

A.: *Elképzeltető-e ma a társadalmi kérdések megoldása a költészettel? A terrorizmus ismét erősödik, az ökológiai kérdések egyre fontosabbak. A helyzet az, hogy utódaink nem rendelkeznek majd a számunkra elérhető természeti erőforrásokkal. Szerinted a költészet tehet itt valamit, vagy azon a véleményen vagy, hogy a költészet autonóm terület, amely, bár sok területen léphet fel kezdeményezőként, ugyanakkor nem kell, hogy politikailag bármilyen oldal mellett elköteleződjön, ideológiákkal pacsmagolja be magát.*

T.: Úgy vélem, hogy a költészet – amennyire egyrészt jelentőssé tud válni a költészet azzal, hogy közre tud működni, másrészt pedig egy olyan ötezer éves torony részét képezi, amibe beleépült a világ belélegzésének ösztöne és a szabadság ösztöne – erősebb lehet, még akkor is, ha csak azt hiszi, hogy az, és nincsen közvetlenül ráhatással a folyamatokra. Ezt látom az amerikai tanítványaimnál, vagy sok fiatal költőnél, akik olyan verset szeretnének írni, amellyel megváltanak a világot. És akkor az erkölcsi kötelesség megakadályozza őket abban, hogy művészek legyenek. Tipikus példája ennek egy pittsburghi tanítványom, aki jó szándékkal próbált megváltani egyfajta morális költészetet, de nem járt sikerrel, mert nem vállalta eléggé erősen a nyelvet, a költészet sorsát. De aztán az történt, hogy a nyáron Bejrútba ment, ahol átélte a bombázásokat. Ennek az egzisztenciális élménynek köszönhetően kezdett el fantasztikus költeményeket írni. Ami azt jelenti, hogy tudatosan vagy pozitív gondolatokkal nem mentheti meg a világot. Ez semmiféle garanciát sem jelent.

A.: *Mondjuk itt van James Merrill, a költő és milliomos, aki pazar életet élt. A kérdés az, hogy*

mi a tapasztalat. Más szóval, vannak-e olyan pozíciók a nyelvben, amelyek a nyelv tapasztalatán keresztül bizonyos élményt, hasadékokat és mélységet generálhatnak?

T.: Nem, szerintem nem feltétlenül szükséges, hogy az embernek személyes tapasztalata legyen. Az is lehet, hogy ajándékba kapod az empátiát, mely által sok mindent más költők történelmi emlékezetén keresztül élsz meg, ebben pedig a költészetnek köszönhetően részesülsz. A való életben általában az történik, hogy azok a helyzetek, amelyeket egyedül élsz át, mint természetes személy a perem szélén, többet adnak, mintha valami selyemgubóban, vattában lennél. Merrill számomra sokáig a gyönyörű virág példája volt, aki milliárdosként abszolút mindenhez hozzáférhetett, aki úgy élt New Yorkban a negyvenes években, ami a hatvanas évek New Yorkjára volt jellemző, úgy is mondhatni, amely aztán a kultúráját is érintette. De Merrill túl könnyűnek tűnt számomra. Egyáltalán nem értek egyet azzal, hogy Badiou meg akarja semmisíteni Miłoszt, mondván, van itt egy bizonyos Miłosz úr, aki azzal vádol minket, hogy elveszítjük a lábunk alól a talajt.

A.: *Alain Badiou-ra gondolsz? Badiou-nak csodálatos szövegei vannak a művészetéről, mondjuk a táncról, a költészetéről is, vagy például Mallarméről. És egyéb dolgokról, amelyek rendkívül tendenciózusan, ideologikusan, sőt moralista módon értelmezik a verseket. És ilyen a Miłoszról szóló szövege is, amely egy maoista olvasat.*

T.: Nos, Badiou még azt is állítja, hogy az 1950-es évek a sztálinizmus legnemesebb pillanatai voltak, amelyek még most is energiát adnak számára az íráshoz. Ezzel egyáltalán nem értek egyet, és azt is gondolom, hogy nagyon naiv dolog Badiou utódaitól, hogy az elméletükből meg akarják menteni a lenini hús pár darabkáját. Ezen a téren Franciaország történelmi szempontból nagyon gyenge volt. Franciaország sajnos már az 1930-as években elvesztette történelmi felelősségét, és ez is egy nehéz történet. De hiszek abban, hogy a művészet mindezt meg tudja tisztítani, egy nagy művész, egy nagy festő, egy nagy költészet a világ tüdeje lehet. Ők lennének a végzet megtisztítói, ők a történelem megtisztítói, a hibák helyrehozói. A költő úgy repül át a falon, mint egy méh, és leomlik a fal.

A.: *Milyen következményekkel járnak ezek a tisztítási eljárások? Ha feltételezzük, hogy a költő valamiféle katalizátor, akkor, mint minden katalitikus*

folyamatnál, a tisztítási folyamat során kiürülő részecskéket valahol le kell rakni. Természetesen ezek egy része lerakódik a nyelvben, de abszolút nem lehet mindent a nyelvbe helyezni. Vagyis magában a költőben kell valaminek fennakadnia. Lehetséges, hogy ezért is lett Baudelaire a modern költészet egyik lényegi megalkotója, mert ő hozta kapcsolatba a költészetet a romlással, a drasztikummal, a tetemekkel, a bomlással?

T.: Ha teljesen megtisztulsz, szentté válsz, és többé már nincsen miről írnod. Én például emlékszem a saját paranoiámra, amikor láttam Oscar Miłoszt, aki egy bizonyos ideig költő volt, de aztán egészen misztikusnak és szentnek érezte magát, és elhallgatott. Illetve ez volt az OHO lényege is, amikor Marko Pogačnik¹⁸ belépett a misztikus new age világba, és megtiltotta a többi tagnak, hogy bármiféle művészettel foglalkozzanak, például rajzolással. Milenko Montanović, aki akkor éppen Šempasban tartózkodott, Ljubljánába menekült, a saját lakásába, ahol csak festéssel és rajzolással foglalkozott. És amikor erre Šempasban rájöttek, megbüntették ezeket az embereket. A papírra készített rajzot színével lefelé kellett fordítani és rajta járkálni, mert bűnnek számított. Ez volt az a pillanat, amikortól az OHO egy időre olyan ideológiai szemléletben működött annyira ikonoklasztikussá vált, hogy nem engedett meg mást, csak a tiszta meditációt. Ezek a pontok sokszor megismétlődtek a történelem folyamán. A totalitarizmusok e tisztaság iránti szenvedélyből fakadnak. Most, 66 évesen sokkal koncentráltabb, kiegyensúlyozottabb, sokkal harmonikusabb vagyok, ugyanakkor maga az a ragyogás, ahogy felém közelít a nyelv, illetve ahogy a nyelv létrejön, ez talán sokkal érdekesebb. Sokkal egyszerűbb hozzáférni a nyelvhez. Nem áll fenn annak a veszélye, hogy éppen azért szűnik meg vagy akad fenn a költészet, mert a „világ teste” megtisztult, és egyáltalán nincs is már mit megtisztítani rajta.

A.: Természetesen a világ megtisztításának eszméje egy utópisztikus elképzelés.

T.: Nem, én azt hiszem, hogy éppen maga a megtisztulás folyamata, az írás folyamata az, ami végső soron értelmet ad nekünk. Hogy az izzás és az öröm, az energia és a ragyogás, ami ebben a folyamatban napvilágra jut, az maga a csoda. Ahogy maga a fény is egy csoda. Az a csoda, hogy létezik fény is, nem csak sötétség.

A.: Tehát ez a valami, ez a sérülés is összefügg az említett tisztítási folyamattal. Van valami közvetlen

kapcsolat, úgy érzed? Takarítasz, te vagy a lélek, lélegzel, de közben valami lerakódik, megsérül. A fizikum, a tiszta test.

T.: Igen, valószínűleg el lehet jutni az anyag kimerüléséhez, vagy inkább a folyamat meríti ki, és fel is emészt. A szenvedély miatt viszont állandóan a világ peremének a legszélére, a kutatás végső széléig akarsz eljutni... Így kiteszed magad egy olyan módszernek, amely által felsebzod magadat.

A.: *Gottfried Benn megírta az Öregedés mint művészeti probléma¹⁹ című híres esszéjét, amelyben arra a következtetésre jutott, hogy az irodalomban – és nemcsak az irodalomban, a képzőművészetben, a zenében is – nagyon sok nagyszerű művész van, akik a 75. életévük után készítették el legfontosabb műveiket. Ez azt jelenti, hogy kulcsfontosságú szerepet töltenek be a szépművészetben olyan fiatal zsenik mellett, mint Rimbaud és Kosovel, akik éppen kései élet éveikben váltak alkotókká. Benn szerint a művészek gyakran kidobnak mindent, amit addig alkottak. Ebben az esszéjében Tizianóról beszél, aki valamit festett még a halálos ágyán, és e festmény miatt mindent eldobott, amit előtte alkotott.*

T.: Szerintem ez a jelenség a festők körében különösen erős hatású. Halála előtt hat hónappal Allen Ginsberg pompás verseket írt, míg az azt megelőző 25 évben lényegesen rosszabbakat. Vagy vehetjük példaként a szlovén festőt, Gojmir Anton Kost: mielőtt meghal, megrajzolja a škofja lokai tetőket a napfényben, amelyek erőt adnak neki. Vagy például Stupica, aki egy kolezijai otthonban kötött ki. Mivel piro-mániás volt, fennállt a veszélye, hogy mindent feléget, ezért csak apró lapok lehettek a jegyzetfüzetében. Milyen szenvedélyes erő rejlik azokban az utolsó rajzokban. Hogy mi történik 75 éves korunk után, nem tudom, mert még nem értem el ezt a küszöböt, de úgy gondolom, hogy bármi megtörténhet, főleg egyfajta erős erotikus élmény hatására, amikor már az élet végén vagy és mindent eldobhatsz, de minden meg is nyílhat előtted. Mi, költők általában rosszabbul öregszenek, mint a festők. Talán azért, mert a festő egészségesebb, mert áll, testgyakorlást végez.

A.: *Paz Az ikerláng című híres esszéje jut hirtelen eszembe. Paz ebben az alkotás és az erotikus szerelem időskori élményét problematizálja, ahol a verset összekapcsolja a nemi aktus után fellépő csenddel, amelybe minden nagy vers átnyúlik.*

T.: A szerelem kelti életre a csillagokat, ő mozgatja a bolygókat és a költészetet is. Ez egy erotikus aktus. Sokszor visszagondolok Pazra és a feleségére, emlékszem, hogyan beszélt a nőkről, hogyan viselkedett velük, igazi csábító volt, és mindig azzal dicsekedett, hogy még idős korában is felfedezi a felesége testét. Igazából ez visszataszító volt számomra. Bár: a nyelv megszólít és arra ösztönöz, hogy erotikai értelemben továbbra is aktívak maradjunk. Miért akarnak olyan sokan művészek lenni? Pontosan a nyelv által nyújtott potencia miatt.

A.: *Hogyan néz ki a te rituáléd? Létezik egyáltalán ilyen?*

T.: Nagyon változó. Amint kiszakadok a hétköznapi életből, ami általában utazás közben szokott megtörténni, elindul bennem egy élénk zümmögés, illetve egy bizonyos köztes térbe való belépés, valamiféle IT-be, ahová az észleléseimet helyezem, amelyek aztán mondatok formájában napvilágra kerülnek. Robotpilóta módban vagyok, a reptéri jelzések vezetnek, és dolgozhatok akár a reptéri várótermekben is. De ha egy művésztelepen vagyok, akkor az első két-három napon egy-egy hangra igyekszem támaszkodni, mint amikor például valaki becsapja az ajtót, vagy a szélre, vagy ha egy autó motorja beindul, és a hangja megnyit engem. Néha le is írok ezekből valamit, amit a belső szemem lát, de ez inkább a múzsa invokációja, s még nincs meg az a tekintélye, hogy átszakítsa a membránt.

A.: *Egy inflációs migráció idejét éljük. A legjobb művészeknek manapság meg kell jelenniük, kiváló kondícióban kell legyenek, produkálniuk kell és fizikailag is meg kell jelenjenek. Az elmúlt harminc évben a fizikai jelenlét a művészeti világ kulcsfontosságú előírásává vált.*

T.: Talán az elmúlt húsz év problémája ez, fiatalok között még nem is létezett. Ez a nyomás ijesztő és veszélyes. Tiszteletben kell tartani a belső mértéket, mert kétféle módon is megsérülhet. Vagy azáltal, hogy bezárkózol és begubózol, így te tehetsz róla, ha nem vagy elérhető. Vagy úgy, hogy túlhajszolod magad azáltal, hogy túl sokszor mondasz igent. Ez még csak az elmúlt négy-öt évben fordult elő velem, korábban nem kerültem bele ebbe a gépezetbe. Nekem ez most bejön, nem fáraszt ki. Tegnap Umberto Eco-val vacsoráztam ljubljana-i látogatása alkalmával. Megkérdezték tőle, hogy szokott-e még otthon tartózkodni. Azt mondta, kiszámolta, hogy évente kb. 100 napot alszik a saját ágyában, ami sze-

rinte nem rossz. Szerintem ez mindig így volt a történelemben. Először politikai nyomások, aztán pedig gazdasági nyomások érvényesültek, máskor pedig megjelent egy Medici. Mindig is az volt a kérdés, hogy mennyire vagy képes hallgatni magadra, mennyire érzékeny az ösztönöd, hogy ne sérülj meg, akár a túl sok félelem, akár az ambícióid miatt. Szlovénként számomra nagyon megváltoztak a dolgok. Amikor először voltam a jeruzsálemi fesztiválon, interjút kértek tőlem, de nemet mondtam, mert belső félelem vett erőt rajtam a túl nagy kitettség miatt, és elmenekültem. Még most sincs meg az a képességem, hogy kiálljak egy színpadra és ott beszéljek. Tudok verset olvasni, ennyit tudok, de más szerepre képtelen vagyok, és nem is izgat, hogy elvállaljam.

A.: *Tiszta álláspontod, amely szerint minden, ami csak van, az költészet, valójában lenyűgöz. Azonban minden nyilvános versolvasás óhatatlanul is egyfajta színház, előadás.*

T.: Igen, egyrészt a legutóbbi fellépésem sikeres volt, mert úgy döntöttem, hogy az utolsó köteteimből olvasok fel. Nos, nem ez volt az első alkalom, amikor észrevettem, hogy az új verseim jól beválnak a hallgatók számára. Amerikában ilyen értelemben többet kockáztattam, ott többet is olvasok fel. De a hang folyása, a tonalitás – ez az általános érzésem –, ha ez a hang vagy ez a zümmögés nem nyit meg téged, akkor azt is lehetne mondani, hogy nem indítja be a teret. Sokáig olvastam gyerekkoromban egy könyvet: *A tücskök földjén*²⁰ volt a címe, ez egy szlovén mesekönyv, amit biztosan már vagy negyven éve nem vettem a kezembe; és emlékszem, hogy volt benne egy lyuk a földön, és ha átmentél azon a lyukon, akkor a másik oldalon kék fény világított, egy teljesen más kozmosz. Zúgás, egyfajta szalagé vagy hangé. Ha kitáruul, tovább tudok lépni, képes vagyok írni, aztán a nyelv visz tovább. Addig tart, ameddig tart, talán tíz percig, vagy általában húsz percnél vagy fél óránál sem tovább, aztán kifárad, lebénul, majd elcsigázottan látom, hogy már rég fel kellett volna adnom, na, akkor elhajítom, és hétköznapi emberré válok, akihez már semmi közöm, és azt sem értem, amit én magam leírtam. De amikor másnap reggel megismétlődik ez a folyamat, csodával határos módon ott folytatódik, ahol a szalag elakadt, és a két időpontnak semmi köze egymáshoz. És ebben a sávban, ebben a szalagban, ebben a zúgásban ez a kék fény vagy akárhogy is nevezed, a tudatlannak ebből a zsákjából hatalmas mennyiségű anyag hull ki, majd felszívódik, amire laikusként talán nem is emlékszem, mert az, ami előjön,

amit hallok, illetve jobban mondva mindez néha teljes késéssel jelentkezik. Van, hogy egészen átlagos szó jut a füledbe, de ahogy az a szó kitágul, vissza is pattan. Valószínűleg azért tágul ki, hogy energiát adjon a következő lépéshez, de én ezt egyáltalán nem akarom értelmezni. Úgy vélem, hogy a tudatlanság felhőjében úszom, amit nem szeretnék áttörni. És hogy így megőrizhetem a kvantum- és metafizikai intelligenciát, hogy ezáltal ne sértsem meg magam. Valami van és még sincs, és valójában nincsenek módszereid, a módszer kifürkészhetetlen. Miért van az, ha csinálsz két lyukat a bal és a jobb oldalon, majd fényt gyűjtasz, azzal hullámokat keltesz. Néha rögzül, néha nem. Nem is lehet ezt megérteni. Legfeljebb odáig juthatsz el, hogy az idő minden alkalommal újra meghatározza ezeket a konstellációkat, vagyis állandó változásban vagy. Hogy mi ez, nem tudom, és nem is akarom tudni, nem is érdekel. Illetve egyrészt borzasztóan érdekel, másrészt nem akarom ezt a falat áttörni, hogy el ne vérezzek.

A.: *Hogyan kapcsolódik össze ez a seb vagy sebzettség, amelyről beszélsz, a büntudattal?*

T.: Állandóan a bűn határán tartózkodom. Az írás egyrészt kegyelem, másrészt viszont néha úgy érzem magam, mint egy vérszívó. Ami az írás során történik, az egyrészt hozzáfér a vertikális biológiai tudathoz, vagyis ez azt jelenti, hogy fel-le irányban merítesz energiát, azt szeded szét, másrészt pedig vízszintes irányban is merítesz, ilyen módon kiszárítva azt. Mert a nyelv mohó. A nyelv olyan, mint egy éhes fa, amelynek erős gyökerei vannak, nagyon sok vizet elfogyaszt, és ez folyton veszélyes. De ötévnyi hallgatás után arra a következtetésre jutottam, hogy nem vagyok hibás. Hogy tulajdonképpen arrogáns dolog magamat hibáztatni, hiszen végül is azért pepecselek ezzel az egészszel, hogy az végül megbékülést eredményezzen. Hogy mindezt egyensúlyba hozzam. Harmóniát teremteni annyit jelent, mint valamilyen módon enyhíteni ezt a sebet. Ugyanakkor kapargatom is, illetve foglalkoztat az, hogy hol van ennek az egésznek a forrása. Szeretnék eljutni a kiindulóponthoz, illetve arra a pontra, ahonnan mindez láthatóvá válhat. Másrészt azt is tudom, hogy eldöntheti, hogy kitartok-e a jó belsejében. Ha nem tartok ki a jó belsejében, akkor az egész felesleges. Olyan ez, mintha megpróbálnám kispórolni annak a hordónak az olajbevonatát, amelyben a holttestem van, ha pedig sejtéként léteznék, akkor meg annak a falával igyekeznék takarékosan bánni.

A.: *Szerinted el lehet jutni a forráshoz, ha nincs áttörés? Lehetséges kilépni a halandóság állapotából és egyszerre úton lenni valamilyen forrás felé? Valójában ez két egymásnak ellentmondó logika. Az egyik olyan, amelynek van kezdete és bizonyos értelemben folytatása, a másik pedig bizonyos értelemben leibnizi–deleuze-i logika,²¹ amely megteremti a felületek mozgásának folytonos változását, egyben a felület általi elbűvöltség érzetét is. Ennek a felületnek sok pozitív aspektusa van, ami egyfajta túlélési kényszer, bizonyos fajta kitartás, amivel egy másik irányzat, mondjuk az apokalipszis valamilyen végső megoldása felé tartó klasszikus európai, nyugati keresztény, nem rendelkezik.*

T.: Igen, úgy gondolom, ebben a tekintetben teljesen deleuze-i vagyok. Azon szenvedélyem ellenére, hogy el akarok jutni arra a pontra, ahonnan a legtöbb látható. Az a pont, ahonnan a legtöbb dolog látható, számomra nem jelent áttörést. Tudom, hogy ez borzasztóan veszélyes, nem utolsósorban Deleuze halála is bizonyíték erre. Mármint, hány költő éri meg a harminchetedik életévét? Hogy ellángolt Kosovet! Hány egyszerű személyiség lobbant el!

A.: *Amikor a tudatlanság felhőjéről beszélsz, amely körülvesz, gyakran kabbalista retorikát használsz. Jelen volt-e a kabbala a családjában?*

T.: Nem. Apám azzal a tudattal halt meg, hogy mi valaha szefárd zsidók voltunk. Nagypám éppen ellenkezőleg, neki dokumentumai voltak arról, hogy a Šalamunok nem voltak zsidók. Nyilván szefárdok lehettek, akik a 16. században érkeztek, majd a biztonság kedvéért azt terjesztették, hogy a vezetéknévük a Szulejmánból származik. Sok Šalamun él Ptujске poljén. Nekem is az az érzésem, hogy vannak zsidó génjeim. Azért is, mert a 15. századi spanyol történelem engem rettenetesen traumatizál. Egyrészt San Juan de la Cruz vagyok, másrészt természetesen a kabbala miatt – Zóhár és soá. Az elmúlt húsz évben kevésbé éreztem magamat közel a kabbalához, de teljesen diverzáns módon valahol mindig is benne voltam. Milan Đorđević egyszer megkérdezte tőlem, valójában mit tudok Abulafiáról. Mindig kerülgetem őt, és azon csodálkozom, hogyhogy nem, de valójában nem is ismerem. Akárcsak Rumi. Amint megérintem Rumi, beindul bennem valami. De hogy egyszer tényleg vegyem a fáradságot, és áttanulmányozzam Rumi, hogy tényleg legyen valami mondanivalóm róla, az nem menne, mert a nyelv vérszívó részei valahogy azonnal rákapcsolódnak erre a testre,

és elkezdének kiszívni. A ráció azonban nem emlékszik arra, hogy mit csinált.

A.: *A zsidó értelmezésben az ítélet nemcsak elkerülhetetlen, hanem folyamatosan, minden pillanatban végrehajtásra kerül, felettünk lebeg.*

T.: Nagyanyám révén, aki mélyen hívő katolikus volt, teljesen védett vagyok. Nem hiszek a pokolban, de hálás vagyok az ajándékért, amelyben, remélem, valóban részesültem. Vagy azért, hogy úgy, amennyire körbeutazhattam a világot. Fura, ám nagyon szép dolgok történtek az életemben, anyám 93 évesen haldoklott, én akkor éppen Amerikában voltam, és megéreztem. Az volt a szerencsém, hogy megvárt, amikor megérkeztem a repülőterre, azonnal elmentem hozzá Koperbe. Meg tudtam csókolni, beszélhettem vele, és boldogan ragyogott és másnap reggel meghalt. Négy nappal a halála után Metka tisztán látta, hogy apám boldogan várt rá. Évekkel később valami felébredett, nem álom volt, hanem valami madárdal, egy mennyei zenéhez hasonló valami. Egészen

kristálytisztán szólt, és ugyanilyen volt, amikor bementem a szobába, Metka még mindig tévét nézett és égett a lámpa. A teljes boldogság, a teljes öröm, a teljes elengedés üzenete volt ez. Üzenet arról, hogy együtt vannak, hogy apám és anyám boldogok. Apám két éve, 91 évesen halt meg. Egészen addig a pontig, amikor megérkezett az üzenet, éreztem, hogy anyám utazik, a lélek közelségre vágyik, ez elég kabbalisztikus volt. Azzal, hogy azt mondom: Izák, halott vagy. A zsidó kabbalában megmondják a holttestnek, hogy meghalt, azért, hogy abbahagyja a vándorlást. Ez a boldogsággal teli üzenet azt mondja nekem, hogy nincs pokol, csak utazás van, folytonos változás. Remélem, hogy ajándékomnak lesz olyan ereje, hogy mindent áthasson, akár az élesztő, hogy szabadságot teremtsen, hogy olyan anyagot hozzon létre, amely aztán megszabadít, amely már itt a földön szabadulást hozhat, és ugyanakkor olyan lesz, mint egy indulásra kész komp.

Fordította Lukács Zsolt

- 1 Megjelent Tomaž Šalamun *Jutro (Reggel)* című könyvének utószavában (Beletrina Kiadó, 2018). A lábjegyzetek a fordító megjegyzései.
- 2 *Mihael a miénk!* (2012). Megjelent a *Jutro (Reggel)*, 2018) című poszthumusz kötetben.
- 3 *Reggel*.
- 4 SZDL = Socialistična zveza delovnega ljudstva = A Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége.
- 5 *Dejanje* (1938–41): havonta megjelenő gazdasági, kulturális és politikai folyóirat volt.
- 6 A *Sodobnost* a legrégebbi, folyamatosan megjelenő szlovén irodalmi és kulturális folyóirat, amelyet 1933-ban hoztak létre. Bár hagyományos értelemben kulturális és irodalmi témákkal foglalkozó folyóirat volt, napjainkban az aktuális témák széles skáláját öleli fel.
- 7 A *Perspektive* (1960–1964) havilap négy éven át jelent meg. A 36–37. dupla számnál szűnt meg 1964 tavaszán, amikor is a lapot a hatalom politikai okokból beszüntette. A folyóirat köré az úgynevezett modernisták körébe tartozó fiatal kritikusok (írók, filozófusok, szociológusok) generációja szerveződött.
- 8 Olyan ismeretlen, új szerzőket, akik még kezdők és nem tettek szert hírnévre.
- 9 A *Duma* (1964) volt a szerző egyik első megjelent verse, a *Naši razgledi* című újságban látott napvilágot, nagy izgalmat és riadalmat keltett az akkori társadalomban, különösen annak ideológiai védelmezőinek a körében.
- 10 Utalás Šalamun (*Törzsem látványa elfárasztott...*) című versére: „Világom az éles peremek világa lesz. / Kegyetlen és végtelen.” (Lukács Zsolt fordítása).
- 11 UDBA: (szerbhorvátul: Uprava državne bezbednosti – Állambiztonsági Igazgatóság): a jugoszláv titkosrendőrség neve, amely a második világháború után hasonló szerepet töltött be, mint Magyarországon az ÁVH.
- 12 *Tudósítás* (1969).
- 13 *Kőszikla* (a hagyatékból előkerült versek poszthumusz kiadása, 1991).
- 14 *Föld* (1934).
- 15 *Kőszikla*.
- 16 OHO: költőkből és képzőművészekből álló szlovén konceptuális művészeti csoport, amely 1966 és 1971 között működött. Neve a szlovén oko (szem) és uho (fül) szavak kombinációjából keletkezett. Tagjai verbális-vokális-vizuális művészettel foglalkoztak. Jellemző rájuk a ready made, amely tárgyát megfosztja elsődleges funkciójától és újjal ruházza fel.
- 17 *Megérett a gabona*.
- 18 Marko Pogačnik (Kranj, 1944): szlovén szobrász. 1965 és 1971 között az OHO nemzetközi művészcsoport tagjaként alkotott. Az UNESCO Béke művésze (2016–2022). Weboldala: <http://www.markopogacnik.com/>
- 19 A mű eredeti címe *Altern als Problem für Künstler*.
- 20 Ivo Šorli: *V deželi čirumurcev* (1922).
- 21 Utalás Deleuze Gilles *Francis Bacon*. Az *érzet logikája* című művére, ahol pontosabb megfogalmazásban a 'sík felület' és a 'sík felszín' kifejezések olvashatók.

ALEŠ ŠTEGER

Ingem fehéren fénylik

Tomaž Šalamunnak

Ingem fehéren fénylik.
Az éj közepén is izzik
benne egy sötét test.
A fehérség határt von.
Itt lakozom.
Onnan megszólít.
Ingem
fehér, hófehér,
tündérfényes.
Gallérját felhajtom.
Gombját kigombolom.
Ujját feltűröm.
Bekoszolódhat a nyelv.
Bekoszolódhat egy tündér.
Bekoszolódhat a lélek.
De én még mindig
saját tiszta hófehér,
teljesen fehér ingemben élek.

Fordította Lukács Zsolt

FEKETE BOGLÁRKA: MIXED FEELING (2024)

DEVECSERI ZOLTÁN

Asztalodon maradt

(Tisztelgő átírat Nagy Gáspár
születésének 75. évében)

„Szerethetett engem az Isten
mert teremtményének
engem is elfogadott;
Sárból-agyagból apám s anyám álmaiból”

I.

Kézzel írt céduláimon
halál, temető, sír - szavak ...
Kutatok *tartományokat*,
ilyen – *a derű senkiföldje*,
a félelmen túli tartomány;
a versen túli hol lehet
- az átlelkesített képzelet
a holtak tartományába ér!
Van tovább vagy vissza?!
Szorítja szívünket téli omlás,
jövőnk múltán mégse félünk
- fönről ráanksüt a csillagoltár,
ittjártunk nem reménytelen,
a csend továbbélni sürget,
egyetlen egy életünket
ne korlátozza végtelen:
Elorzok pár évet még a földtől,
aztán gyökér fonódhat nyelvemen.

II.

Azt írtad egyszer, utad végeinél
tömegsírokig értél, ím itt a lélek súlyai
- cipeli őket a suhanc-költő:
minden megtörtént velünk,
minden utunkba állhat,
- ha már
cipőt, ruhát, verset, hazát
kinőttünk a halál előtt - - -

Látjuk majd egy madár ritka röptét,
veled megértettük az éj ízét,
s a koponyák (egykoron paloták
vagy kelyhek) várakoznak
szárnya ívén a harsonákig!

DEVECSERI ZOLTÁN

(Csorna, 1948):
költő, tanár. Szülőfaluja
Szany, jelenleg Hővejen
él. Legutóbb megjelent
kötete: *Harmadnapok.*
Válogatott és új versek
1968–2023 (Magyar
Nyugat Könyvkiadó,
2023).

A szerző portréját
Devecseri Bálint
készítette.

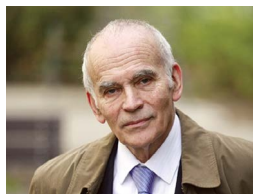
Verseid téged föltámasztanak;
emlékszel: Szüleid közé ültél
Kisasszony napján boldogan!
Mégse feledheted utolsó
szolgálati repülésed
édes történetét,
mikor mézbe fűltak a méhek:
Halálom csak rámtartozik,
gondoltad HARMINC FELÉ érve
„fejet ajándékba nem adunk”!

Aztán az áthúzott versek sok-sok
hajnala után asztalodon maradt
odaátról hagyott utazó leveled:

*„Szerethetett engem az Isten
mert teremtményének
engem is elfogadott:
sárból-agyagból apám s anyám álmaiból”!*

FEKETE BOGLÁRKA: PORTRÉ TRIKÓBAN (2023)

GÖMÖRI GYÖRGY

(Budapest, 1934)
irodalomtörténész,
költő, műfordító,
egyetemi tanár.
Utóbb megjelent
kötetei: *Elvándorlók
és elvágódók. Esszék,
tanulmányok* (Savaria
University Press, 2021);
Alkonyi séta (versek,
Tipp-Cult, 2022);
*Magyar vándorok
Angliában, 1572–1750*
(Savaria University
Press, 2023); *Norwidtól
Herbertig* (Savaria
University Press, 2024).

A szerző portréját
Kovalovszky Dániel
készítette.

GÖMÖRI GYÖRGY

Max Hayward emlékezete

A Doktor Zsivágó angol fordítója,
az oxfordi magyarok barátja

1.

Már több alkalommal megírtam, hogyan kerültem 1956-ban Angliába és milyen szerepet játszott ebben Max (teljes nevén Harry Maxwell) Hayward, oxfordi tanár. Korai halála után, jóllehet búcsúztattam a párizsi *Irodalmi újságban*,¹ de nem méltattam eléggé Maxot mint az orosz irodalom fordítóját, és azt sem mondtam el igazán, mekkora segítséget nyújtott sokunknak ennek a yorkshire-i fiatalembernek rólunk való gondoskodása, őszinte barátsága. Most, amikor júliusban Max születésének századik évfordulóját ünnepeljük, ezt a hiányt igyekszem pótolni.

Hayward fontos tagja volt annak a háromtagú oxfordi delegációnak, amelyik 1956 novemberében Bécsbe érkezett, hogy továbbtanulásra kiválogassa a legtehetségesebbnek vélt menekült magyar diákokat. Akkor még nem tudtuk, hogy maga Max is teljesen új volt Oxfordban, alig pár héttel korábban lett a St Antony's kollégium tagja, és csak évekkel később választották teljes jogú Fellow-vá. Maxot korábbi külügyi szolgálata, tehát megbízhatósága mellett kiváló nyelvérzéke tette alkalmassá a bécsi misszióra – a német, orosz és cseh mellett Max két hét alatt annyira megtanult magyarul, hogy alapfokon bár, de anyanyelvükön értsen szót a menekült diákokkal. Velem angolul is tudott tárgyalni, mert beszéltem (igaz, hogy „kontinentális” kiejtéssel) angolul, folyékonyan beszéltem lengyelül, sőt oroszul is tudtam olvasni. Úgy tűnik, bár a többi magyarról is gondoskodott, Max engem külön a szárnyai alá vett, kiválasztott kutatódiáknak a St Antony's-ba. Ami azért nem volt egészen egyszerű, hiszen negyedéves magyar–lengyel szakos egyetemistaként hagytam el az országot, nem volt még meg az alapidplomám, igaz, Anyámnak sikerült utánam küldeni egyetemi indexemet, amiből kiderült, hogy három évet már elvégeztem az ELTE-n.

Max Hayward észak-angliai munkáscsaládból származott, úgy emlékszem, apja gépész szakmunkás volt, aki valamilyen oknál fogva gyakran költözött egyik városból a másikba, szinte vándoréletet élt, mielőtt letelepedett volna Yorkshire-ban. Nekem Max sohasem beszélt a szüleiről, ugyanakkor számtalan barátjának, ismerősenek mutatott be első oxfordi éveimben. Mielőtt ezeket felsorolnám, próbálom megfejtetni, hogyan és miért tanult meg Max oroszul?

Erről két verziót ismerek, az egyiket az *Encounter* című folyóiratban olvastam, ahol Maxnek megjelent egy írása, itt az életrajzi jegyzetben azt állította, ő észak-angol, de délre küldték iskolába, s mivel nem szeretett ott lenni, dachból kezdett oroszul tanulni. Ez a verzió inkább Max szerepjátszó természetére vet fényt, bár a másik verzió, amit a Maxról írt egyik nekrológban olvastam, még különösebb. Maxot mindig érdekelték a romák, tudom, hogy olvasta George Borrow *Romany Rye* című, a cigányéletet romantikus színekkel festő 19. századi regényét. Állítólag egyszer egy londoni antikvá-

riusnál bóklászva talált egy könyvet a cigányok-ról – oroszul! És hogy el tudja olvasni, megtanulta a nyelvet.

Max először német szakos volt az oxfordi Magdalen kollégiumban, arról váltott át oroszra, ami aztán javára vált a külügyi szolgálatban, mert egy rövid prágai megbízatás után pár évet Moszkvában töltött a brit követségen, ahol kevesen beszéltek oroszul. Vagy ha beszéltek is, nem olyan jól, mint Max.

Ebből a korszakból két anekdota maradt fenn, az elsőt én magától Maxtól hallottam. Hayward magas, kicsit tatár metszésű, zöld szemű fiatalember lévén, aki nem szívesen hordott nyakkendőt, begombolt ingével nagyon hasonlított egy átlagos szovjet polgárhoz. És ahhoz képest, hogy angol volt, túl jól, túl autentikus kiejtéssel beszélt Gogol és Puskin nyelvét. Ezért amikor egy moszkvai rendőr igazoltatta, az egyszerűen nem akarta elhinni, hogy az illető brit diplomata – bevitte az őrszobára, onnan kellett fölhívni a brit követséget, hogy elengedjék.

A másik történetet a Patricia Blake által Maxról szerkesztett *Writers in Russia 1917–1978* című, 1984-ben kiadott könyvben olvastam. Patricia, Max amerikai barátnője írja, hogy egy alkalommal a brit nagykövetnek beszélnie kellett Sztálinnal, és magával vitte tolmácsként Maxot. Aki észrevette, hogy Sztálin egyik keze (gyerekparalízis miatt?) béna, ugyanúgy, mint az övé. Ettől a felismeréstől úgy megrendült, hogy nem volt képes beszélni, a nagykövet szavait Sztálin tolmácsának kellett angolra fordítania.

Max a diplomáciai szolgálat után először Leedsben kapott egyetemi állást, onnan hívta át Oxfordba egy orosz történész, Georgij Mihajlovics Katkov² tanácsára Sir William (Bill) Deakin, a St Antony's College első Wardenje. Deakin a második világháborúban a brit titkoszolgálat kapitánya volt, ejtőernyővel ledobták összekötőnek Joszip Broz Titohoz, emiatt a háború után, különösen, amikor Jugoszlávia szakított Moszkvával, jó kapcsolatokat ápolt a jugoszlávokkal. Amikor David Footman a St Antony's-ban elkezdte a szovjet-keleteurópai szemináriumot, Deakinnek kapóra jött Hayward, akit ugyan főleg az orosz irodalom érdekelt, de a szovjet politikáról is többet tudott, mint bárki más Oxfordban. Így a magyar diákok érdekében Bécsbe indított oxfordi misszió sikere Max első fegyvertényei közé tartozott.

Az első magyar csoportot Max Hayward kísérte át repülőgépen Angliába, 1956. november 27-én. Két napi London után, ahol a csoport a Lancaster Gate Hotelben lakott, Max vitt át bennünket Oxfordba, ahol nagy várakozással

fogadtak, szinte a magyar forradalom „hőseiként”. Azt hiszem, idegen menekülteket korábban még sohasem ért ilyen meleg fogadtatás Oxford történetében. Amikor 1957 januárjában az egész társaságot részben szétosztották más egyetemekre, részben pedig beírták egy angol nyelvtanfolyamra (a Cambridge Certificate nélkül nem lehetett akkoriban brit egyetemen tanulni), Max külön gondoskodott „magyarjairól”, próbálta tanulmányainkat követni: Sándor András barátom mesélte, hogy mivel már volt egy szegedi diplomája és tudott németül, Max volt az, aki rábeszélte őt a német irodalomra, írjon arról disszertációt. András meg is írta Heine-könyvének első változatát. Zádor István, aki csoportunk egyik legidősebb és legokosabb tagja volt, választhatott a politikai tudományok és a közgazdaságtan között, tudom, hogy ő is hallgatott Max tanácsára.³ Végül (a „párizsi” néven ismert) Márton László elmondta, ő héber–arab szakot választva került az előkelő Christ Church kollégiumba, bár Hayward, aki jó emberismerő volt, próbálta sikertelenül lebeszélni erről az ELTE-n újságíró szakos Mártont, aki pár év után fel is adta a küzdelmet az Akadémia sarkányával, átment Párizsba és ott csinált karriert.

Még 1956 decemberében Max Hayward hozott össze bennünket (hármunkat) Arthur Koestlerrel. A *Sötétség délből* írójával körülbelül egy órán át beszélgettünk, anyanyelvén, vagyis magyarul! Megragadt emlékezetemben az, amit Max később erről a találkozóról mondott: Koestler meg volt lepve, mennyire nem fogott rajtunk a marxista-leninista indoktrináció. Az első hónapokban együtt laktunk Észak-Oxfordban Sándor András barátommal, így Max mindig kettőnket együtt vitt el, hogy találkozzunk Elmer Macartney magyarbarát történésszel, majd Don Salvador de Madariagával, a Spanyol Köztársaság volt angliai nagykövetével, aki három nyelven beszélt kitűnően, és ő volt az, aki bemutatott a londoni Highgate-en lakó Leonard Shapiro szovjetológus professzornak, Madariaga vejének. Az utóbbi ismeretség azért bizonyult hasznosnak, mert többször vendégeskedtünk londoni kirándulásaink során András-sal Shapiróéknál, ahol mindig érdekes beszélgetéseket lehetett folytatni Leonarddal és feleségével, az orosz történelmet jól ismerő Isobel de Madariagával, olyan művek szerzőjével, mint a *Russia in the Age of Catherine the Great*. Isaiah Berlinnel való ismeretségemet már nem neki, hanem a St Antony's College egyik kerti partyján Deakinnek köszönhettem, de Max gyámkodása és tanácsai nélkül biztosan nehezebben bírtam volna ki az első oxfordi hónapokat.

De Max Hayward támogatása és kapcsolatai hozzájárultak ahhoz is, hogy az 1957-ben alapított oxfordi Magyar Klub legalább három éven át sikerrel működjön. A Klub rendezvényeit kevés kivétellel mindig a St Antony's-ban tartottuk, ahol előadást tartott Seiber Mátyás zeneszerzőtől Peter Wiles közgazdászig a brit intellektuális élet számos kiválósága. Egy évvel Oxfordba érkezésünk után, Max segítségével (ő adott rá pénzt) megalapítottuk – kicsit a magyar forradalom egyik jelképének tiszteletére – a Bem-könyvtárat, főleg lengyel és magyar könyvekből, amelyeket Zádor István vásárolt össze Londonban. Itt van előttem a Hungarian Club nyomtatott meghívója (Hilary Term, 1959), amin meglepve olvasom, hogy én voltam akkoriban a Bem-könyvtár gondozója. Magát a kis gyűjteményt a Woodstock Road 85 számú épületben, a St Antony's egyik melléképületében helyezték el. Pár könyvet Max is vett nekünk Londonban, de a legbüszkébb arra a Bem József tábornokot ábrázoló, kicsit sérült francia képre volt, amit ő talált egy antikváriumban, és ami még most, 2024-ben is ott volt a St Antony's könyvtárában egészen mostanáig, amikor is a könyvtáros nekem ajándékozta.

2.

De rá kell térnem Max Hayward fordítói munkájára, ami felölelte a szovjet korszak orosz irodalmának legjobb műveit. Elsőnek Borisz Paszternak *Doktor Zsivágó* című regényének fordítását említeném, amit Max egy Manya Harari nevű hölgygel együtt egy, a Georgij Katkov által kicsempésztett példány alapján, már 1958-ra elkészített. (Manya Harari a könyv angol kiadásának volt a felesége, nem tudom, mennyiben járult hozzá a fordításhoz, aminek oroszlánrészét egész biztosan Maxnek köszönhetjük.) A kollégiumban azt rebesgették, Max viszonylag csekély összeget kapott a fordításért, mert a kiadó nem nagyon hitt abban, hogy egy Angliában alig ismert orosz költő regényének komoly közönségsikere lehet. (Tíz évvel később, úgy emlékszem, már a huszonharmadik kiadásnál tartottak.) Viszont mivel 1957 májusától már benn laktam a St Antony's-ban, és szinte mindennap találkoztam Max-szal, az elsők között olvashattam gépiratban a *Doktor Zsivágót*.⁴

A könyv igazából csak az elég szentimentális, és a szép Julie Christie-vel készített filmmel lett világsiker, de ami engem illet, nemcsak a regényíró, a költőt is tiszteltem Paszternakban, ezért eldöntöttem, hogy lefordítom magyarra a könyv végén közölt Zsivágó-ciklus legjobb

darabjait. Max rokonszenvezett ötletemmel, sőt 1962-ben még abban is segített, hogy egy amerikai, orosz irodalommal foglalkozó kritikus, Victor S. Frank megírja Sulyok Vincével együtt készített kötetünk előszavát, amit Frank ingyen bocsájtott rendelkezésünkre. Ezt én tettem át magyarra, és 1965-ra sikerült rávennem Csicsery-Rónay Istvánt, hogy a washingtoni Occidental Press kemény kötésben kiadja a *Karácsonyi csillag* című, alighanem legelső magyar nyelvű Paszternak-kötetünket.⁵

Időközben Szolzsenyicin egy szovjet folyóiratban megjelentette *Ivan Gyeniszovics egy napja* című elbeszélését, amelyben orosz nyelven először adott hírt a Gulagról, a szovjet munkatáborok nyomasztó körülményeiről. Max ezt gyorsan lefordította, majd Amerikában nyersfordított és szerkesztett egy kritikailag magasra értékelt kötetet, amiben öt költő, köztük W. H. Auden fordított Andrej Voznyeszenszkij verseiből.⁶ (Bár a verseit szuggesztíven előadó Jevtusenkonak nagyobb sikere volt Nyugaton, kettejük közül a kritikusok szerint Voznyeszenszkij volt a jobb költő.) Ami Angliát illeti, itt számos olyan író, mint Szinyavszkij és mások fordítása után Max Nagyvezsda Mandelstam *Hope against Hope* című emlékirataival ugrott fel életében másodszor a bestseller listára, lett a Gulagon meghalt költő özvegyének a megjelenés évében az „év könyve”.⁷ Max ezt a könyvet és folytatását, a *Hope Abandoned*-ot⁸ már Spetsai szigetén fordította, ahol szeretett egyedül lenni, vett magának egy kis házat, hogy távol az angol és amerikai társadalmi élet forgatagától tudjon dolgozni.

De hadd térjek vissza egy különös epizódhoz, ami összefügg a *Doktor Zsivágó* angol kiadásával. Úgy emlékszem, már nyomdában volt a kézirat, amikor a szovjet hatóságok még egy utolsó kísérletet tettek: kiküldtek valakit, hogy bírja rá Max Haywardot a könyv visszatartására. Erre a célra egy Fjodor Panfjorov nevű ismert orosz írórt szemeltek ki, azzal az ürüggyel, hogy elküldik Angliába, tanulmányozza az angol mezőgazdaságot és állattenyésztést. Panfjorov krónikus alkoholista volt, lehet, hogy utazása előtt egy ideig visszatartották az italtól, de amikor cobolybundás feleségével Londonba érkezett, a szovjet követségen erről nem tudtak eleget, az író alaposan felöntött a garatra, és Oxfordba érkezve alkoholmérgezéssel ágyának esett. Mivel Oxfordban Max fogadta az író, neki kellett ápolásáról gondoskodnia. Gondos orvosi kezeléssel viszonylag gyorsan sikerült Panfjorovot megmenteni – amikor megkérdeztem Maxot, miért volt ez fontos a vendéglátóknak, csak ennyit mondott: „Keresztény ország vagyunk”. Kö-

rülbelül ekkor érkezett meg a hír Nagy Imre és három társa kivégzéséről, amit a Kádár-rezsim szovjet jóváhagyással (nem kezdeményezésre!) hajtott végre. Max ekkor magával vitt engem a még lábadozó Panfjorovhoz, hogy mutasson neki egy fiatalembert, aki ért oroszul, ismeri az orosz irodalmat, és aki részt vett az ötvenhatos magyar „ellenforradalomban”. Panfjorov kicsit mogorván fogadott, de azért fölített pár kérdést, amire Max segítségével válaszoltam. Gondolom, nem győztem meg semmiről, információim nem tudták felülírni a szovjet propaganda állításait, de talán kicsit elgondolkozott, miért ismételték meg 1958-ban a magyar elvtársak a Nagy Imre-perrel a hajdani Nagy Tisztogatás koncepciók pereit. Különben az is kiderült, hogy Panfjorovnak nem én voltam az egyetlen magyar ismerőse: Max mesélte, hogy amikor magán kívül, magas lázzal a halál szélén volt, álmában ezt hörögte: „Béla Kun! Béla Kun!” – emlékezve arra a magyar elvtársra, akit „trockizmusért” a Lubjanka börtönben lőttek tarkón az NKVD-sek a sztálini terror egyik hullámában.⁹ Panfjorov nem sokkal élte túl angliai utazását: 1960-ban halt meg, ugyanabban az évben, mint ellenfele, Borisz Paszternak.

1962-ben megvédtem a B. Litt. fokozatért írt oxfordi disszertációm a háború utáni lengyel és magyar költészetéről.¹⁰ Mivel nem találtak Oxfordban más vizsgáztatót, aki értett volna ehhez a témához, Max lett – a londoni Jerzy Pieterkiewicz professzor mellett – egyik szóbeli vizsgáztatóm; mondanom sem kell, hogy a vizsga merő formalitás volt, sem ő, sem társa nem kérdezett tőlem olyat, amire ne tudtam volna kapásból válaszolni. De ezután hamarosan el kellett döntenem, hogyan tovább – legszívesebben maradtam volna kutatónak a St Antony's-ban, de ez a terv, amit lehet, hogy Max támogatott volna, egy véletlen folytán megghiúsult.¹¹ Viszont Hayward úgy vélte, még szüksége van rám, és megszavaztatott nekem a kollégiummal egy „testreszabott” állást: egy évre kutató-asszisztense lettem. Mivel ekkor már nő voltam és osztrák feleségemet fölvették egy egyéves antropológia-diploma kurzusra, ez a kutatói állás megszabadított a közvetlen anyagi gondoktól és lehetőséget adott arra, hogy másfelé tájékozódjak: Amerika felé, ahol ekkor már (a később irodalmi Nobel-díjas) lengyel író és költő Czesław Miłosz elfoglalta professzori állását a kaliforniai Berkeleyben, ahová egy évvel később, 1963-ban, sokkal szerényebb állásban én is követtem.¹²

De azért Haywardnak is megháláltam segítségét – ez összefüggött azzal, hogy nagyon sok

magyar irodalmat olvastam, nem csak magyarországiakat, és a kezembe került egy izgalmas mű, az *Egy regény regénye*. Szerzőjét Sinkó Ervinnek hívták, Zágrábban lakott, de az újvidéki (novi szádi) egyetemen adott elő magyar irodalmat. Sinkó nagyon fiatalon csatlakozott a kommunistákhoz, részt vett a Tanácsköztársaság politikai vezetésében, annak bukása után Bécsbe emigrált, majd visszament családjához a Vajdaságba. Sok verset írt és egy regényt is 1919-es élményeiről, ez az *Optimisták* című visszaemlékezés nagyon érzékletesen jeleníti meg a kort és a korabeli baloldali értelmiség reményeit és csalódásait. Mivel egy ideig Sinkó Párizsban élt és ismerte Romain Rolland-t, a neves francia író beajánlotta könyvét kiadásra Moszkvában – így az 1935-36-os évet Sinkó orvos feleségével Moszkvában töltötte, németre vagy franciára már lefordított könyve orosz kiadására várva. A könyvet végül nem adták ki, és csodálatos módon Sinkóék is ép bőrrel térhettek vissza Párizsba a sokasodó letartóztatások Moszkvájából. Az *Egy regény regénye* egy szemtanú dermesztő visszaemlékezése a szovjet rendszer paranoid valóságáról – magyarul először Jugoszláviában jelent meg 1961-ben, majd németül is kiadták egy évvel később Kölnben.¹³

De mi köze volt Maxnek Sinkóhoz? Sinkó Ervin moszkvai tartózkodása során pár hónapig Isaac Babel orosz író (1894–1940) albérlője volt, és jobban ismerte a *Lovashadsereg* szerzőjét minden más külföldinél. Az amerikai Patricia Blake, hosszú időn át Max barátnője, életének felét Babellel töltötte, róla készült könyvet írni, amiből végül is, úgy tudom, csak pár hosszabb tanulmányra futotta. De 1962-ben még az anyaggyűjtés állapotában volt, éppen belekezdett az írásba, amikor fölfedeztem és le is fordítottam Maxnek, illetve Patriciának a Sinkó-kötet Babelről szóló részét. Ez olyan izgalomba hozta Blake-et, hogy külön levélben fordult Sinkóhoz, azzal, hogy szeretné Max Hayward társaságában meglátogatni őt Zágrábban.¹⁴ A látogatásra még ebben az évben sor került, azt hiszem, Haywardék csak egy napot töltöttek a horvát fővárosban, ahol németül értettek szót Sinkóval és feleségével; jó benyomást tehettek a már elég idős házaspárra, mert egy későbbi, nekem írt Sinkó-levél azzal fejeződik be, hogy az író kéri, üdvözljem „Hayward urat, akinek a látogatására feleségemmel együtt igen kellemsen emlékezünk”.¹⁵

Lett volna még egy alkalom, hogy az *Optimisták* szerzője viszontláthassa Max Haywardot. 1966 februárjában Sinkóék Londonba látogattak, ahol a Ludowyk házaspár vendégei voltak.

Ludowyk felesége, Gyömrői Edit volt József Attila első pszichoanalitikusa, a *Nagyon fáj* című nagyszerű vers akaratlan kiváltója. Sinkóval még 1919-ből ismerték egymást, de a kapcsolat hosszabb időre megszakadt, és csak 1965-ben elevedett fel újra. Azt tervezték, hogy Sinkóék pár hétig maradnak Londonban vagy Ludowykéék vidéki házában, és közben Sinkó Ervinnek alkalma lesz átjönni Oxfordba, ahol Max Hayward meghívására előadást tarthat a St Antony's College-ban. De a londoni társaság (ahol találkozott Ignótus Pállal és valószínűleg Szász Bélával) annyira kimerítette az akkor már 68 éves Sinkót, hogy sürgönyben értesítette Max-ot, le kell mondania a tervezett oxfordi kirándulást.¹⁶ Maradt még hátra két interjúja a BBC-ben, magyarul és szerbhorvátul, aminek honoráriumából, gondolom, Sinkó ki tudta fizetni Ludowykéknak a londoni utazás költségeit. Lehet, hogy Sinkó

már akkor beteg volt, 1967 tavaszán húnyt el, a párizsi *Irodalmi újságban* Ignótus Pál búcsúztatta.¹⁷ Én 1969-ben kaptam állást a cambridge-i egyetemen, és emiatt a hetvenes években csak ritkán találkoztam Max-szel, igaz, hogy ő is vagy New Yorkban vagy Spetsai szigetén fordított és vizskizett. Sokat ivott, elég jól bírta az italt, bár lehet, hogy ez is aláásta immunitását. 1979-ben Oxfordban kórházba került prosztatarákkal. Máig szégyellem, hogy nem látogattam meg a kórházban – helyette írtam neki egy hosszú, érzelmes levelet, amiben megköszöntem mindazt, amit értünk, ötvenhatos magyarokért és különösen, amit személy szerint értem tett. Türelmes mentort, hűséges barátot, szinte saját testvérbátyámat vesztettem benne. 54 évesen halt meg, 1979 márciusában. Hagyatékának egy része még ma is feldolgozásra vár az oxfordi St Antony's kollégium könyvtárában.

1 *Irodalmi újság*, 1979/1.

2 G.M. Katkov (1905–1984) több könyv, köztük a kitűnő *The Trial of Bukharin* (Batsford, 1969) szerzője.

3 Zádor István (1931–1960) Oxfordban a Trinity College tagja, öngyilkossággal végezte életét.

4 Ennek hozadéka volt beszámoló a könyvről az *Új Látóhatár* 1958/2–3. számában.

5 PASZTERNAK, Borisz Leonyidovics 1965. *Karácsonyi csillag. Kései versek, 1945–1956*. Occidental Press, Washington

6 Andrej Vozneszenszkij (1933–2010) verseinek amerikai kiadása, az *Antiworlds* 1964-ban látott napvilágot. Vozneszenszkij baráti viszonyban volt a nála sokkal idősebb Borisz Paszternakkal. Ismertetésem az *Antiworldsről: The Birmingham Post*, September 1967.

7 MANDELSTAM, Nadezhda 1970. *Hope Against Hope*, Harvill Press. A cím szójáték: „Nagyezsda” reményt jelent oroszul. Nagyezsda, Oszip Mandelstam özvegye mentette meg a költő életművének jelentős részét az utókor számára.

8 MANDELSTAM, Nadezhda 1974. *Hope Abandoned* (Elhagyott remény), Harvill Press.

9 Kun Béla (1886–1938) újságíró, orosz hadifogoly, majd Lenin megbízásából a Magyar Kommunista Párt megalapítója, a Magyar Tanácsköztársaság egyik vezéralakja. Bécsbe, majd Moszkvába emigrált, ahol 1938 augusztusában koholt vádakkal, titkos tárgyalás után végezték ki. A Panfjorov-epizódot egyszer már részletesen megírtam: *168 óra*, 2015. május 7.

10 *Polish and Hungarian Poetry 1945–1956*. 1966-ban könyvalakban kiadta az oxfordi Clarendon Press. Magyarországon, érthető okokból, egyetlen sor sem jelent meg a könyvről.

11 Ugyanebben az évben pályázott és nyert meg egy néhány éves kutatói Fellowshipet a kollégiumban a vélszi Mervyn Jones, aki szintén magyar irodalommal foglalkozott. Könyve, a *Five Hungarian Writers* 1966-ban jelent meg az oxfordi egyetemi kiadónál.

12 1963 és 1964 között a berkeley-i egyetemen adtam elő lengyel nyelvet és a második szemeszterben magyar nyelvet is. Utána 1965-től 1966-ig a Harvard egyetem orosz és kelet-európai kutatóintézetében kutattam lengyel irodalmat.

13 Az *Egy regény regénye* szerbhorvátul már megjelent 1954-ben, nem tudni, a magyar nyelvű kiadásra miért kellett várni 1961-ig. Németül *Roman eines Romans* címmel a kölni Verlag Wissenschaft und Politik adta ki az 1962-es frankfurti könyvvásárra. Erről lásd bővebben: GÖMÖRI György 1996. *Egy szigetlakó feljegyzéseiből*. Cserépfalvi, 92–93.

14 Sinkó Ervin levelezése II. 1945–1967, sajtó alá rendezte KOVÁCS József. Argumentum Kiadó, Budapest, 2006, 187.

15 Uo., 219.

16 Lásd 1966. február 27-én hozzászám írt levelét: Sinkó Ervin levelezése II., 453.

17 Ignótus Pál: Sinkó Ervin halálára. *Irodalmi újság*, 1967/7.

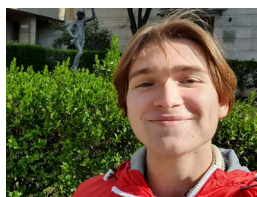

FEKETE BOGLÁRKA: GROTESZK II. (2023)

TEHETSÉGGONDOZÓ MŰHELY

Folyóiratunk hosszú évek óta fektet nagy hangsúlyt fiatal tehetségek felkutatására és segítésére. Lapszámainkban rendszeresen jelennek meg olyan szerzők, akik először a *Műhely*nek mutatták meg kézírataikat. 2022-ben tehetséggondozó programot s ezzel együtt új rovatot indítottunk olyan pályakezdő költők számára, akik szövegmutatványaik alapján bizonyították, hogy a versteremtő tehetség birtokában vannak, és akiknek megkülönböztetett figyelemmel szeretnénk nyomon követni és támogatni alkotói fejlődését.

2023 őszén második alkalommal hirdettük meg online költészeti szemináriumunkat, melynek meghívott hallgatói verselemzési feladatok és írásgyakorlatok segítségével mélyítették el a költői szöveg létrejöttével, működésével kapcsolatos ismereteiket. A 2023/2024. tanévben hangsúlyos helyet kapott a kurzus témái között az (ön)életrajzi anyag feldolgozása és költői szöveggé alakítása, emellett foglalkoztunk többek között a vers keletkezésének, a költői kép működésének elméleteivel és a költői alkotótevékenység mozzanataival is. Jelen lapszámunkban válogatást közlünk a Tehetséggondozó Műhely tagjainak verseiből, amelyek a költészeti szeminárium témafelvetései nyomán születtek és közös műhelymunka során csiszolódtak.

BOGNÁR LEVENTE

(Győr, 2005): az ELTE pénzügy és számvitel szakának másodéves hallgatója Budapesten. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Az *f21.hu* ökológiai pályázatának különdíjasa. Részt vett a FISZ Junior programban és 2023-ban a Vénéki Alkotótáborban. Az Ambroozia Alkotópont tagja. 2023-ban a *Műhely* folyóirat és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Győr-Moson-Sopron megyei tagozatának közös irodalmi alkotópályázatán bronz oklevelet nyert.

BOGNÁR LEVENTE

Kirajzolódás

borús égbolt szemfedőd
mégis piroslik tekinteted
vonásaink letakarjuk az árnyékok peremén
halk zene a háttér szűkül
bújunk el a tájban mint görbe tükörben

a felhő paplan föld az ágy
takarj be vihar moss álomba

FARKAS HANNA

A pillanat ereje

Déli erővel tombol a nap
az iskolaudvar szűkös udvarán.
A fénnel megpezsduöl az élet,
én lemegyek a partra délután!

Lemegyek és nézem a kacsákat úszni.
Az ő tolluk is megpezsduöl, és csupán
nézem lefolyni a végtelen vizet,
le a folyón, délután.

Ha lezárul egy újabb tanév,
ballagok, közel a vége felé.
Látom elfolyni az egész életet,
Ahogyan egy kislány
Képeslapokat nézeget...

Hallom a nyár hívó szavát,
(az ifjúság...)
És engedek neki, mert
tudom, hogy valami vár odaát.

Vannak, kiket maradni remélek.
Tagadom még, hogy
nem az én döntésem.
Az ember makacs!
Tehát küzdök, amíg élek.

Tudom, új ember, új szavak várnak.
De mit tehetnék ez ellen?
Semmit! Hátradőlök,
és teret hagyok az elmúlásnak.

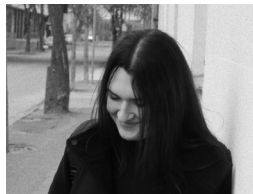
A pillanatot elteszem emlékebe...

**FARKAS
HANNA**

(Csorna, 2007)
a győri Révai Miklós
Gimnázium és
Kollégium tanulója.
Első művei általános
iskolás korában jelentek
meg az *Aranyporos
Mesetarisznya*
című folyóiratban.
2023-ban a *Műhely*
folyóirat és a Magyar
Irodalomtörténeti
Társaság Győr-
Moson-Sopron
megyei tagozatának
közös irodalmi
alkotópályázatán bronz
oklevelet nyert.

TEHETSÉGGONDOZÓ MŰHELY

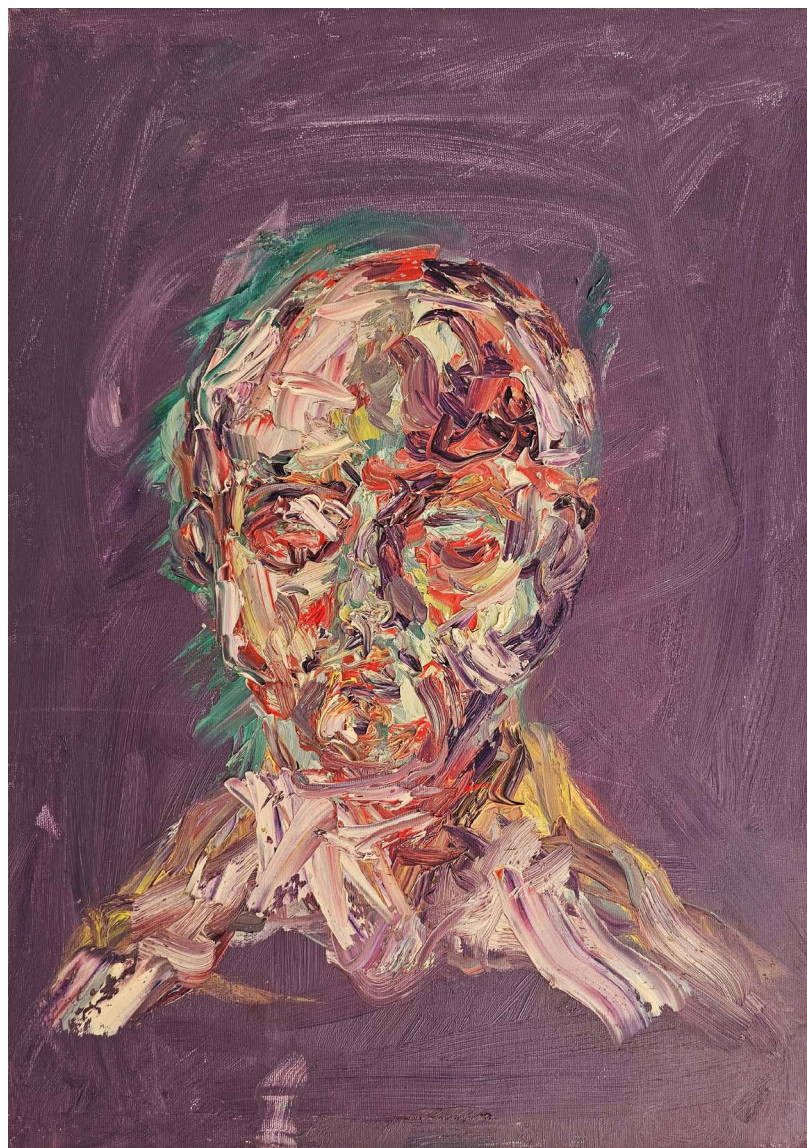
**HADARICS
FANNI
BORBÁLA**

(Győr, 2006):
a győri Czuczor Gergely
Bencés Gimnázium
tanulója. Ravazdon
él. 2023-ban a *Műhely*
folyóirat és a Magyar
Irodalomtörténeti
Társaság Győr-Moson-
Sopron megyei tago-
zatának közös irodalmi
alkotópályázatán bronz
oklevelet nyert.

HADARICS FANNI BORBÁLA
sakktáncosok

sakktáblán táncoló
marionettbábuk vagyunk
közeledünk egymáshoz
de az irányító kéz
lóléptekben
téríti el kísérleteink
ha fehérre lépek
te feketén állsz
ha feketére lépek
az ellenfél leüt
nem kerülhetünk egy mezőre
csak táncolunk egymás körül
rabul ejtett szívvel
keringünk magányosan

TEHETSÉGGONDOZÓ MŰHELY

FEKETE BOGLÁRKA: PORTRÉ LILA HÁTTÉRREL (2023)

PAPFFY MIHÁLY

vívódás a napokkal

most szerepébe fáradt
ócska doboz vagyok
lakattal a száján.
mozdulnék, de
lábaimat elnyelte
a padló egyik repedése.

a közlekedési lámpánál
szeretnék székembe
olvadni, egyetlen
kávéfoltjába, akár
egy nyári estébe.

jó lenne nem élni,
de örökké létezni;
frissen vágott gyepen
hemperegni és
belesni lakások ablakán, úgy
látni fényes hangokat.

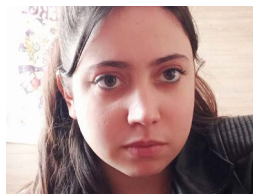
most gyomromban
ordító görcsre haraptam
és némaságot fogadtam neki,
mert tudom, válaszom
gégémet tépné szilánkokra,
azok pedig ereim vagdosnák
bűnbánatom utolsó vacsorájáig.

PAPFFY MIHÁLY

(Budapest, 2005):
Budapest XIII. kerü-
letében született.
Tanulmányait jelenleg
a Budapesti Gazda-
sági Egyetemen és
a Széchényi István
Egyetemen végzi. A
pandémia hatására, va-
lamint akkori tanárának
köszönhetően kezdett
foglalkozni versírással
2019-ben. 2021 óta
prózaí műveket is ad
ki kezei közül, egyik
legkedveltebb versfor-
mája a haiku, de eddig
főleg szabadverseket
publikált.

TEHETSÉGGONDOZÓ MŰHELY

PÓDA BOGLÁRKA

(Sárvár, 2006):
a győri Szent-Györgyi
Albert Egészségügyi
Technikum diákja labo-
ráns szakon. A versírás
2022 óta foglalkoztatja
komolyabban. Első
elismerését 2023-ban
nyerte el a *Műhely*
folyóirat és a Magyar Iro-
dalomtörténeti Társaság
Győr-Moson-Sopron
megyei tagozata által
hirdetett irodalmi alko-
tópályázaton, amelyen
bronz oklevelet szerzett.
Verspályázatával 2024-
ben, a győri Generációk
Művelődési Háza által
szervezett Új Kisfaludy
Napon szintén bronz
oklevélben részesült.

PÓDA BOGLÁRKA

Béke

Egy pillanat csupán, mégis örökké él,
könnyes szemmel méregetik egymást.
Jobb, ha suttogunk –
szólt halkán a moly,
és a fény kezét nyújtotta
a sötétségnek.

FEKETE BOGLÁRKA: MORÁLDRÁMA IV. (2023)

CSIBY ÉDUA BOGLÁRKA

pótolható beszéd

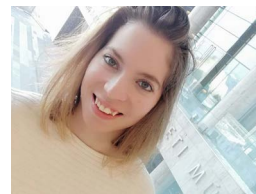
nálad a nyelv ráccsá feszül,
kilengenek helyükről
az alaktalan hangsúlyok,
megmerevedve oszolnak
a szünetek. egy szót forgatva
közlekedsz némák között,
zuhansz bele a mondatba,
amely leírja, hogy az igazságba
miért pirulsz bele, és igazi
neveket miért nem közölsz.

letagadott vallomásokból
már nem üzől tréfát,
az idegent is szádra veszed,
ha kopottak a sorvégek.
ilyen őszinteségbe csak
oldalról ütközhetünk bele.

a megbeszélt hallgat,
előbújik a névtelenség,
szemét feszíti, és
valamit pótolna ez
a ferde, sötétséggel
elegyedő szófolyam, de
olvashatatlan zárlatát
már kényszereddé teszed.

a vers így kíván újra
szólni hozzád, letakarva
veti eléd a tegnapi
imád hűtlenségét,
amíg zsákutcákkal
értekezik, nem érti,
hogy vitád miért egy
kézben tartod, és
hogy a szavak között
miért lakozik eldadogható
magyarázat. közben reméled,
hogy büntudatodról már
nem szavaid mesélnek.

a tükörben már vasárnap van,
tekinteted békét szülne,
de a távolság magadban él,
szorosan észleled
képmásod pótolhatóságát.
pótbeszédbe kezdesz, kérlek,
kívánj vele szépeket nekem,
míg a vers érintetlen marad.

CSIBY ÉDUA BOGLÁRKA

(Dunaújváros, 1993):
a Pécsi
Tudományegyetem
angol–magyar szakán
végzett, jelenleg angolt
tanít. Versei jelentek
meg az *Ambroozia*, az
Irodalmi Jelen, a *Magyar
Műhely*, a *Műhely*, a
Napút Online, a *Nincs*,
a *SZIFONline*, a *Tiszatáj
online*, az *Új Bekezdés* és
a *zÉtna* folyóiratokban.

puhítás

megint megelőzött apám,
de aztán kitarzott a fénybe,
hogy poétikai válságom elmúljon.
belenéztem a kihelyezett húsba,
apróra szeleteltem szememmel.
felborítottad szerveim működését,
veled öregedtek a holdfázisok.
nálad maradtak a rendszerességet
álcázó, üresnek hitt ölelések,
a tüdő ilyenkor nem jelez
hiányosságot, de karjaid mást
fonnak körbe hitetlenséggel.
súlyos formát öltöttek az idegpályák,
felelősöket kerestek a bordák,
hogy végre beépüljenek
szétesett mozgásodat követve.
bőr a bőrrel csak gyapjútól
verítékezve találkozhatott.
csúszós lett a belátás,
hogy a fantomfájdalmam
bágyaszt, a belső rétegek
sem puhították már.
befogadtam hiányos életszakaszaid,
de azok újrahasznosítható üregeket
dobtak ki magukból.
elhárításba kezdett, de
lassan mozgott előre a látlelet,
arról, hogy milyen úttalan vagy.
ízleltem, de izom nélküli erő
feszítette szájpadrólóm.
kitöltötte a tartalmas
szivacsos sejthalmaz.
fogyatkoztak a bensőséges
történetek az elmúlásról,
kattogott a kitagadott
járásképtelenség, rés
a sejtfallen, csontszerű
burok, idegen kéz
az izmokon. látszólag
felcserélhetők, érzésre
merevek, érzetre túl
hidegek, hogy most
jól álljon a sötét nekem.

megőrzés

elterpeszkednék, de nem tudom,
hogy látványom így hány osztott
pillantást kíván meg. szokásom, hogy
elhagyom lépteim őrzőit, pedig
megformált alakzatok kísérnének.
kóros és megkímélt egészségű
leszármazottak elegyednek
mellettem, hidegebb városban
keresnének természetközelibb életmódot.
otthonosabb, mondják, de az idejük
felét nem ismert fajok kutatásával töltik.
ellentétes képzetek keverednek bennük
megtanult hiedelmekkel.
én is emlékszem rájuk, vágyakoznak
a kiegyenlített jelenlétre, végül azonban
engem is elrejtene.
némelyikük menekülne a tömegből,
mert lélegzete nem egyenletesen
követi mozdulatai összhangját.
hogy mit őriznek meg így
magukból, rejtély marad.
csak kószálok én is ebben
a bizonytalanságban. van remény
azért a visszarendeződésre,
illene most már köszönnöm nekik,
hogy idegenként ne keressek
magyarázatot csöndemre.
ajándék most nekik ez a találkozás,
de nem mesél nekik,
keresnek bennem valamit,
ami valós indulatuk felemészti,
kiesett velem együtt
a hiányuk megőrzése. tágasabb
most nekem is belül.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ

(Budapest, 1972):
József Attila-díjas
magyar költő, műfor-
dító, esszéíró, tanár.
Legutóbb megjelent
kötete: *Villanó por*
(Magvető Kiadó, 2023).

A szerző portréját
Szilágyi Lenke készí-
tette.

G. ISTVÁN LÁSZLÓ *Lót felesége*

Égtek a gyökerek, amikor indultam.
Nem lábam vezetett pedig, nem a múltam,
nem is a jövőm. Pulzált, került engem
füstködben a jelen, ahogy lépegettem.

Nem fért oda a köd lelkemhez, fejemhez,
végre kiválasztott, mint ami berendez
egy teret, s belakja, ami szerteszét jár,
hangja van annak is, ha csak szítál némán.

Mint a fát az idő lombosodásában,
üres szél ereje az évszakforgásban
azzal áztatja, hogy vele s érte telik,
egyszerre távolodik és közeledik,

úgy nőttem erdőként elvonulásomban,
égtek a gyökerek, híg véráramomban
egyetlen szövet sem kapott táplálékot,
szájamban a sóíz egész megvadított.

Visszanéztem akkor, szemem kövesedett,
benne a csarnokvíz szilárd por magja lett,
aztán fülemből lett két sziklahasadék,
barlangból hallottam meg az Isten nevét.

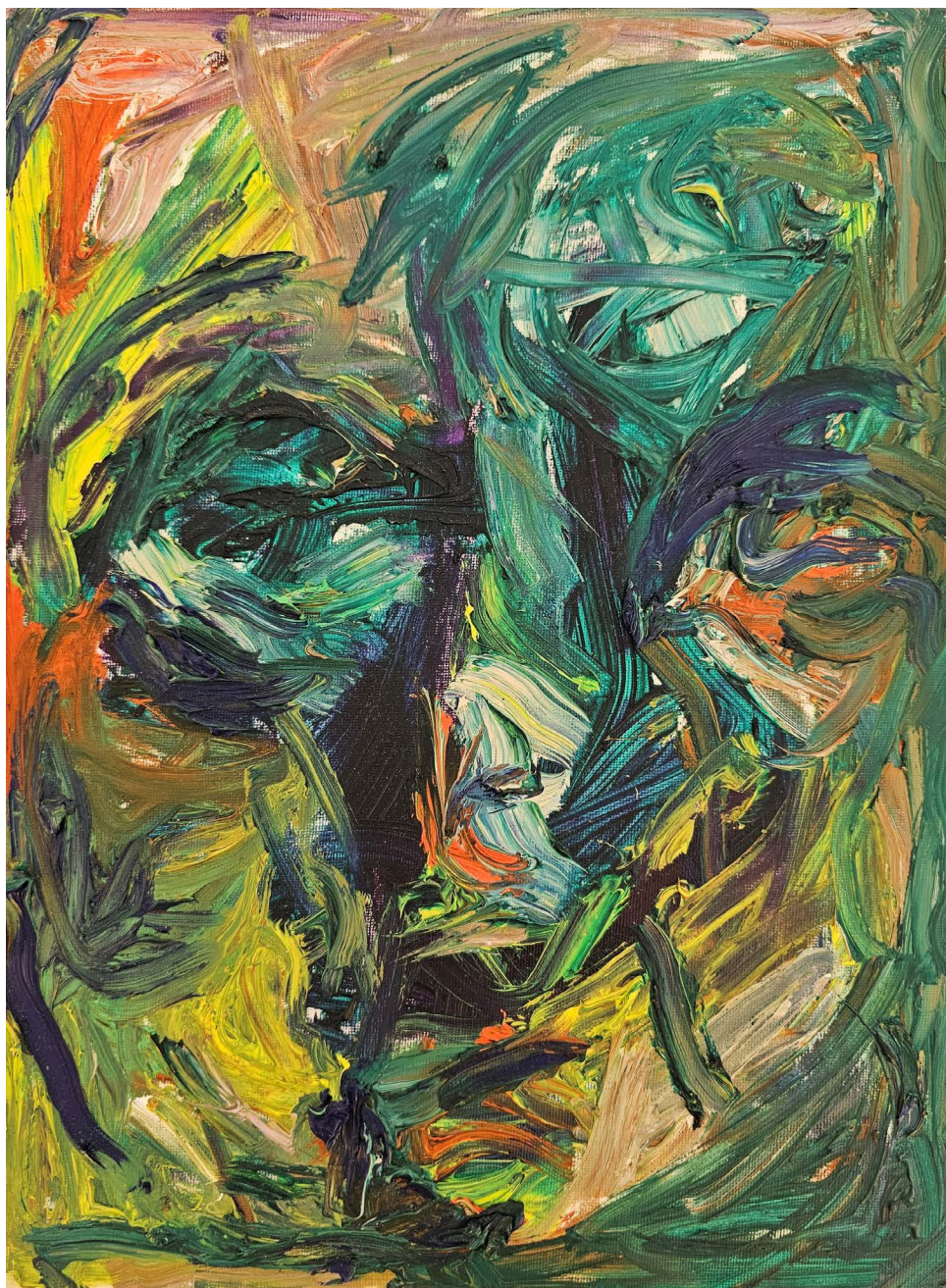
Orrlyukaimon át zúgott a levegő,
két kerek tárnáján kőfolyás tört elő.
Az agytekervények csak kagylórétegek.
Asszony voltam mégis, kit ölelni lehet.

Atroposnak

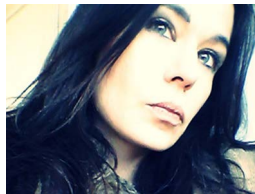
Lesz egy gyűszű, aki azt ujjára húzza,
jövője épp oly néma lesz, mint a múltja.
Egy éles öltés, a fonál biztos helyen –
A színén van jelen – visszáján végtelen.

Blake

Ha egy ág belenő a szembe,
zöld levelet hajt a vakulás.
Fotoszintetizál a sötétség,
ahogy nem látott senki más,
úgy tudsz erdőként mindent látni.
Odabent felnőnek a színek
a képzeletet megzabolázni.

FEKETE BOGLÁRKA: ÖNARCKÉP I. (2023)

MURÁNYI ZITA

(Budapest, 1982):
Bródy Sándor-díjas
író, költő. A Szegedi
Tudományegyetem
kommunikáció szakán
végzett. Utoljára
publikált művei:
On Mr. Darcy's Sofa
(angol nyelvű regény,
Inovie, 2023); *Istenhez
emelem az árnyékod*
(verseskötet, AB Art
Kiadó, 2024).

MURÁNYI ZITA *festők*

a festő csak fényeket fest vagy fények hiányát
Chagall amúgy is a kékbe volt szerelmes
a tenger imádta önmagát és
reménytelenül megmártózott habjaiban
azóta minden lázas cseppje óceán
vagy nézd meg Van Gogh napraforgóját
ugyanaz az örvénylés csak minden sárga
a virág, a váza és a szirmok leszaggatott könnycseppjei
mintha homokból öntenéd ki
az özönvizet eszembe jut Gauguin
a tahiti nők virágos szoknyája a furcsa
hajlású fák kora reggel ahogy mindig
rád néznek hogy idealizálja a képet
olyannak festette modelljeit
amilyennek szerette volna hogy legyenek
a meztelen nők viszont megmerevedtek a kezükben
szorongatott gyümölccsel mint az eleven kísértés szobrai
tudod hogy nem is akarják megosztani.

Shelley

„már csak apró, fénylő pontnak látszott a homokon”
a máglyára gondolkodok amin elhamvasztották Shelleyt
és a két part között átívelt
a lélek mint egy halhatatlan híd
csak a szíve maradt mint az ólomkatonából
a fémgolyó mindig is a táncosnővel
szimpatizáltam ahogy a fény mint az áram
végigcikázik lánghajában de most kitépett szívekre gondolkodok
egy Benetton reklámban láttam hogy mindenkié
egyforma szerintem az enyém biztos elporladna.

fa

ki ültette ide a gesztenyefákat
mit gondolt amikor elszórta a magot
ősszel koppannak a földre mint
egy üres akkord és fölverik a közeli
buszmegállót

tavasszal fecskék repülnek
szembe pont útban van az utasok feje
csőrük koppan az üvegre
de egyikőjük állítólag átrepülte

azóta mindenki halott madárról
fecseg és szétszórt gesztenyebuzogányok
tüskéiről amibe minden kutya belelép
gyerekeikről akik már meg sem élhetik a
föltámadást mert ők nem figyeltek jobban
minden nap a föld szívéig ásnak hogy
mélyebbre temessék a dobbanásokat.

testamentum

A szív ótestamentumában őrizlek
az újat még nem írta meg senki
tudom hogy nem tudnék megkegyelmezni.

tükör

bőröd paplan tested a megsemmisülés
csonttömege átvirrasztott éj szökik a reggel
mosolyt sminkel a tükörre
meddig nézzük hogy olvad egybe
körvonalaink mozdulatlansága?
ránk törve többes számát a mának
még mindig beléd bújok vissza
újra elporlad a nap mintha nem
emelhetne szobrot a mozdulatlan
is szétáradó megváltásnak.

BARTUSZ- DOBOSI LÁSZLÓ

(Siófok, 1971):
Bertha Bulcsu-
emlékdíjas, Baranya
megyei Prima-díjas,
MMA Életút-díjas író,
tanár, az *Irodalmi Páholy*
című folyóirat alapító
főszerkesztője 2006–
2009 között. Jelenleg az
MCC Középiskolás Prog-
ramjának Irodalom és
kultúra vezető oktatója.
Pécsett él. Tagja a Ma-
gyar Írószövetségnek, a
Berzsenyi Társaságnak
és a MAKÚSZ-nak.
Eddig 13 önálló kötete
jelent meg, legutóbb
az *Egyensúly* (esszék,
kritikák, beszélgetések,
2024) és a *Grafít és
fűszál* (kerti esszémedi-
tációk, 2024). 2020-ban
PhD-fokozatot szerzett
a PTE Irodalomtudomá-
nyi Intézetében. Témája
a kortárs irodalom,
Csengey Dénes mun-
kássága.

BARTUSZ-DOBOSI LÁSZLÓ

csend vagyok

csend vagyok
a kert néma hangja
felföldön kóborló klánvezér
zöld fű és lila hanga

bennrekedt ugatás
farkas mely saját marját harapja
ostya-Hold a vakító éjen
emelve a magasba

érintés

mert érintés a tánc is
az ének, a tantra
minden egymásba
vetett hitnek alapja,
mely épül, ha építjük,
s szentségre virrad
a Csobánc magasán,
s két lelket egymáshoz
emelve pirkad

a szerelem hatalma

magány

vakolat-fehér, ónos magány
sápasztja nyirkos homlokom
dohos gondolataim fájó sorát
az öngyilkosok tébolyával
kéjelegve rombolom

mint a cigaretta füstje a huzatban
szertefoszlik lelkemben az akarat
torkomig ér a bánat az unalom
s a barna megszokottság
iszaposítja amúgy is lázas agyamat

a kétségbeesés mint balatoni rianás
lassú bőduléssel sikong fel bennem
s céltalanul hanyatlik fájdalommal
az egykor volt napfényes horizont
a sötét végtelen csendben

Szomj

Kimondhatatlan és megmagyarázhatatlan
az a sóvárgó szomj, ami fojtogat,
s számat, lelkemet szárítja oly sokat

utánad.

Illatod játékot űz velem,
amikor nem vagy itt,
néha akkor is azt hiszem,

enyém vagy.

De csak illúzió, délibáb...
S az elengedés még inkább
elveszetté tesz:

üres a poharam nélküled.

**STERMECZKY
ZSOLT GÁBOR**

(Budapest, 1992):
költő, dalszerző, ezen
kívül nagyjából mindig
valami más. Jelen-
leg például alkalmi
könyvesbolti eladó
és a Litmusz Műhely
irodalmi podcast külső
munkatársa.

STERMECZKY ZSOLT GÁBOR

vándorok segítségé- egy halott birodalom visszahódításában

minden gond nélkül
kelünk át a vidéken,
melyen túl későn
jelölte határait
egy öreg tengeristen.

hatalma biztos
tudatában feledte
erejét térnek
és időnek, így ezek
szintén elfeledték őt.

birodalma most
átmeneti sivatag:
távozásunkkal
válík alkalmassá a
várt újjászületésre.

térrel, idővel
illendően köszönünk
egymásnak, és nem
győzünk hálálkodni a
váratlan útvonalért.

tetszhalál

ki tudja, miért
bünteti áldozatát
az emberevő
démon, már ha bünteti
tényleg, nem csak tanítja.

a történet mélye
külső, belső tanulság
fészke egyaránt
lehet. ha élve nézed,
belső. hogy nézed holtan?

újjászületni
kívánsz olyankor, mert az
nem lehet, hogy bűn
a bizalom, mellyel a
másikat bevontad,

ahogyan ő sem
a húsoddal kívánta
saját démonát
etetni, csak mert nem hitt
a belső történetben.

mindannyiunkat
a lassú táplálkozás
tanulsága tart
életben, akárhogyan
jutunk is el odáig.

REGDON MARGIT

(Fehérgyarmat, 1987):
Fehérgyarmaton és Szatmárcsékén nőtt fel. Tanulmányait Debrecenben végezte a Svetits Katolikus Gimnáziumban és a Debreceni Egyetem molekuláris biológia szakán, majd ugyanott szerzett PhD-fokozatot. Egy Pécs melletti településen él.

A szerző portréját Kovács Veronika készítette.

REGDON MARGIT

Gödör

Egy ideje már ásunk, jól bírja a munkát. A vállai szélesek, a karjai izmosak, barna bőrén sötét, szabálytalan foltok rajzolódnak ki, melyekről nem tudom eldönteni, hogy pigmentfoltok vagy a fürdés hiányának jelei. A koszos atléta felfogja a nyakáról lefutó kövér verejtékcseppeket. Valaha fehér lehetett, most barna és sárga foltok tarkítják, anyaga foszlott, kilátszik a sötét szőr a mellkasán. Erősen markolja a szerszámnyelet. Nagy lapátkeze van, a bőr megvastagodott rajta. Az ásót a földhöz nyomja, majd jobb lábával tol rajta. Ilyenkor mindig nyög egyet, alig hallhatóan. Kifordítja a földet, majd kezdi előlről.

Hány éves vagy, kérdezem. Harminckettő-harminchárom körül, válaszolja, közben rám sem néz. Nem tudod, hogy pontosan hány éves vagy, kérdezek vissza meglepetten. A születésnapod mikor van? Azt ősszel tarcsuk. Így mondja, tarcsuk. Nem válaszolok, ásunk tovább. Pár méterrel arrébb fekszik a tetem, már puffadt egy kicsit, érzem a jellegzetes, édeskés szagot. Néhány döglégy elszántan dongja körül, zöldeskék irizáló hátuk kacéran csillog a napsütésben, ahogy a bomló húsból keresnek otthont petéiknek. Éjszaka történt, de apám csak hajnalban vette észre, mikor kijött a jószágokhoz. Rögtön indult is, hogy szóljon neki, jöjjön ásni. Ha van valami munka, őt hívja, de sokszor nem jön. Azt mondja, hogy jön, aztán mégsem. Apám szerint inkább otthon döglök, vagy elmegy máshoz dolgozni. Pár nap múlva aztán megjelenik vigyorogva, hogy felvegye a munkát, de apám elzavarja. Most is azt mondta, jön, csak még elintéz valamit. Persze nem volt semmi elintéznivalója, a kocsmába ment, ott is maradt kilencig, akkor ugyanis bezár. Hatkor nyit, kilenckor bezár. Délután háromkor nyit újra, télen hatig-hétig, nyáron tovább is nyitva van. Gödör a neve, mivel az egykori uradalmi kastély pincéjében alakították ki. Ez az egyetlen kocsmá a faluban. Végül fél tíz felé ért ide. Mondtam apámnak, hogy eltemetem én egyedül, de azt mondta, ketten gyorsabban haladunk. Amúgy is tartozik tíz tojás árával, most akkor ledolgozhatja, még így is jól jár.

Elég lassan haladunk, nehéz így, hogy ilyen szikkadt a föld. Pedig jó lenne legalább egy métert leásni. Nem messze ásunk attól, ahol fekszik, hogy ne kelljen messzire cipelni. Megáll, elővesz egy cigarettát a zsebéből, meggyújtja. Mennyi fogy egy nap, kérdezem. Egy dobozzal, válaszolja. Ha az asszony is szíjja, akkor több. De az nem szíjja mindig. A cigarettát a szája szélére csúsztatja, így ás tovább. Nem foglalkozik a hamuzással, esik, ahova esik. Hol a nadrágjára, hol a földre, hol a szakadt strandpapucsából kilógó meztelen lábfejére. Amikor a csikk a cserepes ajkára ég, kiveszi, mutató- és hüvelykujja közé csípi, még egy erőteljeset beleszív, majd elpöcköli. A tetem mellett esik le félméternyire, még izzik a vége a száraz gazban. Kérsz inni, kérdezem. Kérek, mondja. Öntök neki a kannafedőbe egy kis vizet. Issza, közben csorog le a szája szélén. Egy kis pájinka nem vóna? Sóhajtok egyet, apám azt mondta, pálinkát ne adjak neki. Megnézem, ha végeztünk, válaszolom. Visszaadja a kannafedőt, a helyére rakom. Jó meleg van, hogy a ménkü üsse meg, mondja. Az, de talán ma már esni fog, azt ígérte a meteorológia, válaszolom. Fog a brantot, mondja, és ismét ásni kezd. Te azt honnan tudod, kérdezem meglepődve. A szél, az megmondhassa. Nem mindegy, hogy északkeletről vagy keletészakról fúj, de nem fejt ki a szélirány és a csapadék összefüggését.

Apám jön ki, hogy haladunk, kérdezi. Jól. Siessünk egy kicsit, már érezni a dögszagot, mondja. Odamegy a diófa alá, és beindítja a kistraktort. Még a nagyapámé volt. Emlékszem, gyerekkoromban gyakran furikázott vele engem és a húgomat. Felmásztunk a pótkocsira, ráültünk kétoldalt a kerékidomra. Egyszer kimentünk vele a szemételepre. A nagyszüleim csak szemételepnek hívták. Akkor még nem volt közösségi szemétszállítás. Mindenki ott-hon gyűjtötte a szemetet, majd vagy elégette, vagy vastag műanyag zsákokba gyűjtötte és kivitte a szemételepre a cigánysorra, az egyik kis utca végére a határba. Egy hatalmas gödör volt, benne a falubeliek mindene, amit az enyészetnek ítélték. Néha felgyulladt, vagy felgyújtották, a füst és a fekete pernye mint egy hatalmas fekete csipke szemfedő borult a falura. Nagyapámmal ide vittük ki a két zsák szemetet. Pár fiatal állt ott, mellettük egy közepes testű kutya. A nyakára gumikötelet csomóztak. Az egyik cigány azon vezette, mint pórázon szokták. A szemételepessel vitatkoztak, az ottani egyik vadszilvafára akarták felakasztani a kutyát, de az nem akarta hagyni. Velünk nem sokat beszélt, csak megkérdezte nagyapámat, hogy kéri-e vissza zsákot. Kéri, mondta. Kiborította a szemetet, majd visszaadta a zsákokat, és tovább vitatkozott a többi cigánnyal. Nem sokkal arrébb kölyökkutyák szaladgáltak egy kisebb

szemétkupac mellett. Kértük nagyapámat, hadd vigyük haza őket, vagy legalább egyet. Van már kutya otthon, nem kell több, mondta.

Lassan kész a gödör, úgy látom, elég mély és széles, belehúzzuk a tetemet. Anyám jön ki a hátsó ajtón talpig feketében. Kérdőn nézek rá, mire közli, hogy késésben van, már csendítenek. Ez a pap se normális, mondja, tizenegyre rakni temetést, nyáron. Az ásóval két oldalról húzzuk a gödörbe a szikkadt földrögöket. Sokkal gyorsabban haladunk, mint a kiásással. Azon tűnődöm, ez mindig így van, kiásni valamit mennyivel több munka, mint eltemetni. Anyám felül a biciklire és elhajt, el is felejtettem megkérdezni, ki halt meg. Mintha a gondolataimban olvasna, megszólal, Jolánka néni hótt meg, tudod, a felvégesi. Nem tudom. Jó asszony vót. Nagyon jó asszony vót, ismétli. Mindig adott egy kis pénzt, ha megszorultunk. De vén vót már.

Bemegyek a nyárikonyhába, kihozom a pálinkásüveget és két poharat. Öntök neki és magamnak is egy keveset, ma már úgysem vezetek. Megissza, utána nagyot csettint a szájával. Jóféle ez, mondja. Bólintok. Megyek akkor, mondja. Nem köszön. Kilép a kisajtón, és elindul a cigánysor felé. Kezemben a két pohárral és az üveggel nézek utána, miközben szinte érzem, ahogy a nyári szél az arcomra ült izzadságot molekuláira bontja. Azon tűnődöm, merre van északkelet.

Pipacs

Álom nélkül fekszem az ágyban. A szomszéd kassza elkezd hajnali műszakját, fél öt körül lehet. Megborzongok, ahogy a hideg levegő alattomosan bekúszik az ablak résein. Június elejéhez képest meglehetősen hűvös az idő. Erőt veszek magamon, lassan megmozdítom a lábaimat, lehámozom magamról a paplant, felülök. Az ágy nyekereg alattam, meztelen lábammal a hideg linóleumon tapogatózva keresem a papucsomat, melyet tegnap este a szalon alá rúgtam. Öltözködöm, mozdulataim a nyári konyha frissen meszelt falára vetülnek a kis asztali lámpa fényében. Ide száműztek két hete, de enni bemehetek a nagy házba.

Az ajtón kilépve leülök a kis lócára, azt mondta anyám, ott várjam meg, majd kijön, ha indulni kell. Pirkad, a napsugarak lilára festik az égen ráérősen gomolygó bárányszerű felhőket. Gyenge harmat ül a fűszálakon. A két iromba kismacskáknak birkózik az udvar közepén, az anyjuk mellettük fekszik elterülve, és elnagyolt mozdulatokkal nyalogatja a mancsát, miközben odasandít kölykeire. Négyen születtek, apám kettőt az aknába dobott, elég kettő, azt mondta, hiába győzködtem, majd csak lesz gazdájuk.

Nyikorog a hátsó ajtó, anyám kilép a házból, elindul felém. Rám néz, és int, hogy induljak. Amióta kiderült, ezt csinálja, szavak nélkül beszél. Elindulunk a buszmegálló felé.

A sárga Ikarus lassan zötyög a kátyúkat kerülgetve, ide-oda dőlök az ablak és anyám válla között. Izzadság, kipufogófüst és az ülésekből áradó műbőrszag keveredik. Anyám végig némán ül mellettem, mered maga elé. Én jobb híján a lassan tovafutó tájat nézem. Az út szélén a pipacsokat, ahogy szirmaikat lágyan megmozdítja a busz menetszele. Mindig is szerettem őket, ahogy hatalmas piros viráguk az út mellett tündököl. Anyám mindig mondta, hogy ne szedjem le, mert a pipacs addig szép, míg le nem szakítják.

Ahogy figyelem őket, ismét az a délután jut eszembe. Születésnapom volt, Pali a piros térszemes traktorral jött elém, mondta, hogy szálljak fel, meglepetése van. Már öt hónapja udvarolt, hétvégenként találkoztunk, néha hétköznap is iskola után, ha végeztem az otthoni munkával. Hatalmas sétákat tettünk a temető felé a határban, vagy megittunk egy Almuskát a presszóban és beszélgettünk. Megosztottuk egymással életünk minden mozzanatát és a gyerekkorunk emlékeit. Szerettem, ahogy mogyoróbarna szemével rám nézett,

miközben ujjával lazán hátrafésülte a haját. Huszonöt éves volt, de még alig borotválkozott, sima arca sokkal fiatalabbnak mutatta. Ha megfogtam a kezét, biztonságot éreztem, munkától cserzett tenyerébe simítva az enyémet tudtam, mellette jó sorom lesz. Aznap kivitt a határba, nem messze oda, ahová mindig elsétáltunk. Egy nagy diófához vezetett, és egy hintára mutatott. Nekem készített, mert annyit meséltem neki arról a filmről, amit még kislánykoromban láttam a moziban. Igaz, abban körhintá volt, de azt nem tudott készíteni, csak sima hintát. Egész délután hintáztunk, úgy éreztem, ha még jobban meglök, már vissza sem lendülök, egyenesen a felhők között szállok majd. Estig maradtunk ki, anyám már a kapuban várt. Katónál voltam, elbeszéltük az időt, mondtam. Hitte is, meg nem is.

Öt hét múlva lett gyanús, de nem szóltam senkinek. Talán, mert nem tudtam mit mondjak, talán, mert nem akartam. Végül az iskolában derült ki, rosszul lettem, azt hitték, gyomorrontás, de az orvos megvizsgált, és behívatta a szüleimet. Erre az évre már kivettek, amúgy is két hét volt csupán hátra. Anyám rögtön intézkedett, volt ismerőse a Tanácsházán, azoknak meg jó kapcsolataik. Azt mondták, nem lesz probléma, ez kirívó eset, fiatal vagyok, és most már amúgy is engedélyezik az efféle eljárásokat. Anyám nem mondott semmit, nem is kérdezett. De megviselte, hallottam egyszer, amikor apámnak sírt: hogy tehettem ezt, mindig is bízott bennem. Nem akarja ezt csinálni velem, de a jövőm érdekében jobb így.

A málló vakolatú épület ismerős már a múlt hétről. A szűk folyosón most is kórházzszag árad, határozott léptekkel igyekszünk az ötös ajtó felé, egy hete is oda kellett menni. Az ajtó előtt néhány szék, mindegyik foglalt, körülbelül tizenkét nő várakozik. Negyven év körüli a legidősebb, én vagyok a legfiatalabb: tizenöt. Mindegyikük lesüti a szemét. Gyorsan halad a sor, öt percnél több időt senki nem tölt bent. Amikor mi következünk, anyám rám néz, és ma először megszólít: ugye tudom, hogy mit kell mondanom? Azért elismétli: jól átgondoltam, és nem változtatom meg a szándékom.

Bólintok.

Belépünk a vastag ajtón, leülünk a bizottsággal szemben. Anyám a retiküljében matat. Még nem tudja, hogy valóban nem változtattam meg a szándékomat. De azt sem, hogy már múlt héten sem egyezett az övével.

ORBÁN GÁBOR

A láthatatlan férj

**ORBÁN
GÁBOR**

(Budapest, 1975):
az elmúlt húsz évben
mások (többnyire fran-
cia és spanyol nyelvű
szerzők: Fred Vargas,
David Foenkinos, Benoît
Duteurtre, Leopoldo
Lugones, Fogwill,
Silvina Ocampo) műveit
fordította magyarra.
Saját szöveggel először
a *Hévíz* folyóiratban
jelentkezett. Francia-
országban él. Az itt
olvasható írások egy
készülő novelláskötet
darabjai.

A láthatatlan férj csak a nagykövet asszony érkezése után több hónappal tűnt fel a rezidencián. Régóta mondogatták, hogy jönni fog, de valahogy senki sem hitt ebben. Igazából nem is az érkezésében kételkedtünk, hanem abban, hogy a nagykövet asszonynak férje lehet. Állandó zavara, ami a leghétköznapibb beszélgetést is veszélyes ingovánnyá változtatta, szemérmessége, amit szükségtelen keménykedéssel leplezett, kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy ne csak a vezetői posztra tartsuk alkalmatlannak, de a párkapcsolatra is. Egyik reggel mégis ismeretlen árnyék inalt el az előcsarnok oszlopai mögött, mint megriadt őz a fák takarásában. A jelenet másnap, harmadnap is megismétlődött. Mivel negyednapra már teljesen hiábavalónak tűnt a várakozás, hogy a vad előlép a sűrűből, és önszántából megmutatja magát, alakját a szemtanúk beszámolóiból kezdtem összerakni. Volt, aki hátulról ószesnek látta a haját, mások azt állították, hogy szemüveget visel, és pengeszája van, de akadt olyan is, aki inge felvillanó, világos foltjainál sosem látott belőle többet. Ezek az ismertetőjegyek persze nem sokat segítettek az azonosításában. Erről később magam is meggyőződhettem. Piacról jövet éppen a bevásárlókocsival bajlódtam a meredek járdaszegélyen, amikor arra lettem figyelmes, hogy valaki mereven néz, mintha várna tőlem valamit. Az öreganyád picsája, gondoltam, segíthetnél inkább, ahelyett, hogy bámulsz. Jó tíz méterrel később, a kapu elé érve jutott csak eszembe, hogy talán a láthatatlan férjjel találkoztam. De ekkora már távol járt, egyetlen vonását sem tudtam volna felidézni. Még én éreztem rosszul magam, hogy nem köszöntem neki. De kinek is? Sosem mutattak be minket egymásnak. A létezésével kapcsolatos korábbi kételyeket látszott igazolni, hogy a nagykövet asszony társaságában még annyira sem lehetett látni, mint nélküle. Amikor autóval készültek valahová, a láthatatlan férj már jó előre elfoglalta a helyét a vezetőülésben. A sötétített üvegen keresztül csak mozdulatlan alakját lehetett kivenni, ahogy már-már emberfeletti türelemmel várja a feleségét, aki a késést ugyanolyan alapvető női tulajdonságnak tartotta, mint a melltartóviselést vagy az adventikoszorú-készítést. Kettejük összetartozásának közös lakhelyük volt az egyetlen kézzelfogható bizonyítéka. A láthatatlan férj talán azért gubbasztott otthon naphosszat, nehogy elveszítse a legitimitását. De persze az is lehet, hogy éppen a bizonyíték súlya kényszerítette rejtőzködésre: ha már megcáfolni nem tudta, kivel kötötte össze az életét, ragaszkodott hozzá, hogy ennek minél kevesebb jele jusson el a külvilághoz. Így okoskodtam reggelente, miközben a vöröshagymát aprítottam a kötelező marhapörköltökhöz. A követségi fogadások fénypontja volt ez a fogás és egyben legfőbb pártfogóm: nélküle már biztosan a szerencsétlenül járt kollégák sorsára jutottam volna, akiket a nagykövet asszony kezdeményezésére távolítottak el a cégtől. A láthatatlan férj egyébként fegyelmezetten eljárt ezekre a rendezvényekre, de ilyenkor sem lehetett alaposabban megfigyelni, mint hajnalban vagy késő este, amikor lelopakodott a szeméttel, hogy aztán gyorsan újra becsukódjon mögötte a lift rejtekajtaja. A szigorú szabású, kicsit elnyúlt öltöny mintha üresen, magától mozgott volna, csak egy nyugtalanul ide-oda tekintető szempár emléke maradt meg a kömény idegen nevét keresgélő, szaftot tunkoló diplomatákban. A pörkölt volt az én menvelem, de a nagykövet asszony a piskótatekercesemért rajongott igazán. Hiába

kapaszkodott tíz körömmel úriasszonyságába, valahogy nem tudott ellenállni annak a falusi országútként porzó süteménynek, közepén az émelyítően tekergő baracklekvárral. Hétvégére gyakran két-három rudat is készítenem kellett kettejüknek, ami bőséges teret adott javító szándékú kísérletezéseimhez. Az allergének közül végül a dióval értem el eredményt. A nagy-

követ asszonyt természetesen kiskosztümjei mögé rejtett, robosztus alkata megóvta az étel-allergia kínos tüneteitől. Nem úgy a férjet. Piros kiütések borították, zihálva kapkodta a levegőt, de amikor a lépcsőfordulókban meg-megálltak a hordággal a tűzoltók, végre volt időm megállapítani, hogy arányos termetű, egészen jóképű férfi volt. Szegénykém.

Sutent

A főbejárat melletti falon minden évben nagyobb lett a lyuk. Mintha évente egyszer (mondjuk újévkor) valaki odacsapott volna a kalapácsával, hogy megmutassa, milyen fázisokban fogja levedleni a pesti bérház a homlokzatát. De az is lehet, hogy a kalapácsos látnok arra akarta felhívni a figyelmet: az étterem napjai meg vannak számlálva. Az utóbbi években, érthető módon, egyre szenvedélyesebben kalapált. A lyuk már inkább függőlegesen elhelyezkedő bombatölcsérre emlékeztetett. A háborús falfelülethez talán jobban is illett az éjjel-nappal lehúzva tartott, telegrafitizett redőny, mint a bebocsátásra várakozó vendégek kedélyes libasora. A hanyatlásnak ezt a napfényben fürdőző, harmonikus egységét törte most meg a hirtelen felfelé lóduló „eladó” felirat.

A tulajdonos a bérház udvara felől hatolt be kíséretével az étterembe, de a fotós kezdeményezésére rögtön vissza is fordultak felhúzni a redőnyt. Az ingatlanos hölgy még pörköltet is készített a fotózáshoz: kár lett volna, ha nem csillan meg a nap a paprikás szafton és a kovászos uborkák zöldes hüllőtestén. Addig persze még rengeteg volt a tennivaló. Az asztalokon heverő napi ajánlat dátuma tanúskodott róla, hogy ekkora porréteg kialakulásához két teljes évre van szükség. Míg a fiatalabb kezek az asztalokat törölgették, a tulajdonos a rég beidegződött mozdulatokat keresgélte, hiába. A kulcsok minduntalan összekeveredtek, a villanykapcsolók mindig rossz helyen voltak, és az étterem fénykorával kapcsolatos kérdésekre sem tudott mindig rendesen válaszolni. Talán mégis be kellett volna raknia a hallóké-

szüléket. Vagy magára öltetni a fehér pincérkabátot. A pincérkabátban jobban is hallott, magabiztosabban is mozgott. A pincérkabát akkor is tette a dolgát, amikor ő már másra figyelt. Most ott lógott a fogason, mint egy megtagadott Batman-jelmez, nem messze a fotós fejétől, aki éppen a helyiség szokatlanul magas belmagasságát próbálta visszaadni. „Nem kér egy kis pörköltet?”, kérdezte az ingatlanos. A tulajdonos a cukrára hivatkozva rögtön el is fogadta az ajánlatot. Nagy összpontosítással evett, mint amikor nyitás előtt a tűzforró levest szolgálták fel neki, ami mindig hidegnek bizonyult. A fotómodell-pörköltet azonban nem küldte vissza, kissé csontos, de még mindig impozáns vállalai védelmében lapátolta be felé a kellék-uborkával egyetemben.

Eközben az utcafronton némi zavart okozott a felhúzott redőny, a függönyön át is kivehető ismerős sziluett. Az emberek először megtorpantak, tanácstalanul tébláboltak, majd, amikor látták, hogy közeledik a nyitást jelentő fél tizenkettő, megvonták vállukat, és régi reflexeiknek engedve beálltak a bombatölcsér mellett fejlődő sorba. Jó tíz perc is eltelt, mire megjelent az ajtóban a tulajdonos, nyomában az ingatlanossal és a fotóossal. „Nem vagyunk nyitva, kérem szépen.” A soron csalódott moraj futott végig. „És mikor nyitnak, főnök úr?”, kérdezte egy menedzserforma, libanyakú fiatalember. A tulajdonos, akinek arcszínét onkológusa szerint a Sutent keverte ilyen szürkésfehérre, először az ingatlanosra tekintett, majd visszafordult a fiatalember felé, és meglepő magabiztossággal azt felelte: „Két hét múlva.”

A szerelem különös illata

Pont a melléig ért a szemétkupac, amikor megpillantottam. Rögtön megismertem jószágos tehén-tekintetét. Nem bántam, hogy nem látom az alakját, a szemeteszákokra hányt farekeszek oldaláról biztatóan nevettek rám a mandarinok. Minden szeméthegynek megvolt a maga hangulata, és ez a Monoprix előtti – édeskés szaga ellenére – valahogy frissességet sugárzott.

Néhány nappal korábban találkoztunk először, egy előre be nem jelentett éjszakai tüntetés után: a rendőrök egy bár teraszán hajtottak minket keresztül, és én éppen az ő mojitójára zuhantam. Csak egy pillanatra néztünk össze – a rendőrök máris gumibotoztak tovább – valami mégis történhetett, mert otthon, a mentaillatú üvegdarabokat szedegetve a hasamból, jóleső melegség öntött el, aminek semmi köze nem volt a kibuggyanó vérhez. Abban a felfordulásban úgy figyeltem rám, mint azelőtt senki, és e tény felett nehéz lett volna elsiklani.

Kicsit kívártam, hogy vajon merre indul szép feje, majd sietve megkerültem a háztömböt, hogy azon a vékony járdaszakaszon találkozzunk szembe, ahol a műanyagzsákokat öklendező kukasor és az úttest között alig van hely. Persze nem volt sehol. Gondolhattam volna, hogy nem lesz olyan könnyű csapdába ejteni. Aznap este azt álmodtam, hogy a nap helyett ő jön fel egy kormánypárti politikusokból rakott hegy mögül, aminek az alján a nyugdíjreform van eltemetve.

A Monoprix előtt találkoztunk újra, állítólag villanykörtét vásárolt. Először nem is értettem: hogyhogy egy aprócska garzont nem tud egymaga bevilágítani? Rögtön megismert, és úgy beszélt az életéről, mintha régóta ismernénk

egymást. Talán így is volt, csak nem tudok olyan messzire visszamenni az időben. Ajánlottam neki egy takaros teraszt – szabályos négyzetalakba rendezték előtte a puffadt szemeteszákokat, a köztes tér pedig gondosan fel volt seperve. Nevetett, amikor megmutattam neki a mojitója hegeit. Sütkéreztem a fényében.

A névjegykártyát, amire felírta a számát, már néhány órával később kilopták a kabátom zsebéből a telefonommal együtt. Egy bárszéken ültem, és a tévében éppen bejelentették, hogy nincs már elég sztrájkoló kukás, hamarosan eltűnnek az utcáról az eső mosta, szél meg patkány cibálta jelek, amik a maguk bűzlő nyelvén valami szép, romantikus összefogásféleségről beszéltek. Úgy kapaszkodtam a sörömbbe, mint aki alól hirtelen kihúzták a szemetet. Valaki kölcsönadta a telefonját, hogy azért próbáljam meg felhívni magamat. Jó sokára vettem csak fel. Meghallgattam, hogy a papírjaimért könyörgök, majd csak annyit mondtam: kuka.

Mit mondott? Kérdezgették körülöttem, de én csak nevettem. A szemétközösség tagjai köszöntik így egymást hajnal fele.

A hajnali utcán nedves foltok feketélltek az elszállított szeméthalmok helyén. A hosszúra nyúlt mulatságra csak ezek, meg a szakadozott kartondarabok szabálytalan konfetti-jei emlékeztettek. A kiadós öklendezés után a kukák is illedelmesen becsukták szájukat. Találomra kinyitottam az egyiket. Teljesen üres volt, csak a pénztárcám és szétszórt tartozéakai hevertek az alján. A névjegyre – mintegy megkülönböztetésül – egy darabka ragacsos mandarinhéj tapadt.

Hotel Aragón

Bevallom, gyerekként szégyelltem, hogy csak munkavédelmi sisakban léphettük át a házunk küszöbét. Úgy éreztem, nekünk nem áll olyan jól, mint a Playmobil-figuráknak, akik az életben egyébként jóval kevesebbet mosolyogtak, és kénytelen-kedvetlen hagyták abba a fúrást vagy faldöntést, hogy biztonságban elérhessük a lépcsőházat, ahonnan már csak egy lakás nyílt, a miénk. A szüleim erősen ragaszkodhattak első közös ingatlanukhoz, mert a többi lakóval ellentétben nem kívánták átengedni személyes tereiket a készülő szállodának, hiába kínálták nekik a lakás értékének kétszeresét, majd háromszorosát. A befektetőket meglephette hozzáállásuk, minket, gyerekeket, akik ismertük a családi legendáriumot, kevésbé. A huszadik század elején állítólag volt egy nagybácsi, aki a nyári szezon kezdetén mindig vett egy nyitott sportkocsit, amit szeptember környékén szertartásosan a mélybe taszított Monte Carlo szikláiról. Azóta jelentősen szegényebbek lettünk, a sok testvér ideges ujjai között szétfolyt a vagyon, de egyikük sem volt kész engedményeket tenni a valóságnak, főleg, ha ezt kifejezetten el is várták tőlük. Az építőmunkásoknak persze meg volt hagyva, hogy ne takarékoskodjanak a zajjal és egyéb kellemetlen ingerekkel, úgyhogy sokszor kora reggel, késő este is remegtek a falak, és a beszivárgó szürke portól homályos körvonalaknak látszódtunk dédnagyapám túlméretezett, nehéz tükreiben. A szüleimet azonban láthatólag szórakoztatta a dolog, minél

furább volt a döngetés, zakatolás, nekik annál jobban csillogott a szemük, annál elégedettebben szippantottak a cigarettájukból. Később ugyanilyen szórakozottan hallgatták hazafelé a taxikat, akik a Hotel Aragónba**** tartó utasaiknak a város nevezetességeiről tartottak előadást. A sofőrök aztán csodálkozva nézték, ahogy szüleim elkerülik a forgóajtót, és eltűnnek a kőlapokkal fedett, impozáns oszlopok árnyékában, ahol a régi portál rejtőzik. Az osztálytársaimnak tetszett, hogy szállodában élünk, mint Omar Sharif, de engem akkoriban nem lelkesített a gondolat, hogy saját bárszékem lehetne a Lobby Barban, mint az egyiptomi színésznek. Rendes szomszédokra vágytam, nem turistákra, akik a Szent Szív magániskola egyenruhája miatt rendszeresen boynak néztek, és bőrdíjkeiket nyújtogatták felém. Valósággal menekültem előlük, csak a szerencsén múlt, hogy nem végeztem a villamos kerekei alatt, ami ekkoriban kezdett újra közlekedni, és a legváratlanabb pillanatokban tűnt fel a kanyarban. Biztonságosabb volt reggelente az utca túloldalán várakozni az öcsémre, aki szintén a Szent Szívbe járt, és akivel együtt néztük megbotránkozva a hotel homlokzatát. Az ablakok szabályos négyzethálóját egyedül az utolsó emelet törte meg: a szép homokszínű kőborítás helyett itt fehérre mázolt téglák keretezték a hét rebellis ablakot. Félig leeresztett redőnyeikkel olyanok voltak, mint egy szarkasztikus tekintet, a szüleim kacsintása.

FEKETE BOGLÁRKA: ÖNARCKÉP II. (2023)

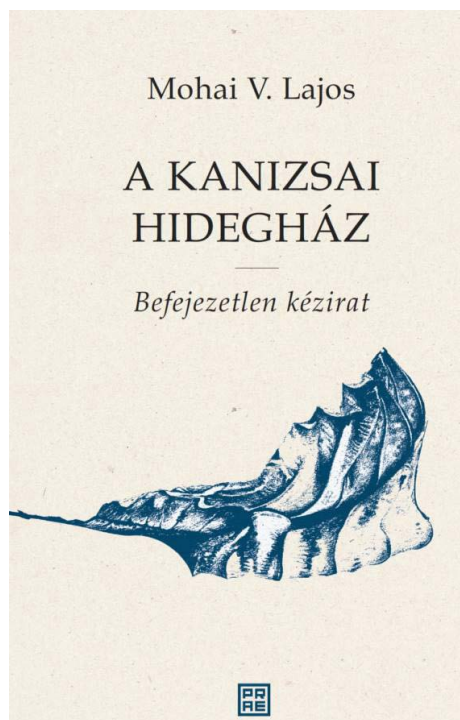

KOVÁCS KRISZTINA

kritikus,
irodalomtörténész.
1976-ban született
Békéscsabán. A Szegedi
Tudományegyetem
magyar–történelem–
régészet szakán
végzett. Szegeden
él, a Magyar Irodalmi
Társaság munkatársa.
Kutatási területe:
a Nyugat prózája,
térpoétikai szempontok
a klasszikus irodalmi
modernségben.

„... az élet könyvek lapjaira van írva...”

(Mohai V. Lajos: *A kanizsai Hidegház*)

Mohai V. Lajos, a kiváló Kosztolányi-kutató, irodalomtörténész, kritikus pályájának utóbbi másfél évtizedét annak szépírói „fordulata”, ezirányú kiteljesedése, a „könyves” jelentkezések gyakorisága és intenzitása jellemezte. Mohainak 2007 óta, amikor első verseskötetét a Prae Kiadó útjára bocsátotta, ha jól számolom tizenöt önálló vagy társszerzővel jegyzett könyve jelent meg ott. Ezek között vers- és esszégyűjtemény, fragmentált szerkezetű próza egyaránt megtalálható volt. Az alkotó szorgalmát mutatja, hogy bár már akkor is többkötetes szerző volt, ettől az évtől minden évben jelentkezett legalább egy, ha nem több lírai vagy prózai „darabbal”. A most szóban forgó munkát, *A kanizsai Hidegház*at már 2024-ben követte egy a Könyvpont

Kiadó gondozásában megjelent, Fábián Istvánnal közösen jegyzett lírakötet.¹ A legfrissebb megjelenés pedig, ugyancsak a Könyvpont közreadásában, egy Kosztolányi-tanulmánykötet.² A főként a Prae-hez kötődő szépírói oeuvre mellett a Kosztolányi-kutatásban és az irodalomkritikában való jelenlét „könyves” összegzései is megtörténtek, e válogatások jó részét a Savaria University Press gondozta.³ Bő másfél évtized alatt huszonhat könyv, tiszteletet parancsoló mennyiség, még akkor is, ha köztük karcsúbb darabok is akadnak.

Mohai esszéinek, esszéregényeinek, töredékekből épülő próza- és lírafolyamának legfontosabb törekvése valójában már az első verskollektum, a *Kilazult kő* óta jól látható, de a folyamat a 2010-es próza, *Az emlékezés melankóliája* óta kristályosodott ki igazán.⁴ Az író azóta rakosgatja össze szülőhelyének gyerekkori szcénáiból, Nagykanizsa tereiből kiindulva rendületlenül az emlékezés „tükröcserepeit”, állítja össze „élete aktáit”. A geokulturális térreumokkal kapcsolatos ábrándjaink szerint a helyből szociokulturális mintázataink, tapasztalataink vezethetők le, életünk sorseseeményei a terekhez tapadva, azokon átszűrve testesülhetnek meg újra. A 2010-es könyvről emlékeim szerint azt gondoltam és írtam is éppen a *Műhely* hasábjain, hogy ez a vállalkozás intertextualitása, vendégszövegeinek gazdagsága és allúzióinak sokrétűsége mellett is tartalmaz közhelyes, kevés meglepetést tartogató mintázatokat. Azután az évek során többször volt alkalmam a különböző irodalmi lapokban az erről az útról, az önéletrajzírás ösvényéről soha le nem térő, azon rendületlenül haladó protagonista újabb és újabb kalandjait

1 MOHAI V. Lajos, FÁBIÁN István 2024. *Kettős: pont. négy: Cantio de Amore*, Budapest, Könyvpont Kiadó.

2 MOHAI V. Lajos 2024. *Utazás a tarkövi vicinálison: Kosztolányi-dolgozatok*, Budapest: Könyvpont Kiadó.

3 MOHAI V. Lajos 2010. *A sárszegi regények és környezetük: Vonások Kosztolányi Dezső 1920-as évekbeli munkásságához*, Szombathely: Savaria University Press Kiadó; Uő. 2016. *A vidék mélységes mítosza*, Szombathely, Savaria University Press Kiadó; Uő. 2016. *A drága váza: Válogatott esszék, tanulmányok*, Szombathely, Savaria University Press Kiadó; Uő. 2020. *Szabadon és kötelezően: Esszék, szorgalmi feladatok*, Szombathely, Savaria University Press Kiadó.

4 MOHAI V. Lajos 2007. *Kilazult kő: Versek*, Budapest, Prae Kiadó; MOHAI V. Lajos 2010. *Az emlékezés melankóliája*, Budapest, Prae Kiadó.

szemlélni. Akár a líra, akár a próza, köztük a publicisztika terepein járt is az olvasó Mohaival, a személyesség dimenzióitól sosem szakadhatott el. Ez a valloosság azonban mindig ugyanazt a megbízható, ám cseppet sem unalmas, inkább egyre izgalmasabbá váló élményt nyújtotta: kevéssé a kitárulkozás, mint inkább a visszafogott konfesszió terepén maradt. Mohai V. Lajos könyvről könyvre sokat árult el magáról, sokat mondott el olvasmányairól, családi kapcsolatairól, kedves helyeiről. Mégsem állította, hogy az élet, az ő vagy bárki más élete megismerhető lenne kizárólag attól a tényről, hogy az ember róla újra és újra igazat állít, hogy ugyanazt a történetet sokszor és általában persze lényegét tekintve ugyanúgy mondja el. Mohai inkább azt sugallja, hogy a nekifeszülés, a téma sokadszori kidolgozása, „kigyakorlása” végül valahogy csak megőriz valami lényegeset mindabból, ami volt. Ami volt, az pedig nem feltétlenül az abszolút igazság, inkább az érzetek és impressziók kavargásán átszűrődő élmény, a hangok, a képek, az illatok, a zajok, amelyekből az elménkbe toladó emlékek összeállnak, mindaz, ami egy korszakunk lezárásakor vagy éppenséggel az élet végén majd megmarad.

A most és itt recenzált kötet címe *A kanizsai Hidegház*, ám ez a hely, a nagykanizsai ravatalozó nem először tárgya az életműnek. Jelen volt már *Az emlékezés melankóliájában* is, de a legerősebben talán *A bátyám hazavitte a halált* című 2014-es prózában vált vezérmotívummá. Ott a család sorsának szakrálisá tette végső helyéről ezt olvashattuk: „Mert amikor a *Hidegházról* írok, a valósággal való hasonlóságot keresem a múltamban, ám Istenen kívül ki lehetne a megmondhatója, hogy hová jutok majd végül el?”⁵

Mohai első számú mestere, fragmentumokból építkező lírikus prózájának fő ihletője Mirko Kovač. Talán nincs is olyan munkája, ahol ne szerepelne legalább egyszer a montenegrói író neve: ő az előképe a „befejezetlenségben”, ő a forrása sokrétű mottó- és alcímadásainak. Az orientáló pretextusok mindig is sokat mutattak meg Mohai V. Lajos elszánásaiból. A *kanizsai Hidegház* intenciója szerint „befejezetlen kézirat”, mely fragmentáltságot egy másik kedves elődtől, Danilo Kištól választott mottó igyekszik szavatolni: „...a művet szét lehet szedni apró részletekre, mint az órát, s utána össze is lehet rakni, hogy üsse az időt, akár az emberi szív.”⁶

Az „emlékirat” harmadik egysége Kovač *Város a tükörben* című regényéből idézve folytatja a kezdő sorok gondolatmenetét: „Minden írónak szüksége van egy befejezetlen kéziraatra, amelyen állandóan dolgozik és javítgatja.”⁷ Az elbeszélő az intertextus logikai ívére végül így csatlakozik rá, folytatva annak gondolatmenetét: „Az emlékezés csapda is, a

félbemaradt éden kísértése, mert a múlt elmosódik, föltámasztása sokszor hiú ábránd marad, hiába ez adja időtlen idők óta az elbeszélés illúzióját.”⁸

Mohai V. Lajos prózájában Franz Kafka, Raymond Chandler, Kosztolányi Dezső, Tandori Dezső, Nadas Péter, Mészöly Miklós nevei és világai is menetrendszerűen idéződnek meg. Az új könyvben közülük Chandler regényére, az első olvasmányélményként rögzült *Hosszú álomra* számíthatunk. A Mohai-szövegekben sokszor és sokféle módon felbukkanó kultikus *hard boiled* történet felütése olyan citátum, amely ezúttal létösszegző sorvezetőként áll a negyedik egység, az *Epizódok a fiú és a város életéből* „tükröcserepei” között: „Ugyan mit tesz az, gondoltam, hogy hol fekszik az ember, ha egyszer meghalt? Egy szennyes akna mélyén vagy márványobeliszsk alatt, a hegytetőn? Halott már; örök álomra hajtotta a fejét...”⁹ Kovač és Chandler felülreprezentáltsága nem jelenti azt, hogy az otthonos allúziós bázis jelei, ha nem is név szerint, de ne idéződne meg újfent *A kanizsai Hidegházban* is. A gyermekkor városa fölött maradó füstoszlop mögött, ha tetszik Mészöly *Megbocsátása* vagy a vonatfüstről ugyancsak elhíresült elbeszélése, a *Térkép repedésekkel* is felsejlik.

Ami a tovább már nem bontható mikrovilágokat illeti: a gyermekkor fő helyszínének, a Rózsa utcának 2017-ben az olvasót eposz alcímmel orientáló, lassan hömpölygő szabadverset szentelt az alkotó.¹⁰ Az ott „hatalmas térkép”-ként¹¹ felrajzolt locus itt „parányi mítoszok együtthatója”-ként bukkan fel ismét.¹² A *kanizsai Hidegház*at olvasva úgy tetszik, a posztmodern valamikori hálózatoságát, önidézetekben való elveszését imitáló, ám a történet irodalomba való visszakövetelésének igényével is fellépő, poszt-posztmodern Mohai-próza minden eleme egybecsúszik végül. A *Rózsa utca, retrospektív* sorszállító munkáskoról szóló passzusai a *Tintaceruza a sörösládában* című esszékötet kezdősoraivá lettek nemrég.¹³ E könyvecske felütésében a most szóban forgó emlékirat készülésének története és céljai is megfogalmazódtak: „A *kanizsai Hidegház* című készülő nagyprózában *Az emlékezés melankóliája* című, 2010-ben megjelent prózakötetem folytatása és több motívumának fölfejtése, tovább írása. Írói célom továbbra is, hogy az emlékezést mint narratív folyamatot, az eltűnt idő pillangóját lepkehálóba fogjam. [...] Írói eszmélkedésem óta keresem, hogy gyermekkorom és szülővárosom ködbe vesző múltjának bemutatásához megtaláljam a kulcsot, zárba illesszem, de sejtem, hogy ezt a kulcsot halálomig keresni fogom.”¹⁴

Ez a kutatás kötetéről kötetre meggyőzőbb eredményt hozott, de amikor azt állítom, hogy mégis most lett a leginkább kiérlelt, elsősorban *A kanizsai*

5 MOHAI V. Lajos 2014. *A bátyám hazavitte a halált: Elégikus víziók a Halottaskönyvhöz*, Budapest, Prae Kiadó, 9.

6 MOHAI V. Lajos 2024. *A kanizsai Hidegház: Befejezetlen kézirat*, Budapest, Prae Kiadó, 5.

7 Uo., 53.

8 Uo., 53.

9 Uo., 83.

10 MOHAI V. Lajos 2017. *Rózsa utca, retrospektív: Eposz*, Budapest: Prae Kiadó.

11 Uo., 7.

12 MOHAI V., *A kanizsai Hidegház...*, 43.

13 MOHAI V. Lajos 2020. *Tintaceruza a sörösládában: A város és söre – Próza és esszé*, Budapest, Prae Kiadó, 5.

14 Uo., 11.

Hidegház könnyed lassúságát említhetem meggyőző érvként. Éppen mert talán most ért el ez a próza arra a terepre, ahonnan visszatekintve a maga mögött hagyott tartomány állapota és tereptárgyai a legtisztábban látszódnak. Az önéletrajzi tények, sorseseemények elbeszélése akkor a legsikeresebb, ha elmondásuk tétje semmi más, csak maga a célok nélküli mondás, nem a nyomhagyás vágya, csak tisztán az újraélés. *A kanizsai Hidegház*, bár szerkezetekevössé lineáris, önmaga farkába harapó kígyóként, körköröségében is haladni látszik efelé a célnélküliségében is teleologikus konklúzió felé: „Elérkezik egy pillanat novemberben, amikor gyermekkori élménytöredékek elevenednek meg benne, ha kimegy az utcára, és elindul a hegy felé. Jól ismeri már ezt a

pillanatot; nem múltó izgalom emlékei indítják útjára újra meg újra.”¹⁵ Az összegzés haszna tehát nem az eredmény, hanem az a következtetés, amit Márquez egyik leghíresebb regényének bon mot-jaként olvashatunk. *A Szerelem a kolera idején* híres mondata ugyan az évtizedeken át tartó várakozás utáni beteljesülés esszenciájaként értendő, de mindez az önéletrajzi teret működtető szubjektum múltrekonstruálási vágyáról, így Mohai V. Lajos emlékeztetmunkáinak sikerességéről is elmondható: „[A] szerelem mindig és mindenütt szerelem, de minél közelebb van a halálhoz, annál töményebb.”¹⁶

(Prae, 2023)
Kovács Krisztina

15 MOHAI V., *A kanizsai Hidegház...*, 171.

16 Gabriel GARCÍA MÁRQUEZ 2019. *Szerelem a kolera idején* ford. SZÉKÁCS Vera, Budapest, Magvető Kiadó, 525.

Versbe szedni a kimondhatatlant

(Mohai V. Lajos: *Szótlan kórus*)

ENESEI DIÁNA

(Budapest, 1998)
az ELTE BTK Filozófia-
tudományi Doktori
Iskolájának hallgatója.
Korábbi tanulmányai:
2021–2023: ELTE
BTK filozófia mester-
képzés, 2017–2021:
KRE BTK anglisztika
alapképzés és filozófia
minor. Kutatási területe:
egzisztenciafilozófia,
fenomenológia, val-
lásfilozófia, különösen
Søren Kierkegaard
és Martin Heidegger
gondolkodása.
Aktívan foglalkozik
szépirodalommal is,
több mint két éve ír
lapajánlókat irodalmi
folyóiratokhoz a Szófa
portáljára. Versei és líra-
fordításai az ÚjNautilus
oldalon jelentek meg.

Mohai V. Lajos *Szótlan kórus* címmel megjelent verseskötete az elmúlásról, a gyászról és a veszteségekről szól. A versek telis-tele vannak metaforákkal és hasonlatokkal, az egész kötet rendkívül képszerű, ez teszi igazán érzékletessé és fájdalmassá. Mielőtt még versközelségből szemügyre vennénk ezt a kötetet, fontos megjegyezni, hogy különös összjátékban vannak az itt szereplő versek – legalábbis egy jó részük – *A kanizsai Hidegház* című, önéletrajzi ihletésű könyvvel, annak témáival, helyszíneivel és prózába ültetett lírai képkockáival. A két kötet közötti kapcsolat azzal is magyarázható, hogy bár *A kanizsai Hidegház* alapvetően, műfaját tekintve prózai írás, számos lírai vonással rendelkezik, sőt, líraisága számomra természetesebbnek hatott, mint az a költészet, ami a *Szótlan kórus* egyes verseiben szöhoz jut. Sokat tűnődtem, hogy miért érzem természetesebbnek a *Hidegház*-kötet lírai vonásait, mint a *Szótlan kórust*, a válasz talán a néhol túlradó pátozban keresendő. Persze nem szeretném én tűzzel-vassal irtani a patetikus hangvételt, ami mégiscsak a lírában tud igazán otthon lenni, s egy olyan, több helyütt archaizáló (nem értékítéletként értve, csupán

egyszerű megállapításként) verseskötetben, mint amilyen a *Szótlan kórus*, azt hiszem, el is fér. Akárhogy is van, a továbbiakban a kötet egyes szakaszaiba igyekszem bepillantást nyújtani.

Az első részt, amelynek címe *A Hádész-könyve verseiből* (*Hádész városa*) egy kötetet felvezető vers előzi meg, mely az *Elnémulva* címet kapta. Ez a vers nemcsak szép, hanem végső soron a teljes kötetet is átfogja, tematizációs szerepet tölt be, ugyanis az otthon és az otthonosság elvesztése és hiánya áll a verssorok fókuszában. Az otthonosság elvesztésének érzését viszi tovább a kötet első szakasza, amelyben mitológiai és bibliai motívumok mellett a tényleges otthon nélkül maradás fájdalmas képei villannak fel, felidézve *A kanizsai Hidegház* egyes mozzanatait, kerti képeit és magát a Hidegházat. Itt bontakozik ki igazán, hogy az otthonosság megszűnésének éppúgy része a szeretett személyek elvesztése, mint az egykori otthon pusztta emlékké válása.

A második szakaszban, mely *Örök-hagyás* címmel került a kötetbe, a halál és az emlékek kettőssége lengi be a verseket, ezt a témát jól vezeti fel a szakasz négysoros nyitóverse

(*Sebhely*):

„Halottaink nélkül feledés
a múltból minden sebhely.
Amitől az emlékezet fél,
szétporlik, nem ragyog fel.” (19.)

Ezt a szakaszt egyértelműen a természet képei, a természetben megmutatkozó elmúlás uralják. *A kanizsai Hidegház* kertet bemutató sorait idézik fel, valamint az ott szereplő tájleírásokra emlékeztetnek. Ám az *Örök-hagyás*-rész verseinek van még egy jellegzetessége, amelyben az itt szereplő legtöbb líra osztozik, jelesül az irodalmi összekapcsolódás. Találhatunk itt Pilinszkynek, Ingeborg Bachmannnak, Zoltán Zoltánnak és Vas Istvánnak címzett *hommage*-t, de Vörösmarty-stílusgyakorlatot is. Ily módon költözik be az irodalom sajátos, korszakokon, tereken és köteteken átívelő hálózatosága a verssorokba.

Az irodalmi kapcsolódások sora folytatódik az *Oratorium pauperum*

című szakaszban is, amelynek első verse, a *Lángok titkosírása* Kálnoky László soraiból táplálkozott. Ez a líra azt ábrázolja, hogy mit jelent a végesség árnyékában élni, valamint azt, hogy a felemésztő lángok számtalan módon átírhatják az élet terveit. Itt a kiszámíthatatlanság keltette riadalom és a félelem uralkodik a verssorokban. A „*Sötét szonáta*” címmel megjelent költeményt úgyszintén Kálnoky László sorai ihlették, olyannyira, hogy egy különböző alakban visszatérő kifejezés is felbukkan: ez a *Lángok titkosírásában* a „rásötétülő lét”, a „*Sötét szonátá*”-ban pedig egyes szám első személyű használatban a „rám-sötétülő lét”. Míg az első vers magáról a végességről szól, addig a „*Sötét szonáta*” soraiban a végesség „saját” jellege válik hangsúlyossá, ideértve a saját veszteségeket is: „körülöttem költöző világok, / halottak, mint leszek én”. Emberéletek, vagyis kis világok mozgását láthatjuk itt, az élet és a kapcsolódások dinamikáját az elmúlás legalább olyan nagy mértékben alkotja, mint maga a létezés. Ezt mutatja a kötetben különféle formákban visszaköszönő „vér” szimbóluma is, amely élet és halál metszéspontjaként tűnik fel, ami talán a *Pikkelyes sárban* címmel publikált költeményben mutatkozik meg leginkább, mely vers második szakaszában újabb irodalmi kapcsolódással találkozunk, a szerző itt igyekszik kitalálni, hogyan ábrázolná Weöres Sándor a versben és a teljes kötetben domináló, fenyegetően közelgő halált: „Telik a halálos magasság, megül a halálos fáradság, / mondaná Weöres.”

Ezek a sorok már megjelentek Mohai V. Lajos *A százegyedik út. Rózsa utca retrospektív – eposz* címen, a *Tiszatáj* 2018. októberi lapszámában közölt versében is, ahol a Rózsa utca – amelyet ugyancsak *A kanizsai Hidegház*-kötetből ismerhetünk – „halotti jegyzőkönyv”-ként szerepel, vagyis a kontextus e helyütt is az elmúlás és a veszteségek köre szerveződik.

Az *Oratorium pauperum*-szakaszban a test romlása is központi téma, de inkább a sötétség és a mozdulatlanság motívumai felé fordulok, mégpedig két verset kiemelve. Az egyik a filozofikus *Halottak* című, amelynek első mondata, mondhatni, tételmondata a következőképp hangzik: „Végső dolognak nincs mása.” A további verssorokban a halott és a halál teljességgel azonosként jelennek meg, ám az utolsó két sorra már az „élő” és a „halott” is azonosnak tűnnek, mindez pedig azért lehetséges, mert

az „élő” már léténél fogva magában hordozza a végesség béklyóját, a halált, s ekképp a halottat is. A *Rezümé* című Tandori-hommage-ban pedig az élet és a halál elegyedik, olyan módon, hogy bár az élet látszólag feloldódik az elmúlásban, mégsem szűnik meg egészen az élet, nyomot hagy: „a Föld fészkeben sem török szét / múlt-élete szárnyacsapása”. A záró versszakban felbukkanó „kő-jelenlét” kifejezés – amellet, hogy rögtön Tandorit juttatja eszünkbe – is magában foglalja az elmúlást és a megőrzést, a kő néma, mozdulatlan, élettelen, ám a jelenlét az élet lehetőségét hordozza.

A kötet utolsó, címadó szakasza a *Szótlán kórus* három verset foglal magában, ezek közül az első, cím nélküli (vagy talán épp a szakasz címét viseli, ez is meglehet) költemény voltaképpen egy versciklus, akár élettörténet-líráként is hivatkozhatnánk rá, amiért az élet alkotóelemei tárulnak elénk az egyes szakaszokban: az álom, az élmények, az emlékek, a múlt és a jelen kölcsönviszonya és az öregedés is. Végső soron itt is az élet és a közelgő halál feszülnek egymásnak, az elmúlás az emlékek és a múlt alakjában belopódzik az élet sűrűjébe is, amelyet álmok és élmények tarkítanak. Az álomról, az élményekről, az emlékekről, a múltból és a jelenről, valamint az öregedésről szóló ciklusrészek – jóllehet természetesen egymást követik – az életre vetítve mintegy többszólamú kánonként is felfoghatjuk ezeket, hiszen nem ritkán fedésbe kerülnek egymással. A *Finálé (Krúdy éjszakája)* – ami a szó szoros értelmében csak félig-meddig finálé, de lendületét tekintve a kötet tetőpontjának mondható – megint csak egy irodalmi összefonódás, hiszen a cím Krúdy *Ady Endre éjszakái* című kötetére utal, a vers pedig több ízben megeleveníti Szindbád alakját. Egyértelműen a kötet legmozgalmasabb verse, nem köti gúzsba a halál-tematika. A záróvers is irodalmi kapcsolódás, Salvatore Quasimodo-hommage formájában, *La Sera*, vagyis „az este” címmel szól az élet alkonyáról, három sorában felvillantva a kötet néhány jellegzetes motívumát, a felemésztő lángokat, a vért, az utolsó fénysugarat, előre vetítve a halotti szemle kezdetét. Elnémul a végesség kórusa, mert az elmúlás kimondhatatlan – nincs rá hangalak.

(Prae, 2022)
Enesey Diána

Szemmel olvasni, szívvel befogadni

(Iancu Laura: *Olvasmány az éjszaka cselekedeteiről*)

BOKROS JUDIT

(Székesfehérvár, 1981): publikált online a *Litera-Túra Művészeti Magazin*ban, a *Spanyolnátha művészeti folyóirat*ban, a nyomtatott lapok közül az *Élet és Irodalom*ban, az *Irodalomismeret*ben, a *Műhely*ben, a *Várban* és a *Vigiliában*. A *Litera-Túra Kiadó* és a Kodolányi János Egyetem által kiadott egy-egy antológiában is szerepeltek versei. Első önálló verseskötete 2022-ben jelent meg *Felfedezés* címmel a Vörösmarty Társaság kiadásában. Újságírással, szerkesztéssel is foglalkozik. Székesfehérváron él.

Szerzőnk édesapja, Bokros János (1938–1989) Sárkeresztúron született, és a székesfehérvári József Attila Gimnáziumban tanított magyart és történelmet. Élete során két önálló verseskötete is megjelent.

Az emlékezés, az emlékek megfoghatatlanságából, a múlt felfejtésének, átadásának nehézségéből indul ki Iancu Laura legutóbb megjelent, *Olvasmány az éjszaka cselekedeteiből* című prózakötete. Erre utal a négy mottó is, amelyeket két, számára fontos szerzőtől választott: egyikük a zámolyi születésű Csoóri Sándor, másikuk pedig Octavian Paler román író, esszéíró. Utóbbitól mottója így szól:

„Ezzel kapcsolatosan magam másként gondolkodom. Azt mondom: az ember az, amit érez. Ha úgy tetszik, ez az én perspektívám. Az alábbiakban megosztott emlékek tehát egy affektív ember emlékei. Leginkább arra emlékszem, amit létezésem egyes pillanataiban *éreztem*, nem pedig az eseményekre, amelyeket megéltem. Sok olyan történetet nem is tudnék említeni, amelyekre úgy tekintek, mint életem emblematikus, jelentőségteljes történéseire.”

Csoóri Sándortól pedig a következőket idézi az író:

„Nem értem. Semmit sem értek. Minden másképp történt, mint ahogyan ideírom. Hogyan lehetséges, hogy a meg nem történt dolgokra jobban emlékszem, mint a megtörténteke?”

Igen, az emlékezés, a múlt felidézése, az abból való kiindulás, a múlt cselekedeteinek, történéseinek rendezése, átértelmezése indíthatta Iancu Laurát a könyv megírására. Valamiféle leszámolás, elszámolás a múlttal, a gyerekkorral, az azóta eltelt idővel. A kötet mégsem értelmezhető életrajzi visszatekintésnek, és a főszereplő sem azonosítható egy az egyben a könyv írójával. Erről maga Iancu Laura nyilatkozott egy interjúban: „A kötet anyaga valóban a valóságból nőtt ki, de aki azzal a szándékkal olvassa, hogy itt van a legújabb, egy nehéz sorsú ember, egy népcsoport kálváriájáról szóló könyv, annak azt ajánlom tisztelettel, hogy másik, az enyémmel komolyabb és magasztosabb könyvet keressen. Az én szándékaim más szinten mozognak.”¹

Mondja, majd rátér a könyv szerkezetére. Ez pedig a következő: két hang szólal meg benne, és ezt a tördelésben is elkülönítették. A gyermek, a világtól elzárt moldvai magyar faluban felnőtt kislány a mesélő, akinek egyes szám első személyű elbeszélése alapján követhetjük nyomon a Ceaușescu-rezsim alatti Románia vidéki hétköznapjait. Erre reflektál, ám sokszor áttételesen a felnőtt, már érett ember (nő) hangja, aki egy harmadik személyhez szól. Az azonban nem derül ki egyértelműen, ki ez a harmadik személy. Talán egy bölcs, idősebb férfi, talán egy nő – talányos és titokzatos. Én mindenképpen egy idősebb személynek gondolom, ha személy egyáltalán. Akihez így szól a filozofikus hang elbeszélője: „Megnyugodtam, amikor azt mondta: beszéljek a jövőmről, a múltamra egyáltalán nem kíváncsi. Megértem. Engem is fáraszt, az, ami volt.” (8.) Majd hozzáteszi, az emlékezés, a régmúlt felidézésnek lehetetlensége kapcsán: „Avassa be hall-

1 Iancu Laura beszélgetése Bakonyi Istvánnal: *Már nem rejtőzködöm*, <https://orszagut.com/szepirodalom/bakonyi-istvan-interju-iancu-laura-olvasmany-az-ejszaka-cselekedeteibol-5709> (a letöltés ideje: 2024. 04. 22)

gatóinkat a gyermekkorába!’ ‘Milyen volt az élet falun?’ – kérdezik negyven éve. Hát archívum vagyok én? Aztán, amikor az értetlenség dühe lecsitul, csakugyan előbukik újból a kérdés: ha nem vagyok azonos a múltammal, ha nem az vagyok, amilyen vagyok, és az sem, amim van: ki vagyok?’ (8.)

Örök kérdések ezek is, és nehezen megválaszolhatók. Mégis erre, a megválaszolásra tesz kísérletet ebben a könyvben Iancu Laura. Aki a visszaemlékezés, a történet megírásának, a belekezdésnek a nehézségét azzal oldotta fel, hogy kitalált egy fikatív naplót, egy „kockás lapokból álló papírköteget”, amelyet „ibolyás zsebkendővel” kötöttek össze. „Szaga alapján több évtizedes maradvány. Gyermekírás van rajta – vagy öregemberé? Darabos. Betűi kemények. Vaskosak.” (7.)

Ez lesz hát az alapja az ártatlan, őszinte gyermeki megszólalásnak, amellyel párhuzamosan fut a filozofikus gondolatfolyam. A gyermek pedig miről mesél? Hétköznapi megéléseiről, érzéseiről egy olyan világban, amelyet szigorú vallási és erkölcsi szabályok, hiedelmek urálnak. Amelyről sokunknak csak sejtése lehet, vagy még az sincsen, annyira másképp, szabadon létezünk. Ami azonban hasonló lehet, az a félelmek átélése, hiszen gyermekként mindannyian képzelgünk, valós és kitalált dolgokat kötünk a körülöttünk lévő eseményekhez, a világhoz.

Mesél aztán még arról az egyszerre megtartó, egyszerre eltávolító, szeretetteljes családi közegről, amelyben sokáig benne volt. Ebben a közegben együtt élnek a szülők és az unokák „anyóval”, aki amolyan bölcs idős asszony a családban, ugyanakkor zavaró és félelmetes is a jelenléte egy gyermek számára, amikor „szenvedős” éneket énekel. Ám ő az, aki „istenes” dolgokra tanítja a gyermeket, még ha: „olyan magasra tette Istent, hogy soha el ne érjem.” (69.)

Ebben a megtartó családban vannak a testvérek is, akiknek többsége, a kicsinyek ott élnek még a házban, rájuk vigyázni kell. Aztán vannak az idősebbek, például a nővér, aki már Rekecsényben lakik, s látszik rajta, hogy ő már „más”, „elvárosiasodott”. Szép, tiszta, olyan, amilyen a napi munkától koszossá váló gyermeklány is lenni szeretne. „Szebb, mint amilyennek itthonról elment. Egyszer én is elmegyek” – jegyzi meg a kis Puluka nevű szereplő magában. (70.)

A szülőkről szintén sok szó esik. Az elbeszélő nagyon szépen, tiszteletteljesen Édesapának és Édesanyának hívja őket, szépen beszél róluk. Pedig nem mindig szép az, ahogyan bánnak a gyerekekkel, ám ennek nem az az oka, hogy ne szeretnék őket. Egyszerűen az életforma, a hétköznapi taposómalma, a kenyérkeresés robotja miatt nem engedhetik meg maguknak a babusgatást, cirógatást. Az Édesapa rádásul olykor felönt a garatra, s hogy olyankor valami nagyon rossz történik Édesanyával, azt onnan tudjuk, hogy az elbeszélő nem is nagyon akar emlékezni erre, nem bírja leírni, elmesélni a történeteket. Így szól a mondat: „Ha haragos, már az okát is magával hozza annak, hogy miért kell legalább édesanyát alaposan... ezt nem tudom leírni...” (22.)

Itt eszünkbe juthat Arany János is, aki a korán elhunyt lányához, Juliskához írt egyik versét felin-

dultságában nem tudta befejezni, hanem lábjegyzetben ezt fűzte hozzá: „Nagyon fáj! nem megy!” A visszaemlékezés hasonlóan mélyen érinthette mind a költőt, mind Iancu Laura könyvének elbeszélőjét. (A szöveg egyébként utal is Arany Jánosra, lásd a 29. oldalt.)

Az anya tehát csöndesen tűr, csak a dolognak él. Szereti a rendet, a tisztaságot. „Azonfelül mindene a munka. A fegyvere is ez.” (26.) Közöttük nődögel a gyermek, a kislány, aki ártatlanul, naivan és nagy belső igazságérzettel figyeli a mindennapok alakulását. És vágyakozik. Vágyakozik valami más, valami ismeretlen, valami másként szép után, például ha kifestett nőt lát a faluban – miközben az iskolában szenved attól, amikor a magyar nyelv miatt rászólnak. „A szucsávi tanító néni nem érti a mi beszédünket.” (87.) Miközben sokat dolgozik, akár éjjel is a földeken, ahol a fa alatt, félelemben alsznak az édesanyjával.

Mindezt úgy meséli ez a kislány, hogy használja az archaikus, táj jellegű szavakat, amelyek közül egy-egy jelentését lábjegyzetben találjuk meg. (Például: a katrinca szőtt lepelszoknya.) És a néniket, bácsikat pont fordítva emlegeti, mint ahogyan az nálunk szokás: néni Szebina, néni Margareta.

A kötetben szereplő másik hang, a már bölcs, filozofáló ember hangja folyton ahhoz a harmadikhoz szól. Tőle kérdez, neki válaszol, neki fejteget lételeméleti kérdéseket. Olyan témákat, amelyek a szerzőhöz is közel állnak. Például a bűn és a bűnhődés kérdése. S itt merül fel egy másik fontos név, aki-re ugyancsak konkrét utalás olvasható a könyvben (28.): Pilinszky János. Igaz, őt a gondolkodás, a koncentráció kapcsán emlegeti. De a bűn is előkerül: „A Bárány... Bűnös vagyok, igen. Ám bűneim nemét s számát illetően sokáig teljes tudatlanságban avagy tévedésben voltam. Ma már sejtem, valójában egy a bűnöm. Nem mondtam el Istennek, hogy szeretem.” Micsoda mondat! Szinte gyónásszerű vallomás, ráadásul éppen az után a rész után, amikor a kislány a tavasszal épp lábra álló bárányokról mesél. A bárányokról, akiket erős kézzel terel a pásztor – „A bárányka arca pontosan olyan, mint a csecsemőé.” (119.) Itt igen jól érezhető a kapcsolódás a két hang, a két világ között, de máshol is előfordul ez.

A bűn és bűnhődés kérdése mellett fölmerül az is, hogy mi célja van az életnek, mi a kultúra, továbbá Isten, az Istenbe vetett hit erőssége, helyesége, megjelenése is témája a filozofáló hangnak. „Mindeközben én arra gondolok, hogy az Istenről való (túl sok) beszéd elveszi Isten elől a levegőt. Erre akkor jöttem rá, amikor hátra vittem a komposztra valót a kert végébe. Mindössze egy percnyi időt ’léptem ki’ az előadásból. És ez alatt az idő alatt megszólalt Isten.” (76.)

Magasztos és emelkedett, profán és szakrális kapcsolódik össze Iancu Laura könyvében, amelynek töredékes mivolta, a nem kifejezetten cselekményes szöveg kissé nehezíti a befogadást, ugyanakkor nagyon izgalmassá is teszi a kötetet. Hiszen az életünk sem feltétlenül elmesélhető események sorozatából áll, vagy ha igen, akkor azokat ritkán tudjuk pontosan felidézni – sokszor inkább maga az érzés, az emlékhöz kötődő érzelem, egy-egy felvillanó részlet

van meg. Ahogyan arra a mottók egyike utal. Iancu Laura is emlékeket idéz, hoz elő a kitalált papírköteg segítségével, olvasóit pedig bizonyos fokig beavatja, feltárja előttük az Isten háta mögötti településen élők sorsát. Amelyet jól ismer, és amelynek felidézése egyszerre lehet meghatóan szép és fájdalmas.

Nagy utat tett meg Iancu Laura is, míg onnan, Magyarfaluból elért Csíkszeredán át Budapestig, majd a Velencei-tó környékéig. Szinte beláthatatlan út ez testben, de legfőképpen lélekben. Nem is csoda, ha akár éjszaka sok gondolat, álom kínozza a szerzőt, aki – a biblikus utaláson kívül – talán innen is vette a kötet címét, amely az álmatlan éjszakák lenyomata lehet.

A zárásban mintha összetalálkozna a két hang tulajdonosa, a kislány és a bölcs: „Nem tudok to-

vábbmenni. Ezzel a két lábbal biztosan nem. De... nem is járás kell a folytatáshoz. Valamiféle pusztuláson át vezet tovább az út. A kislánytól hozzám – tőlem hozzá.” (134.)

A befejezésben pedig utal a kezdésre, a papírköteg felfedezésére, és felveti a folytatás lehetőségét is: „Tudnia kell, hogy a papírköteg alján van egy kép, ami az Öné... Találkozunk?”

Itt áll meg Iancu Laura, aki az említett interjúban azt is mondta: könyvét leginkább „szívvel” érdemes olvasni. Ha ezt tesszük, akkor – azt hiszem – a mi világunk is találkozhat az ő mélységes mély világával.

(Magyar Napló, 2023)
Bokros Judit

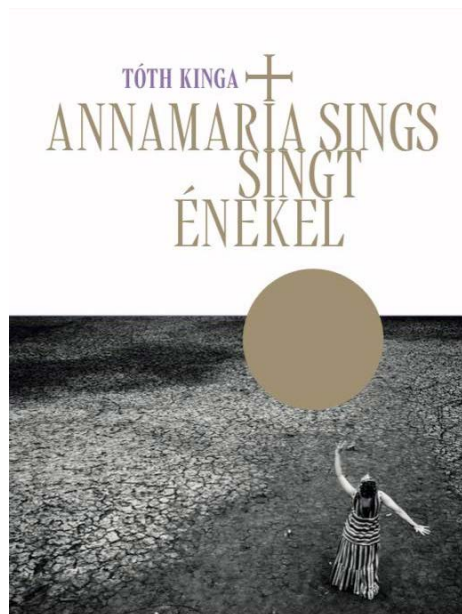

PINTÉR VIKTÓRIA

(Szombathely, 1988)
a Pannon Egyetem
magyar szakán szerzett
diplomát. Jelenleg a
szombathelyi Premont-
rei Rendi Szent Norbert
Gimnáziumban dolgo-
zik mint középiskolai
tanár. Munkája mellett
kritikákat ír.

Újrahasznosított imák

(Tóth Kinga: *Annamária énekel. Annamaria sings. Annamaria singt*)

Tóth Kinga legújabb projektjében a nőiség nehezen hozzáférhető területeit vizsgálja. Ahogy az előző munkákban (*All Machine, Írmag, Holdvilágképek*) megszokhattuk a művészi tekintet, úgy itt is különböző nézőpontokból tekinthetünk a tárgyra. A kötet beemeli és témává teszi az anyaságban szakralizálódó test kulturális befogadhatóságának vetületeit (Mária-kultusz); „megvárták / míg megcsontosodik onnan is kivettek / márványba rakták bepárasodott / az üvegbe onnan is kivettek / aranyba öntöttek így maradsz” (*Másik Mária dala*). Megjelenik a vallási közegben ritualizálódó, transzferként működő Istennek szentelt test (apácamunka); „o-ra-la-bor-a ave santa / mama muerte memento mori” (*Santa Muerte*). S ezeknek a kérdésfelvetéseknek egyfajta háttérregeként az alkotások lekövetik az ökoszisztéma kölcsönhatásai között változó emberi test módosulásait; „darazsak porozzák a végén szájvirágomat” (*Szájvirág*).

Ez a több irányból elindított vizsgálódás egyrészt jelzi, hogy Tóth Kinga a figyelem számára nemcsak esztétikai, hanem vallási és etikai horizontot is kijelöl, másrészt ráfordítja a tekintet a vizsgálati anyag képlekenységére. Nagyon hamar felismerhető, hogy a kötetben a megértés nem csak az olvasó ügye, a kötet szerzője mint alkotó végig transzparens. A kortárs lírahagyomány-

tól szokatlan módon itt a szerző nem akar kivonulni a kötetből. Bent hagyja magát. Az önarckép többszöri helyzet-behozása, mint kimerevített jelen, valamint a térbővítő QR-kódok beolvasásával megjelenő, Tóth Kinga által előadott performance-ok, hangköltemények (saját hang) arra engednek következtetni, hogy az alkotó „élőben”, a befogadó „itt és most”-jában még hozzászólna a költeményekhez. A kialakuló párbeszéd a közvetítő közegeken (fotó, installáció, tárgyköltészet, performance, szöveg, hangköltemény) átszűrve kiegészíti a kötet „üres helyeit”. A nézés, valamint a nézve levés ennyire motivált beemlése a kötetterbe az automatikus olvasói reflexeket (lineáris előre haladó olvasás) eleve felfüggeszti. A megértés hangsúlyozása helyett az alkotások eseménytere egy szenzuális befogadásra tesz ajánlatot; „kicsi belül gubóba ülünk kicsi mákvirág / csaldcsalécslécsőcsélé / holahola farkas / hol a róka hol a róka farka simítja a kertet a fát tapogatja” (*Rókatánc*).

A kötet nyitva marad, alkotótérre alakul, amelynek bár számozott fejezetei feltételezhetnének egy előre elgondolt időbeliséget, összművészeti szerkezete sokkal inkább az egyidejűség érzetét közvetíti. Akárcsak a cím. *Annamária énekel*. A címbeli jelenidő arra utal, hogy nem egy lezárt, hanem egy épp történő folyamat részesei lehetünk. A perszóná(k)hoz, konkrét karakter(ek)hez kapcsolt cselekvés még inkább kirajzolja a kötet konceptuális keretét. Ebben az olvasatban az egyik oldalon mutatkozik Mária, a kulturálisan, politikailag és vallási értelemben is „szétvetített” test; „burkában vagy aranysuklyából / lemezekből fonódik le a haja is / arany ráöntötték a szőrré / (aranybe merevedett szőr) / puttók tartják a mellcsontot / öltöztetik lovagnak / szarkofágnak nevezik úrruháját / bukósisakja üveges kiteríti / az arca maradékait” (*Másik Mária dala*). A másik oldalon az „Annamáriák”, a társadalmi tekintetektől védett, tulajdonképpen a legtöbb birtokviszony alól felmentett *apácatetek*; „pőrén lépünk kalászköpenyesek / roppantjuk a havat újév ünnepe lesz / új könyörgések szállnak az erdőtüzekkel” (*Annamária és a nők az Istent keresik*). De izgalmas olvasatot kínál az Anna-

mária szóösszetétel tipizálhatósága (legelterjedtebb magyar neveket teszi egymasmellé), amelyen keresztül a nőiség általánosságban is megjelenik mint téma. A két név egybeírása a tipográfia síkján (az Annamária persze önálló névként is értelmezhető) egy spirituális közeg kialakításának gesztusként mutatkozik. A nőiségben összekapcsolódó történetek egy olyan elemi egymásrautaltságra hívják fel a figyelmet, ami a testvériség (sisterhood) fogalmának jelentéskörét aktivizálja; „rúnákon táncolt / anyád és a nagyanyád is füvet / nyomott össze mozsárban törte / a hangokat az éjjeli svéd napfény” (*Rókatánc*).

A kötet egyik legnagyobb erénye az a térteremtő gesztus, amelyben Tóth képes ezeket a különböző jelekkel feltöltött testeket úgy pozícionálni, hogy azok új, a szemünk előtt létesülő formákban mutatkozzanak. Ezt azonban nem a performance-okra oly sokszor jellemző, befogadói aktivitást sürgető harsánysággal teszi. Az én-színrevitel is máshova helyezi a hangsúlyokat. A megmutatkozás helyére Tóthnál nem a saját test, s annak kritikai felmutatása kerül, hanem a liturgikus cselekvés által beemelt tárgyak és a cselekvéssort lekísérő, vagy épp a cselekvésként értelmeződő hangok, szövegrészletek (népdalok, szakrális szövegek, versek). Ez a feltevés még azokban az esetekben is igaz, amikor a kötet utolsó, teljesen lehallkított részében (*Vasárnap*) az alkotó állandó szereplője a fotóknak. A befogadó figyelme azonban nem akad fenn a térben jelenlévő alakon. Vigh Levente fotóival olyan vizuális mező kialakítására törekszik, amely az én tájbadolgozásával, nem pedig annak kiemelésével akar közölni. Az egész kötetet figyelve épp ezért kimondható, hogy Tóth Kinga performerként inkább transzferrest, performance-ai során pedig magát a rituális folyamatot mutatja fel. Karaktere ekképpen vallási összefüggésben is értelmezhető. A test itt csak asszisztál. Nem véletlen, hogy a hangkelés központi szerepet játszik művészetében. A testből kiáramló hangok a térben maguk is „testesülnek”, plaszticizálódnak, leszakadnak a gazdatestről (pl.: sound poetry, noise liturgie). Az alkotó párbeszédigénye túlmutat a megegyezésen alapuló jelölő-jelölt viszonyok működtetésén. És a jelentéssel nem rendelkező hangokat is a művészi közlés szerves részévé teszi; „uuhaa uuhaa szalma a lábam és / újra itt vagyok és újra táncolok” (*Medvének született fiú, viráglány*).

A hangok azonban nem csupán emberi vonatkozásban jelennek meg. Tóth Kinga rengeteg kellelkel dolgozik, amelyek ugyancsak hanghoz jutnak, megszólalnak. A kötet elején felvezetett, bemutatott tárgyak fel-felbukkannak a későbbi oldalakon. Az ismétlődés mint kódolt szerkezeti sajátosság a rítus és a szakralitás ciklikus időképzetében a szubjektivitás új módjainak felmutatását teszi lehetővé. Tóth Kinga egyik interjújában a következőképp fogalmaz: „mindenféle módszerekkel, amik részei az én kelléktáramnak, megpróbálok hozzád szólni”¹. A tárgyak a rituálé során animálódnak, lelkesülnek. A kötetben szerepeltetett, állandóan visszatérő tárgyak (pl. csengety-

tyű, üvegcsé, gyertyák, rózsafüzér, gumikesztyű, kávészűrő, prizma, ostya) kiemelve múltbeli helyükről megfosztatnak addigi történetüktől, vagy legalábbis kérdésessé teszik azt, s a jelen hálózatában egy olyan együttállás rajzolódik ki, amely Tóth kultúrateremtő szándékát tükrözi. Nyilván nem véletlen a kötet hetes tagoltsága. Jelen esetben azonban nem a semmiből teremtés vágya uralkodik. A kötetből jó értelemben hiányzik a teremtés folyamatához kapcsolódó gőg, a teremtést nem szígnózza le, nem sajátítja ki. Tóth Kinga nem akarja birtokolni azt, amit létrehozott. Alkotói tevékenysége ebben szoros kapcsolatot mutat az apácák művészi munkásságával.

A kötetben alakuló térben, a létrejövés pillanatai olyan érzékeny kimozdításként, eltolásként foghatók fel, amelyek sokkal inkább az újrendezés, újrahasonosítás (re-cycling) háttér munkájára terelik a figyelmet. Az *Annamária énekel* ebben az olvasatban vitába száll a fogyasztói kultúra által sulykolt végtermék fogalmával. Minden továbbgondolásra, átalakításra, új életformára vár (Re-cycled prayers). A kötet térbe léptetett körkörös szerkesztésmód egy teljesen másfajta attitűdöt épít fel. Szemléletmóddá válik. Szerves és szervetlen anyagok egymásba kapcsolódásainak mintázatai jönnek létre a szemünk előtt; „ha fa lesz az olvadjon a papír beléd / szívód fel a régi fát lélegezz a műanyagból / legyél olyan mint én legyek olyan / mint a kert kilyukadt cserép vagyok glettel / forrasztom a falamat be addig köpülöm / a kévétzaccotföldet beragasztja bőrlukaimat” (*Fóliaágy*). A rétegződésben megtörténő átváltozás már nem értelmezhető csupán a művészet határai között. Az ember világba való lényegi visszaillesztésére tesz kísérletet. Re-cycling kifejezés performativitása az élő és élettelen evidens összekapcsolásával a versekben, hangköltésben, élményekben a kimondás aktusában szövegeseménnyé válik. S mint ilyen a kötet egész auráját liturgikus vonásokkal látja el. Érdemes újra felemlgetni a kötet strukturáló hetes számot, amely a szóval teremtés gyakorlatát teszi meg vonatkozási pontként. Így, amikor a *Tűlevelek* című vers ráolvasásszerű intenciót olvassuk a hatodik rész végén, tehát az elpihenés előtt, akkor ezeket a sorokat nem lehet a szómágia performatív energiáinak figyelembevétel nélkül értelmezni; „nem halásszuk ki a folyami rákokat / nem szúrunk horgot a halak szájába / a medvék nem engednek magukba több töltényt / a golyó lepattan a szarvas agancsáról / nem tűz fel nyílvessző több madarat / nem vágnak el torkokat kések”.

Annamária éneke a kötet végére igaz csendbe torkollik „silenzio nem beszél” (*Tűlevelek*), de ez a csend éppen arra jó, hogy ott visszhangozzon bennünk a Noise vegetation (Tóth Kinga, Péter Szabina, Bodnár Kristóf) elvégteletlenített lelkiismereti loop-ja: „fű, bárány, tigris, féreg, ember, akit megölsz, tán nem te vagy?”

(Prae, 2023)
Pintér Viktória

1 TÓTH Kinga 2024. Beengedtek a hatszáz éves imatermükbe, ahol felfújtam gumikesztyűket. In: *Litera*, <https://litera.hu/magazin/interju/toth-kinga-beengedtek-a-hatszaz-eves-imatermukbe-ahol-felfujtam-gumikesztyuket.html> (a letöltés ideje: 2024. 11. 17.)

Dr. Horváth Nóra

1978-ban született Győrben. Filozófus, művészeti író. A Győri Széchenyi István Egyetem habilitált egyetemi docense. 2016-tól a *Műhely* szerkesztője, 2019-től főszerkesztő-helyettese, 2020-tól főszerkesztője.

Tudományos fokozat: PhD (2014), habil. (2022), a filozófiai tudományok területén.

Tanulmányok:

2006–2009: Pécsi Tudományegyetem Filozófia Doktori Iskola; 2002–2006: Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, filozófia szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, tanító szak; 1998–2002: NYME – Apáczai Csere János Kar, művelődésszervező szak.

Főbb kutatási területei: az esztétikai életvitel filozófiai megközelítései; létezésesztétika; George Santayana életműve; amerikai esztétizmus, Edward Perry Warren és Fred Holland Day életműve; amerikai pragmatizmus, pragmatista esztétika; Richard Shusterman filozófiája (szómaesztétika); Frenák Pál életművének filozófiai megközelítése;

A magyar és idegennyelvű publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisában.

Önálló kötetei: *A szépség szeretői – George Santayana és kortársai* (2018 GlobeEdit, 2019 JatePress), *Frenák Pál Abécédairé-je – Átjárások a filozófia és Frenák organikus mozgásnyelve között: L'Abécédairé of Pál Frenák – Transverses Between Philosophy and the Organic Movement Language of Frenák* Budapest, Magyarország: Kortárs Táncért és Jelelő Színházért Alapítvány (2022, 2024)

Dr. Horváth-Márjánovics Diána

1988-ban született Győrben. Irodalomtörténész, kritikus. 2020-tól a *Műhely* szerkesztője, a lap kritikarovatának vezetője.

A Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. A Pécsi Tudományegyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájában szerzett doktori fokozatot. A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa. Kutatási területei: modern magyar irodalom, Mészöly Miklós életműve, kortárs magyar próza.

Tanulmányok:

2014–2017: ösztöndíjas doktorandusz, PTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola; 2011–2013: esztétika szakos bölcsész (MA), PTE BTK; 2010–2013: magyar nyelv és irodalom szakos bölcsész, irodalomtudomány szakirány (MA), PTE BTK; 2007–2010: alapszakos szabad bölcsész (esztétika szakirány), magyar minor (BA), PTE BTK.

Publikációk listája elérhető az MTMT adatbázisában.

Önálló kötete: *Örökölt blende. Példázatos irodalom és a Mészöly-hagyaték* (2021 Kijárat Kiadó).

Takács Nándor

1983-ban született Mórton. Költő, 2021-től a *Műhely* szerkesztője, a lap szépirodalmi (vers és próza), valamint pályakezdő költőket felkaroló tehetséggondozó rovatát vezeti.

A Pannonhalmi Bencés Gimnáziumban érettségizett. Versei 2007 óta jelennek meg irodalmi folyóiratokban. Tanulmányok: 2014–2017: magyartanár szak (MA), PE MFTK; 2009–2011: biológiatanár szak (MSc), PTE TTK; 2001–2009: biológus szak (Evolúció–Ökológia–Szisztematika szakirány), ELTE TTK.

Önálló kötetei: *Kolónia* (2014 Napkút Kiadó); *Rádiócsend* (2024 Napkút Kiadó).

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

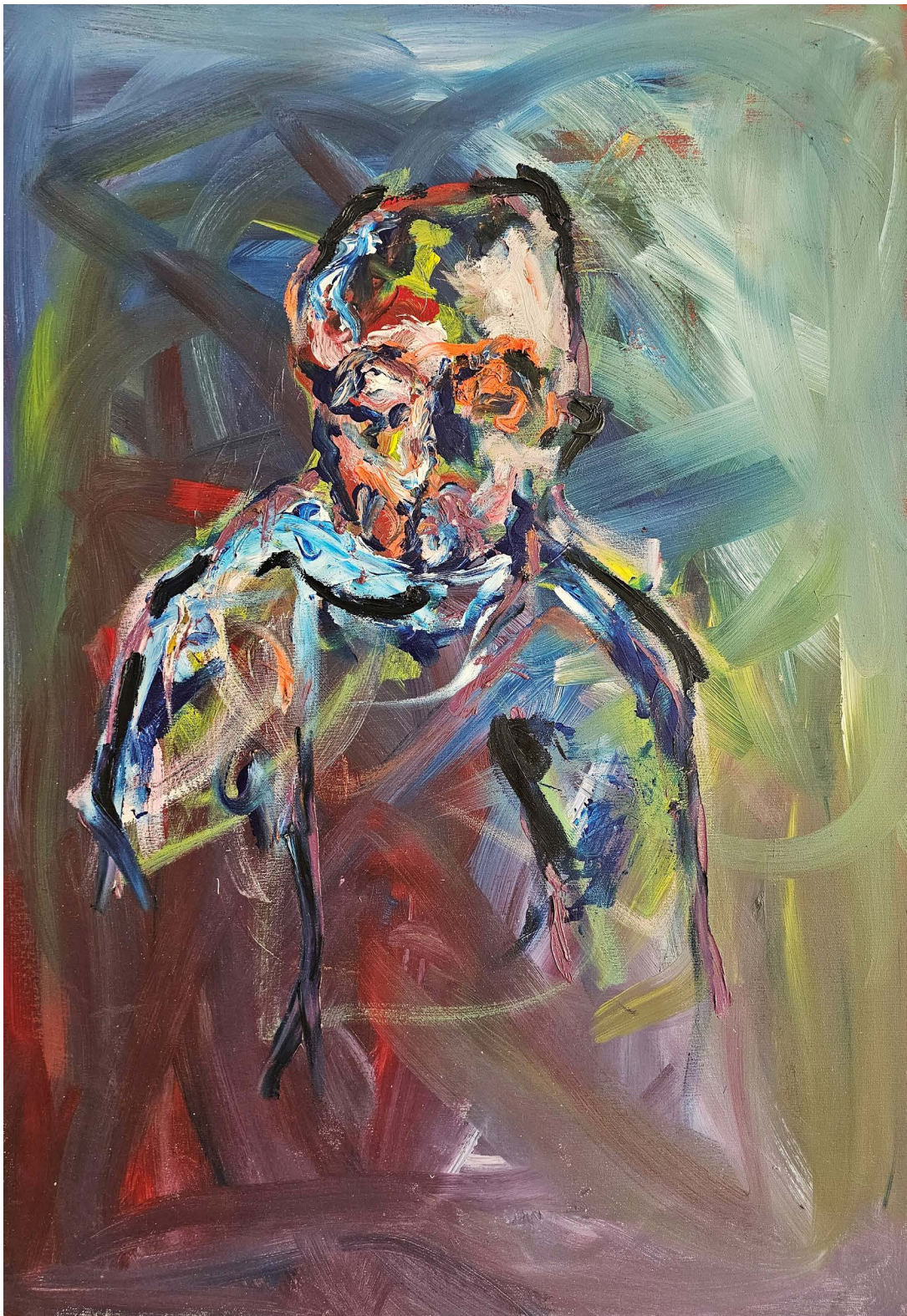

PALATIA Nyomda és Kiadó Kft.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Magyar Művészeti Akadémia

FEKETE BOGLÁRKA: VIHAR (2023)

FEKETE BOGLÁRKA: CHILD BEHAVIOR (2024)

950,- FT